

KA PAPA KŪ‘AUHAU ALI‘I MA KA WĀ O KALĀKUA HE MŌ‘Ī

NA
SAMANTHA AOLANI KAILIHOU

Iulai 2018

He pepa puka i hā‘awi ‘ia no ke Kēkelē Laeo‘o ma ka ‘Ōlelo me ka Mo‘okalaleo
Hawai‘i

Kōmike Pepa Puka:

Charles Langlas, Po‘o
Noelani Arista
Kerri A. Inglis

Abstract

Genealogy is the foundation of a Hawaiian's kuleana (rights and obligations). This was known in ancient times and genealogies were preserved so that the station of every person within the nation of Hawai'i was immanently clear. This paper will examine the Papa Kū'auhau Ali'i o Nā Ali'i Hawai'i or the Board of Genealogists which was established legislatively by Kalākaua and his legislature. By understanding the goals of the board, we learn the kuleana of genealogy during his reign and perhaps within his government.

With the passing of Kamehameha V in 1872, who failed to name an heir, and then Lunalilo in 1874, who also named no heir, elections were held to choose the new king. This is how Kalākaua rose to the throne. It then became Kalākaua's responsibility to secure his kingdom by naming his heir. His first act as sovereign was to name his beloved younger brother Leleiohoku as heir to the throne and his sister Lili'uokalani as second in line. However, naming an heir was not the only thing he sought. At the end of the 19th century, the genealogies of the chiefly families were not clearly known and few chiefs occupied positions within the upper house of the legislature of the kingdom, the House of Nobles. This was why Kalākaua established the Papa Kū'auhau Ali'i o Nā Ali'i Hawai'i or the Board of Genealogists. This board was established and funded by the legislature with the primary goal to document chiefly genealogies.

This paper relies on three major sources, the two minute books of the board, in which the meetings of the board were recorded, the Report of the Board of Genealogy prepared and printed in 1884 and archival files generated by the board which are primarily housed in the Hawai'i State Archives. Chapter IV examines the 'ālina, or famous sayings of places, chiefs, or their people, which were gathered and recorded by the board in order to clarify the histories of all the lands of

Hawai‘i. Chapter V examines in detail the board’s program to verify chiefly genealogies in order to establish who were the chiefs living at the time of Kalākaua’s reign.

In conclusion the work of the board actually surpassed its apparent goal of documenting chiefly genealogies, instead the board attempted to create a much broader history of Hawai‘i. However, although much work was completed, the board’s goals were not fully achieved. Another goal of this paper was to take the knowledge collected by the board and organize it so that it can be used easily and not overlooked. It is essential that the work of the board be analyzed in order to understand the role of genealogy in ancient Hawaiian government and in the Hawaiian government that will be established in the future.

Hō‘ulu‘ulu

‘O ke kū‘auhau o ke kanaka ke kahua o kona kuleana. Ua ‘ike ‘ia kēia ma ka wā kahiko a ua mālama ‘ia nā kū‘auhau i mōakāka loa ke kūlana a me ke kuleana o kēlā me kēia kanaka o ka lāhui Hawai‘i. ‘O ke kumu hana o kēia pepa ka nānā ‘ana i ka hana a ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Nā Ali‘i Hawai‘i i ho‘okumu ‘ia ma ka wā o Kalākaua he mō‘ī i mea e mōakāka ai ka pahuhopu a ka papa a me ke kuleana o ke kū‘auhau ma ka wā o Kalākaua.

Ma ka hala ‘ana o Kamehameha V he hō‘oilina ‘ole ma 1872, a laila ‘o Lunalilo ma 1874 he ho‘oilina ‘ole, ‘o ke koho pāloka ‘ana ka hana. Pēlā i pi‘i a‘e ai ‘o Kalākaua he mō‘ī. No Kalākaua nō ka ho‘opa‘a pono ‘ana i kona aupuni i kāna mau ho‘oilina ho‘i. Pēlā nō kāna hana mua i ke koho ‘ana i kona kaikaina aloha ‘ia ‘o Leleiohoku a ‘o kona kaikuahine ‘o Lili‘uokalani ka lua. Akā, ‘a‘ole nō ‘o ka ho‘oilina wale nō kā Kalākaua i ‘imi ai. Ma ka pau ‘ana o kenekulia ‘umikūmāiwa, ua maopopo ‘ole nā ‘ohana ali‘i a ua nele nō nā ali‘i ma ka ‘aha‘olelo. No ia kumu i ho‘okumu ‘ia ai ‘o Kalākaua i ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Nā Ali‘i Hawai‘i. He papa ia i kūhelu i ke kānāwai, he papa ia i ho‘omana pū ‘ia e ka ‘aha‘olelo. ‘O ka pahuhopu nui o ka papa ka ‘imi a loa‘a nā kū‘auhau ‘ohana ali‘i me ka ho‘opiha pū ‘ana i ka mo‘olelo o ka Hawai‘i.

Ma kēia pepa, ua ho‘ohana ‘ia ka puke mo‘olelo a ka papa. ‘O ia ho‘i ka puke i palapala ‘ia ai nā mo‘olelo o nā hālāwai. Ua nānā nui ‘ia ka papahana nonoi kū‘auhau i ho‘okumu ‘ia e ka papa i mea e hō‘oia ai nā kū‘auhau ali‘i e ola ana ma ka wā o Kalākaua; a ua no‘ono‘o nui ‘ia nā hi‘ohi‘ona o ka ‘āina, ke ali‘i, a me ke kanaka i hāpai ‘ia i ka hālāwai o ka papa i mea e maopopo ai nā mo‘olelo o kēlā me kēia ‘āina o Hawai‘i.

‘O ka hua o kēia hana ka maopopo ‘ana i ka pahuhopu nui a ka papa ma ‘ō aku o ka ho‘omao‘opopo ‘ana i nā kū‘auhau ali‘i. Ua ho‘ā‘o nō ka papa i ho‘opihapiha maoli i ka mo‘olelo Hawai‘i. I loko nō o ka hana nui a lākou, ‘a‘ole nō i kō piha nā pahuhopu. Eia nō na‘e,

ua waiwai nō kēia pāhana i ka ‘ike i ‘ohi ‘ia a ‘o kekahi hua o kēia pepa ka ho‘onohonoho ‘ana i ia ‘ike i mea e ma‘alahi ai ka lālau ‘ana o kākou me ka ho‘opō‘aiapili hou ‘ana i mea e poina ‘ole ai. He mea nui pū ka hiki ke kālailai ‘ia ka hana a ka papa i maopopo ai ke kuleana o ke kū‘auhau i ke aupuni Hawai‘i kahiko a me ke aupuni Hawai‘i hou e ho‘okumu ‘ia ana i ka wā e hiki mai ana.

Papa Kuhikuhi

Abstract	2
Hō‘ulu‘ulu	4
Mokuna I: Ho‘olauna	7
Ke Ana Noi‘i Mua	13
Nā Kūmole Kuamua	17
Nā Mokuna O Ka Pepa	19
Mokuna II: Ka Ho‘okumu ‘Ia ‘Ana O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i O Nā Ali‘i Hawai‘i	21
Ka Hana Mua O Kalākaua Ma Kona Wā He Mō‘ī	22
Ka Ho‘okumu ‘Ana O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i Ma ka ‘Aha ‘Ōlelo 1880	26
Ke Kānāwai Ho‘okumu I Ka Papa: <i>MOKUNA VII; E HO‘OMAOPopo ANA I KE KUAUHAU O NA ALII O HAWAII NEI</i>	29
Ka Ho‘omana ‘Ia ‘Ana O Ka Papa: <i>MOKUNA XL ‘ŌLELO HO‘OHOLO KĀNĀWAI 1882</i>	32
Mokuna III: Ka Hana A Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i	35
Nā Lālā o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i	35
Nā Lula O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Hawai‘i, 1882	40
Nā Lula O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i	45
Ka ‘Ōnaehana Hālāwai O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i	46
Nā Kū‘auhau o Nā Ali‘i Kūpuna	49
Ka Leka A Kipikona I Ka Pelekikena o Ka Papa	49
Ka Hoike A Ka Papa Kūauhau O Na Alii Hawaii	51
Ho‘i Hou I Ka Iwi Kuamo‘o	54
Mokuna IV: “He Inoa ‘Ala”	55
Nā ‘Ālina ‘Āina	59
Nā Hi‘ohiona ‘E a‘e o Nā ‘Āina	70
Mokuna V: Ka Papahana Nonoi Kū‘auhau Ali‘i	85
Hō‘ulu‘ulu No Ka Pāhana Nonoi Kū‘auhau A Ka Papa	107
Ke Kumulipo	107
Mokuna VI: Panina	112
Papa Kūmole	116
Nā Pāku‘ina	121

Mokuna I: Ho‘olauna

“Ke hi‘i la ‘oe i ka paukū waena, he neo ke po‘o a me ka hi‘u” (Pukui 1983:183, no. 1696).

Kuhikuhi ka ‘ōlelo i luna nei i ke kanaka i maopopo ai kona hanauna wale nō o kona mo‘okū‘auhau, hakahaka nō na‘e ka mo‘olelo kumu a me ka mo‘olelo ma hope mai. ‘O kāna hana ka hi‘i ‘ia o ke kino i‘a he kino po‘o ‘ole, he kino hi‘u ‘ole. He i‘a hapa ia. ‘O ia ‘ōlelo he ho‘ohalahala i ke kanaka nānā ‘ole i ka mole o kona mo‘olelo, ke po‘o ho‘i. Inā he ali‘i Hawai‘i, e ‘oi aku ana nō paha ke ko‘iko‘i o ia ‘ōlelo, no ka mea, ‘o ka mo‘okū‘auhau kona ali‘i ‘ana.

No Kalākaua, he mea nui ka i‘a pa‘a. Ua nui kāna hana ma kona wā noho mō‘ī i piha ai ka mo‘olelo o ka po‘e Hawai‘i. ‘O ka ho‘okumu ‘ia ‘ana o ka nūpepa ‘o *Ka Hoku o ka Pakipika*, ka hula ākea ‘ana, a me ke pa‘i ākea ‘ana iā Kumulipo kekahi o ia ‘ano hana āna. Wahi a Silva (2004), he hana ia i hō‘ike aku ai i ka po‘e lehulehu he aupuni pa‘a kona aupuni, he aupuni Hawai‘i ia. ‘Imi ‘o Kalākaua i ke po‘o o ka i‘a i mea e ulu ‘ia ai ke aloha ‘āina ma waena o ka po‘e lāhui Hawai‘i. Eia hou na‘e, he mō‘ī i koho pāloka ‘ia ‘o Kalākaua. No laila, pālua paha kona ‘imi ‘ana i ke po‘o o ka i‘a. Wahi a Silva, ‘o ko Kalākaua ‘imi ikaika ‘ana i ke ‘ano ku‘una o kona aupuni, he mea ia i hō‘oia ai i ka lawa ‘ana o kona kū‘auhau no ka noho mō‘ī. He i‘a pa‘a kāna.

‘O kekahi hana a Kalākaua ma kona wā he mō‘ī, ‘o ia ka ho‘okumu ‘ana i ka Papa Kū‘auhau Ali‘i. ‘O ke kumuhana o kēia pepa, aia nō i ka pane ‘ana i nā nīnau ho‘okele penei: 1. He aha ka pahuhopu a ka Papa Kū‘auhau Ali‘i? 2. No ke aha i ho‘okumu ‘ia ai ka Papa Kū‘auhau Ali‘i? I ka pane ‘ana i kēia mau nīnau, e ho‘omōakāka ana i ke kumu i loli nui ai ke kuleana o ke kū‘auhau ma ka wā o Kalākaua a me ka hopena o kēia mau loli no kākou a hiki i kēia wā. He mea nui ka no‘ono‘o i ka pahuhopu a ka Papa Kū‘auhau Ali‘i. Ma ke kānāwai

ho‘okumu i ka papa, kākau ‘ia ‘o ka pahuhopu ka maopopo ‘ana o nā kū‘auhau ali‘i no ka maopopo ‘ole o ka ‘ohana ali‘i. Penei i‘ōlelo ‘ia ai, “A NO KA MEA; i keia wa ua maopopo ole na Ohana Alii,” a ua ho‘omau ma ke kānāwai penei, “a he kumu no hoi [ka ho‘omaopopo ‘ana] e alakai nui ai i ka Moi i ke koho ana i na ‘Lii o ka Ahaolelo” (Na Kanawai 1880:16). No laila, no‘ono‘o koke kākou i ka ho‘okō ‘ana i ka huli inoa ‘ana o nā ali‘i i mea e loa‘a ai nā ali‘i hanohano no ka ‘aha‘ōlelo. A ke heluhelu ‘ia ka ‘ōlelo “ku‘auhau ali‘i,” no‘ono‘o kākou he papahelu inoa kūpuna o ia mau ali‘i ka ‘ikepili e huli ana ka papa. Akā, ke nānā ‘ia ka hana a ka papa, ua ‘oi aku ka hana ma ‘ō aku o kahi papahelu inoa wale nō. Ua ‘imi maoli nō ka papa i ka ‘ikepili i piha ai ka mo‘olelo o ka Hawai‘i. ‘O ka pahuhopu a ka papa, ‘o ia nō ka ho‘omaopopo ‘ana i ka mo‘olelo o ka Hawai‘i i mea e ola ai ke aloha ‘āina ma ‘ō aku o ka wā o Kalākaua he Mō‘ī.

‘O kekahi hua o kēia pepa puka ka ‘ike ‘ana i ka ‘oko‘a ma waena o ke kū‘auhau a me ka mo‘okū‘auhau i ke kuana‘ike o ka papa, ‘o ia ho‘i, ‘o ke kū‘auhau ali‘i nā inoa wale nō o nā kūpuna ali‘i a ‘o ka mo‘okū‘auhau ali‘i ka mo‘olelo o nā kūpuna ali‘i. ‘O ia mo‘olelo ka pahuhopu a ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Nā Ali‘i Hawai‘i. ‘O kekahi hua nui o kēia pāhana ka ‘ohi ‘ana i nā ‘ike like ‘ole o ia mo‘olelo me ka ho‘onohonoho pū ‘ana i ia ‘ike. ‘O kekahi kumu i pohihihai ia mo‘olelo o ka papa, aia nō ka ‘ike ma nā waihona palapala kahiko like ‘ole, a aia pū ia mau palapala kahiko a pau ma ka ‘ōlelo Hawai‘i (koe ka hō‘ike o 1884). No ia kumu nō paha i pa‘a mua ‘ole ai ka mo‘olelo o ka papa. No laila, ‘o kekahi hua o kēia hana ka pa‘a ‘ana o kekahi mo‘olelo pili i ka papa i mea e lālau ai kākou a maopopo ka hana a ka papa. A ‘oi aku ia hua ke hiki i kekahi kanaka ke nānā i nā kū‘auhau, nā mo‘olelo, nā hi‘ohi‘ona ‘āina, nā mele, nā mana‘o ho‘i o ka po‘e o ia wā i mea e ho‘oikaika hou aku ai ‘o ia ma luna o ke kuana‘ike mo‘okū‘auhau ma kona ‘ano ku‘una. Aia ka waiwai maoli o ia hua i ka lālau ‘ana o kekahi a e

ho‘opō‘aiapili hou ‘o ia i ka ‘ike i mea e ola ai ia ma waena o kākou, a na kākou nō e ho‘o‘ili aku.

‘O ka ho‘oponopono ‘ana a me ka ho‘opa‘a ‘ana o ka mo‘olelo o nā kūpuna ali‘i kekahi pahuhopu nui a ka Papa. ‘O ka hua o ia ‘ano hana, he waiwai nō ia iā Kalākaua mā i mea e akamai ai i ka hana aupuni ‘ana. Akā, he hua ia e ola nei, no ka mea, ‘o ka ‘ike i ho‘oponopono ‘ia a ho‘opa‘a ‘ia a pa‘a, aia nō ke ola nei ma waena o kākou. Hiki iā kākou ke akamai ma ia ‘ano ‘ike a ho‘oholomua i ka Hawai‘i i mua. Keu ho‘i ke no‘ono‘o i ka ho‘ihō‘i ‘ana i ke ea o ke aupuni Hawai‘i i ka lāhui. ‘O ka hana a ka papa kekahi hana e hō‘ike mai ai iā kākou i ke kuleana nui o ke kū‘auhau.

‘O ka mo‘okū‘auhau o kekahi kanaka, ‘o ia ka mea e hō‘oia ai i kona ali‘i ‘ana a i ‘ole i kona maka‘āinana ‘ana. He hō‘ike kuleana ka mo‘okū‘auhau o ke kanaka. Pēlā nō i wae ‘ia ai nā kānaka no nā hanauna he nui loa, ma kona mo‘okū‘auhau ho‘i. ‘O Haholaniahuamakua kekahi ali‘i i noho aupuni ai ma Hawai‘i. He ali‘i nō na‘e no O‘ahu a ua ki‘i ‘ia ‘o ia no ka haunaele ma Hawai‘i i ka ‘ike ‘ole ‘ia ‘o wai ke ali‘i. Ua huikau nō nā ali‘i a me nā maka‘āinana i ka iho ‘ana o nā ali‘i i lalo me ka pi‘i ‘ana o kekahi maka‘āinana i luna. Ua hui aku, hui mai a ‘o ka hopena ka maopopo ‘ole ‘o wai nā ali‘i o ia wā: ua nalo ke kū‘auhau ali‘i. No ia kumu, ua ‘imi maila nā maka‘āinana o Hawai‘i i kekahi ali‘i hou. ‘O Haholaniahuamakua ia, ke keiki na Paumakua a he mo‘opuna ho‘i na Huanuikalāla‘ila‘i. Na Haho i ho‘onohonoho i ke aupuni ma Hawai‘i me ka ho‘okumu pū ‘ia o ka ‘aha kapu ali‘i. ‘O ka ‘aha kapu ali‘i he hō‘ailona ia i wae ai i ke kuleana ‘oia‘i‘o o ke ali‘i a me nā maka‘āinana. ‘O ia ‘aha kapu ali‘i ka mua loa i ho‘okumu ‘ia ma Hawai‘i (Kamakau 1869). Ma ia mo‘olelo, hō‘ike ‘ia ka hopena o ka huikau ke maopopo ‘ole ‘o wai nā ali‘i, ke hiki ‘ole ke wae i nā ali‘i a me nā maka‘āinana. ‘O ka haunaele wale nō koe ke pa‘a ‘ole ka mo‘okū‘auhau o ke ali‘i. Inā hi‘i wale ke ali‘i i ka i‘a hapa he kūlana aupuni ia e hua

a‘e ai ka haunaele. He hō‘ailona ia i maka‘ala ai nā ali‘i kahiko i ‘ole huikau a ho‘ohaunaele ‘ia ka nohona aupuni.

Ma ka wā kahiko, ua mālama maika‘i ‘ia nā kū‘auhau ali‘i i mea e hua ‘ole ai ka haunaele e like me ka mo‘olelo o Hawai‘i i luna nei. He kuleana ali‘i ia mālama maika‘i ‘ana a no ia kumu i loa‘a ai ka po‘e akamai i ke kū‘auhau ma ke alo ali‘i. He ‘elua mea laulā i hō‘ike aku ai i kou ali‘i ‘ana. ‘O ka mua ka papa kū‘auhau, nā inoa ali‘i kūpuna. ‘O ka lua nā hō‘ailona kapu ali‘i. ‘O ka papa kū‘auhau ali‘i, aia ke kuleana mālama kū‘auhau i ke alo ali‘i ma ka po‘e nona ke akamai kū‘auhau e like me ke kākā‘olelo (Malo in press, 18:8). No ke ali‘i nui ke kuleana o ka ho‘opa‘a ‘ana i ia ‘ano kūlana ma kona aupuni. Ke loa‘a ho‘i kekahi pō‘aiapili e hō‘oia ‘ia ai ke kū‘auhau ali‘i, no ia kanaka akamai kū‘auhau nō ke kuleana. Wahi a Malo, ma ka wā kahiko, ua kūkulu ‘ia ka hale nauā i wahi i ‘ike pono ‘ia ai nā kānaka pili i ke ali‘i nui. Ke hō‘ea kekahi i ia hale nauā, aia ke ali‘i nui me kona mau po‘e akamai kū‘auhau i loko. Ninaninau ‘ia ka mea i hō‘ea a e kū ana i waho o ka hale i nā inoa o kona mau mākua, kūpuna, a pēlā wale aku. Na ka po‘e akamai kū‘auhau i hō‘oia i kona pili i ke ali‘i nui. Ninaninau ‘ia ia kanaka i waho a ‘umi ka hanauna kūpuna ali‘i a pau i ka lohe ‘ia. Ke ‘ike ‘ia ka pili o ia kānaka i ke ali‘i nui, komo maila ia kanaka i loko o ka hale nauā, ua pono ia. A laila, ho‘oponopono ke ali‘i nui i ka hā‘awi ‘ana i ia kanaka (o kona hoahānau nō paha) i kahi ‘āina kūpono no kona kūlana ali‘i, kona pilina ho‘i me ke ali‘i nui, a pēlā kona kuleana ali‘i ma ke aupuni. He moku ‘oe, he kalana ‘oe, he ‘okana ‘oe, he ahupua‘a ‘oe, he ‘ili nō ho‘i ‘oe. Pēlā ka hana no kēlā me kēia kanaka i hō‘oia pono ‘ia ai ke kū‘auhau (Malo in press, 38:34-45). ‘O kēia la‘ana o ka hale nauā he ho‘okahi wale nō pō‘aiapili o ka mālama ‘ana i ke kū‘auhau ma ka wā kahiko. He mau pō‘aiapili ku‘una ‘ē a‘e ko ka wā kahiko no ka mo‘okū‘auhau. Pēlā nō ka ho‘āo ‘ana i nā ali‘i a me ka ho‘omau keiki. He mau pō‘aiapili ko‘iko‘i ia i maka‘ala maika‘i ai ke ali‘i nui.

‘O ka lua o nā mea e akāka ai ke ali‘i, ‘o ia nā hō‘ailona kapu ali‘i. ‘O Haho, ua ho‘okumu ‘o ia he ‘aha kapu ali‘i¹ i hō‘ailona o kona ali‘i ‘ana no ka huikau e kū ana ma kona wā i ho‘onohonoho aupuni ai. ‘O ka ‘aha kapu ali‘i he hō‘ailona i akāka ai kona kuleana. He mau ‘aha ko Haho, ke ali‘i nui o Hawai‘i. ‘O Keapokūlei‘ula, ‘o Kapae, ‘o Kahōhema, ‘o Lupu‘u, ‘o Miko, ‘o Kaukapu, ‘o Kapi‘oali‘i, ‘o Ka‘ailua, ‘o Kapokinahua nā ‘aha. A ua nui nā ‘ano ‘aha like ‘ole, a ua ‘oko‘a pu ka ‘aha o nā ali‘i nui, nā ali‘i, a me nā kaukau ali‘i a hiki aku i ka maka‘āinana (Kamakau 1869). Pēlā nō i ‘ike aku ai i ke kuleana o kēlā me kēia kanaka o ko Haho aupuni.

No laila, ‘o ka mālama maika‘i ‘ana i ke kū‘auhau ali‘i he hana ko‘iko‘i ia i ka ho‘onohonoho pono ‘ana i ko ke ali‘i nui aupuni. Pili ko kekahi kū‘auhau i kona kuleana. A pili pū ke kapu o ke ali‘i a me nā hō‘ailona o ia mau kapu ali‘i i ke kuleana kānaka a pēlā i akāka ai ke kuleana. He ‘ōnaehana noho aupuni ku‘una kēia a he ‘ōnaehana nō i ho‘omōakāka ai i ke kumu o ke kū‘auhau ma kona ‘ano ku‘una.

I ka wehewehe ‘ana i ka hale nauā, hiki ke ‘ike ‘ia ke ko‘iko‘i o ka mālama ‘ana i ka papa kū‘auhau o ke ali‘i nui i mea e lawe ‘ole aku ai kekahi i ke kū‘auhau ali‘i a loa‘a wale ka ‘āina īā ia. Hiki nō ke kuhi wale i ka waiwai o ka papa kū‘auhau i nā ali‘i no waho e makemake e kā‘ili i ke aupuni o ha‘i. He ala nō ka pili ‘ana i ke ali‘i ma kona aupuni a kipi. No laila, ‘o ke kū‘auhau he mea i mālama ai i ‘ole nalowale ke ali‘i a haunaele e like me ka wā o Haholaniahuamakua. ‘O ka mana‘o nui o kēia, ‘a‘ole nō laha wale ke kū‘auhau o kekahi ali‘i nui. He mana ko ke kū‘auhau a malama maika‘i ‘ia. Wahi a Pukui, ua la‘a ke kū‘auhau ali‘i a pēlā i kia‘i ‘ia ai. ‘O nā po‘e akamai ma ke kū‘auhau, ua akamai pū ma ke mele, ka mo‘olelo ka‘ao, a me ke kākā‘olelo. Ma mua o ka hō‘ike‘ike ‘ana i nā mo‘olelo o nā ali‘i, ua hō‘oia ‘ia ‘o wai ka lehulehu e ho‘olohe

¹ ‘A‘ole i wehewehe kiko‘ī ‘ia ke ‘ano o kēia ‘aha kapu ali‘i. He ‘aha kaula nō kēia. Ma kā ‘Analū puke wehewehe ‘ia he nui, he lauoho kanaka, he na‘au ho‘oholona, a pēlā wale aku. ‘A‘ole nō na‘e ‘ike ‘ia ke ‘ano o ia mau ‘aha kapu ali‘i a Haholaniahuamakua.

ana a ha‘i ‘ia nā mo‘olelo o nā ali‘i ma mua o ka po‘e hilina‘i wale ‘ia nō. Ua kia‘ai nui ‘ia ke kū‘auhau ali‘i, ‘a‘ole nō i laha wale (Pukui n. d.).

Ma 1842 ma ka nūpepa ‘o *Ka Nonanona*, ua kakau ‘o A. Unauna pili ke kū‘auhau, “Aole e loaa keia olelo i ka makaainana; aole i na kanaka kuaaina; aia o nalii ka mea e loaa ai (1842).” Wahi a Unauna, ‘o ka loa‘a ‘ana o ka ‘ike kū‘auhau kahi mea e wae ‘ia ai ke ali‘i mai nā maka‘āinana. ‘O ke kū‘auhau he mea ali‘i wale nō. ‘A‘ohe ‘ike kū‘auhau o ka maka‘āinana. Pēlā pū kahi kumu no ke kia‘i ikaika ‘ana i ka ‘ike kū‘auhau ali‘i i ‘ole loa‘a wale ia ‘ike i ke kūpono ‘ole (Unauna 1842).

I ka hala ‘ana o nā makahiki he nui, nā hanauna he nui, mai ka wā kahiko a hiki aku i ka wā o Kalākaua he mō‘ī, ua loli ke kuleana o ka mo‘okū‘auhau ali‘i. Kohu mea lā i ka hala ‘ana o ia mau hanauna he nui, ua pōhihihi akula nā kū‘auhau ali‘i. ‘Ike ‘ia kēia i ka nāna ‘ana i ke kānāwai i ho‘okumu ‘ia ai ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Nā Ali‘i Hawai‘i.

Ma ka lā 9 o ‘Aukake 1880, ua pūlima ‘o Kalākaua i ia kānāwai a ua ho‘okumu ‘ia ka Papa Ku‘auhau Ali‘i o Nā Ali‘i Hawai‘i (Na Kanawai 1880, 16). ‘O ke kumu no ia kānāwai ka ho‘omaopopo ‘ana i ke kū‘auhau ali‘i. Kākau ‘ia ma ke kānāwai, “i keia wa ua maopopo ole na Ohana Alii e hiki ai ke hoomaopopoia ia haawina o ke Kumukanawai,” (Na Kanawai 1880, 16).

I ka hala ‘ana o nā hanauna he nui, ua loli ke ko‘iko‘i o ka mālama maika‘i ‘ana i ke kū‘auhau ali‘i. Pēlā i maopopo ‘ole ai ‘o Kalākaua mā ma ia wā. I ka nānā ‘ana i ka ha‘awina o ka wā kahiko, ka ha‘awina ho‘i e a‘o ai mai ka wā o Haholaniahuamakua mā, he hō‘ailona ia o ka hua a‘e ‘ana o ka haunaele. Kohu mea lā, ua like ka mana‘o o Kalākaua a ua ho‘okumu ‘ia ia papa i mea e ho‘oponopono ai ia nāwaliwali o kona aupuni. He hana ia i loa‘a ai ka i‘a pa‘a a ka Hawai‘i.

Ke Ana Noi‘i Mua

‘O ka noi‘i mua no kēia kumuhanā, ‘a‘ole nō he nui ia. ‘O ka loa‘a, aia nō ma ‘ekolu wale nō kumuawaiwai pa‘i ākea. ‘O ia ho‘i ‘o *The Hawaiian Kingdom, Volume 3, 1874 – 1893* na Ralph S. Kuykendall, *Aloha Betrayed: Native Hawaiian Resistance To American Colonialism* na Noenoe K. Silva, and *No Mākou Ka Mana; Liberating the Nation* na Kamanamaikalani Beamer. E wehewehe ‘ia ka ‘ike i loa‘a ma ia mau puke ‘ekolu.

‘O ka puke mua, ‘o ia nō ‘o *The Hawaiian Kingdom, Volume 3, 1874 – 1893* na Ralph S. Kuykendall. ‘O kā Kuykendall puke, ‘o ia ho‘i ka puke ‘ekolu, ka hope mai loko mai o kekahi pūka‘ina puke i kākau ‘ia ma waena o 1922 a me 1963, ‘o ia ho‘i ka makahiki āna i ha‘alele loa ai i ka honua. Ua hō‘ea nō ‘o Kuykendall i Hawai‘i ma 1922 i mea e noho luna ai ma luna o ke Komikina Mō‘aukala Hawai‘i². Ua kūkulu ‘ia ia komikina ma 1921 i mea e haku ai i puke mō‘aukala e pili ana i ka mo‘olelo o Hawai‘i. He pae kula ki‘eki‘e ke ‘ano a no nā kula ki‘eki‘e nō ia. No laila, na ke aupuni kelikoli i ‘imi i ia pahuhopu a mai ia kuana‘ike mai ka puke. ‘O ka waiwai o ka puke, ua ho‘ohana ‘o Kuykendall i nā palapala kūmole kuakahi he nui loa. Ua ‘ike maka nō wau i ia mau palapala ho‘okahi i ko‘u wā noi‘i ma ka Hale Waihona Palapala Kahiko o ke aupuni Hawai‘i. Ua ma‘ema‘e wale kāna hana, ua ho‘ohana ‘ia nō nā palapala o nā ‘ano like ‘ole o ke aupuni a ua kūkulu nō ‘o ia i kāna mo‘olelo ma kona kuana‘ike ‘Amelika nō. No laila, ‘o ka waiwai o kēia puke ka ho‘ohana nui ‘ana i nā palapala aupuni, he mau kūmole kuakahi ia. ‘A‘ole nō nui loa kona kālailai. Ke loa‘a kekahi mana‘o iā ia, hiki ke ‘ike ahuwale. A hiki ke ‘ae a hiki nō ke hō‘ole, aia nō na‘e i ka mea heluhelu. I ko‘u mana‘o, ua kākau nō ‘o Kuykendall i ka mo‘olelo Hawai‘i ma kona ‘ano mākaukau. No laila, ‘a‘ole nō ‘o ia ho‘ohana iki i nā kūmole ‘ōlelo Hawai‘i, koe kekahi o nā kolamu nūpepa i unuhi ‘ia i ka ‘ōlelo Pelekānia, ‘a‘ole nō na‘e

² ‘O ia ho‘i ka Historical commission.

he nui loa. ‘A‘ole nō ‘o ia mākaukau ma ka ‘ōlelo Hawai‘i. ‘O ia ho‘i ka pōkole o kāna hana a me kēia mau puke. He mo‘olelo ‘Amelika ia. No ia kumu i loa‘a ‘ole ai ka ‘ikepili i ka Papa Kū‘auhau Hawai‘i ma kā Kuykendall puke. He ‘ekolu wale nō loa‘a ma ka ‘inideka o ka puke, penei:

1. ‘ao‘ao 213 – “He heartily supported measures to benefit the native Hawaiians and to enhance the prestige of the monarchy and the reigning dynasty; acts such as those to provide for the coronation of the king and queen, to perpetuate the genealogy of the chiefs of Hawaii...” (Kuykendall 1953).

‘O kēia ‘ōlelo, pili wale nō iā Walter Murray Gibson. ‘A‘ole nō hō‘ike ‘ia ka pili i ka hana a ka Papa.

2. ‘ao‘ao 250 – “ board of genealogy of Hawaiian chiefs, \$10,000 (by a separate resolution)” (Kuykendall 1953).

‘O kēia ‘ōlelo pōkole wale, pili ia i ka mo‘ohelu o ke aupuni Hawai‘i. He mea laina wale nō i loko o kekahi papahelu lilo i ho‘ohalahala nui ‘ia no ka nui kālā. ‘A‘ole nō pili iki i ka hana a ka Papa.

3. ‘ao‘ao 410 – “A number of laws were repealed...laws prohibiting natives from leaving the islands, and acts for perpetuating the genealogy of Hawaiian chiefs...” (Kuykendall 1953).

Pili kiko‘ī kēia ‘ōlelo i ka ho‘opau ‘ia o ka Papa ma ke ‘aha ‘ōlelo kūikawā o 1887 ma hope pono o ke Kumukānāwai ‘Elau Pū o 1887.

‘O kēlā me kēia kuhikuhi i pili i ka Papa Kū‘auhau he māhele o kekahi kumuhana nui ‘ē a‘e.

‘A‘ole nō i wehewehe ‘ia ka hana a ka Papa, ‘a‘ole nō ‘o Kuykendall i kālailai iki i ka hana a ka Papa. He ahuwale ke kumu, aia nā palapala a ka pPapa ma ka ‘ōlelo Hawai‘i a ‘a‘ole nō he mea nui ka Papa ma ka mo‘olelo ‘Amelika o Hawai‘i.

‘O ka lua o nā puke ‘o *Aloha Betrayed: Native Hawaiian Resistance To American Colonialism* na Noenoe K. Silva (2004), ‘o ia nō ka puke i loa‘a ai ka nui ‘ike mai loko mai o ia mau puke ‘ekolu. Ma kā Silva mokuna 3, ‘o *The Merrie Monarch; Genealogy, Cosmology, Mele, and Performance Art as Resistance*, ua hō‘ulu‘ulu mana‘o ‘o Silva i kahi mo‘olelo pili i ka Papa

Kū‘auhau Ali‘i. Pili ia mokuna i kō Kalākaua ho‘āla ‘ana i nā mea Hawai‘i ma ke ‘ano he aloha ‘āina, he kū‘ē nō paha i ka po‘e ‘ē e laupa‘i ana ma ia wā ma loko o ke aupuni mō‘ī. No laila, hāpai ‘ia ka mo‘olelo o ka Papa ma kekahi pō‘aiapili kiko‘ī, a ikaika nō ko Silva kālailai ‘ana i ka hana a ka papa ma ia ‘ano pō‘aiapili, ‘o ia ho‘i ke kū‘ē‘ē ‘ana i ko ‘Amelika ho‘okolonaio ‘ana iā Hawai‘i. Wehewehe ‘o Silva i ka ho‘okumu ‘ia ‘ana o ka Papa ma ke kānāwai a me kekahi o nā hana a ka Papa ma ka laulā. Wahi a Silva, ‘o ka hana a ka papa, he hana kālai‘āina ia; ‘a‘ole nō hana wale ‘ia ia mau mea i loa‘a wale ka ‘ike. E ‘imi ana ‘o Kalākaua a me ka Papa Kū‘auhau Ali‘i i nā ali‘i nona ke kuleana aupuni i mea e pa‘a ai ka noho mō‘ī ‘ana ma Hawai‘i. Ua ho‘ohana ‘o Silva i ka *Hoike a ka Papa Kuauhau o Na Alii Hawaii*, he palapala i ho‘opa‘i a ho‘opuka ‘ia ma 1884, i mea e wehewehe laulā ai i kekahi mau hana a ka Papa, ‘o ka papahelu o nā mele, ka ‘imi a loa‘a ‘ana o nā luahuna, a me ke ana honua ‘ana. ‘O kēia māhele o kāna Mokuna 3 aia ma kahi o ‘ekolu ‘ao‘ao. ‘A‘ole nō i nānā ‘o Silva i nā palapala ‘ē a‘e a ka papa. He waiwai kāna, akā he laulā. Ua ho‘ohana au i ia mau ‘ao‘ao ‘ekolu i mea e ho‘okuana‘ike ai e pili ana i ka Papa.

‘O kā Silva ke kumuawaiwai pa‘i ākea ho‘okahi i loa‘a ai kekahi mo‘olelo pili i ka Papa Kū‘auhau Ali‘i. Ma waho aku o kāna, ‘a‘ole nō i kākau kekahi ma ia ‘ano nui. Eia na‘e i loko nō o ia nui, ua hāiki wale kona kālailai i ka hana a ka papa. ‘O ke kumu nō ia, ua kālele ‘o Silva ma luna o ka *Hoike A Ka Papa Kuauhau*. Ma ia hō‘ike, ua wehewehe ‘ia ka hana a ka papa mai ka ho‘okohu ‘ia ‘ana o ka papa ma 1882 a hiki aku i 1884, ka wā i pa‘i ‘ia ai ka hō‘ike. Akā, ua mālama ka papa i puke mo‘olelo o nā hālāwai o ka papa a ‘oko‘a nō ka hana a ka papa i palapala ‘ia ma loko o ia puke mai ka hana i palapala ‘ia ma ka hō‘ike o 1884. Ua nānā pū wau i nā palapala kahiko ma ka Hale Waihona Palapala Kahiko o ka Moku‘āina o Hawai‘i a ma laila nō kekahi mau ‘ikepili. No ia kumu, ua hala nō kekahi mau mana‘o ko‘iko‘i pili i ka hana a ka papa

iā Silva. Penei he ‘elua la‘ana kiko‘ī o kēia. Ua kuhi ‘o Silva (2004:97), na ka papa i ‘ohi i ke mele ‘o Kumulipo no ka palapala ‘ana o ka papa i kekahi mau mana‘o pili iā Kumulipo ma ka hō‘ike, akā ‘a‘ole pēlā ka hana. Ma ka nānā ‘ana i nā kūmole ‘ē a‘e, hiki ke hō‘oia ‘ia ka hana ‘oia‘i‘o. E kālailai hou aku i kēia kumuhanā ma ka Mokuna V: Ka Papahana Nonoi Kū‘auhau Ali‘i. ‘O ka la‘ana ‘elua, hō‘ike ‘ia i ka Mokuna IV: He Inoa ‘Ala. ‘O ia ho‘i kā ka papa ‘ohi nui ‘ana i nā hi‘ohi‘ona o ka ‘āina. Ua kapā ka papa ia ‘ano hi‘ohi‘ona he ‘ālina. He hana nui kēia o ka papa a ‘a‘ole nō i palapala ‘ia ma ka hō‘ike o 1884. No ia kumu, ua hala ia iā Silva. ‘O ka ‘oia‘i‘o, ma ka hō‘ike a ka Papa, ua hō‘ike i kekahi hapa li‘ili‘i wale o ka hana a ka papa. Ma kēia pepa, e kālele ‘ia ana nā kumuhanā a me nā hana i palapala ‘ia ma nā puke mo‘olelo a ka papa, a me nā kumuhanā i ‘ike ‘ia ma waena o nā palapala kahiko i mea e piha ai ka mo‘olelo o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i.

‘O ke kolu o nā puke ‘o *No Mākau Ka Mana; Liberating the Nation* na Kamanamaikalani Beamer (2014). Ma kā Beamer he ‘elua wale ‘ikamu i loko o kona puke ma ka mokuna ‘elima ‘o *Ali‘i Education and Governance*. A ‘o nā mea ‘elua he kuhikuhi i kā Silva. ‘A‘ole nō i wehewehe iki ‘o Beamer i ka hana ka Papa, no laila, ‘a‘ole nō i ho‘ohana ‘ia kāna.

He ‘elua hou aku kumuawaiwai laulā i ho‘ohana nui ‘ia ma kēia pepa, ‘o ho‘i ‘o *Ke Kumu Aupuni* na Samuel Mānaikalani Kamakau (1996) lāua ‘o *Ka Mo‘olelo Hawai‘i* na Davida Malo (in press). ‘O kēia mau puke ‘elua he mau kumuawaiwai i kākau ‘ia ma ke kenekulia ‘umikūmāiwa. ‘O kā Kamakau he mau kōlamulamu nūpepa i ‘ohi a hō‘ulu‘ulu ‘ia ma kekahi puke me ka ‘ōnaehana kākau hou. He puke i ma‘alahi ai ka lālau mai. Akā, he mau ‘atikala nūpepa ma loko. ‘O kā Malo, he palapala kākau lima ‘ia i ki‘i ‘ia e Kale Langlas me Kapali Lyons no ka hō‘ano hou ‘ana a ua lilo nō i palapala i pa‘a ma ka ‘ōnaehana kākau hou. ‘O kēia mau puke ‘elua, ua ho‘ohana ‘ia i mea e hō‘oia ai, i mea e mōakāka ai kekahi o nā kumuhanā i

waiho ‘ia ma nā palapala kahiko me ka wehewehe ‘ole o ka Papa. ‘O kā Kamakau he waiwai nui kāna i ka hō‘oia ‘ana i kekahi o nā mo‘okū‘auhau a ka Papa i nānā ai. Akā, ‘a‘ole nō i pa‘a iki kekahi ‘ikepili no ka Papa Kū‘auhau Ali‘i ma ia mau puke ‘elua, aia ia ma ka mo‘olelo Hawai‘i ma hope aku o ka pa‘a ‘ana o ia mau puke ‘elua iā Kamakau me Malo.

‘O ka ma‘amau, hō‘ike ‘ia ka ‘ikepili i loa‘a ma nā kumuawai pa‘i ākea ma kēia māhele o ka pepa. Akā, he li‘ili‘i wale nō ka loa‘a. No ia kumu wau i kauka‘i nui ai ma luna o nā kūmole kuamua.

Nā Kūmole Kuamua

Eia nā kūmole kuamua ko‘iko‘i i loa‘a ai ka ‘ikepili a i ho‘ohana nui ‘ia no kēia pepa:

1. Ka Puke Moolelo A Ka Papa Kuauhau Alii (1882)

He puke kēia ma ka Hale Waihona Palapala Kahiko O Ka Moku‘āina Hawai‘i³. Ma ia puke i ho‘omaka ai ‘o J.A. Nahaku ke kākau‘olelo o ka Papa e mālama i nā mo‘olelo hālāwai a ka Papa. He 71 ‘ao‘ao o ka puke a ma ka ‘olelo piha. Ua palapala ‘ia he 45 hālāwai mai ka lā 6 o Pepeluali 1882 a ka lā 10 o Malaki 1884. ‘O kēia ke kūmole kuamua nui a‘u i ho‘ohana ai.

2. Ka Puke Moolelo O Ka Poe Hookomo A Nui I Ka Papa Kuauhau No Ko Lakou Mau Mookuauhau ‘lii (1887)

Na Nahaku nō ia puke. He ‘umikūmākahī wale nō ‘ao‘ao i loa‘a ai kahi ‘ikepili a he li‘ili‘i wale nō nā kumuhana. Pa‘akikī loa ka heluhelu ‘ana no ka lahilahi o ka lima kākau. Akā, lawa no ka ‘ike ‘ana i ke kumuhana ma ka puke.

3. Ka Hoike A Ka Papa Kuauhau Alii o Hawaii (1884)

³ Hawai‘i State Archives

Ma 1884, ua ho‘opuka ka Papa i hō‘ike i hō‘oia ‘ia ka hana a ka Papa ma mua o nā kuhina a me ka Mō‘ī. ‘O ia ka hō‘ike ho‘okahi a ka Papa. Ua palapala kūhelu ‘ia kekahi o nā hana a ka Papa. He 27 ‘ao‘ao o ka hō‘ike ma ka ‘ōlelo Hawai‘i, a he unuhina pū ma ka ‘ōlelo Pelekānia.

4. Puke Kuauhau (Kalākaua n. d.)

‘O kēia puke kū‘auhau a Kalākaua, ua waiho ‘ia ma ka waihona o ka Hala Nauā ma ka Hale Waihona Palapala Kahiko O Ka Moku‘āina o Hawai‘i. Ma hope o ka ho‘opau ‘ia ‘ana o ka Papa, ua lilo ka hana i ka Hale Nauā. No laila, kohu mea lā, aia kekahi o nā palapala a ka Papa ma lalo o ia mau waihona. Ua ho‘ohana nui ‘ia ia puke i mea e hō‘oia ai i ka pilina o nā kānaka nonoi kū‘auhau ma mua o ka Papa me ko Kalākaua kū‘auhau pono‘ī.

‘O kekahi mau mana‘o ko‘iko‘i e no‘ono‘o ai ke nānā i kēia mau kūmole kuamua, ‘o ia ho‘i ka like a me ke ‘oko‘a o ka ‘ikepili i loko o ia mau kūmole. ‘O nā Puke Mo‘olelo a Ka Papa, palapala ‘ia nā hālāwai o ka papa, nā kumuhanā, nā ho‘oholo, ke ka‘ina hana, a pēlā wale aku. ‘O ka *Ho‘ike a Ka Papa Kuauhau* o 1884, palapala ‘ia nā kumuhanā me he piha lā, kohu mea lā ‘o ia ho‘i ka hana piha a ka papa. Akā, ke ho‘ohālikelike ‘ia ia mau kūmole kuamua ‘elua, ‘a‘ole nō kaulapa piha. Nui nā kumuhanā ‘oko‘a ma waena o ia mau kūmole kuamua. I ka ho‘onui ‘ia o ia ho‘ohālikelike ‘ana ma waena o nā kūmole kuamua a pau, ua like ka hopena. No ia kumu i waiwai ai kēia pāhana pepa laeo‘o. He pāhana ia e nanā ai i nā kūmole kuamua like ‘ole i piha nō ho‘i ka mo‘olelo o ka papa ma ka nui i hiki.

‘O kahi mana‘o e no‘ono‘o ai, ma hope o ka ho‘opau ‘ana i ka papa, ua lilo ka hana i ka Hale Nauā, ma laila nō kekahi ‘ano pōhihihi o nā palapala. Ua ‘ike ‘ia kekahi mau palapala like

loa ke kumuhanā i ho‘oholomua ‘ia e ka papa ma nā waihona a ka Hale Nauā, akā ‘a‘ole nō i kākau ‘ia kekahī lā me ka makahiki ma luna. No laila, ‘a‘ole nō hiki ke ‘ike inā he palapala a ka papa ia i lilo wale i ka Hale Nauā a pēlā i wae ‘ia ai ma lalo o kahi waihona, a i ‘ole he kumuhanā nō a ka Hale Nauā a na ka Hale Nauā i ho‘oholomua maoli. Ua kakekake ‘ia nō paha nā palapala a ka papa ma waena o nā waihona palapala kahiko. He ālaina ia i ka ‘ike ‘ana i ka ‘oia‘i‘o o ka hana a ka papa a me ka piha o ia mo‘olelo ‘oia‘i‘o.

Nā Mokuna O Ka Pepa

Eia nā mokuna o ka pepa me kekahī wehewehe laulā e pili ana i nā kumuhanā nui o kēlā me kēia mokuna:

Mokuna I. Ho‘olauna

He mokuna e hō‘ike aku ai i ke kumuhanā nui o ka pepa a me ka ‘ōnaehana noi‘i i ho‘ohana ‘ia. Wehewehe ‘ia nā kumuawai a me nā kūmole kuamua i ho‘ohana ‘ia.

Mokuna II. Ka Ho‘okumu ‘Ia ‘Ana O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i O Nā Ali‘i Hawai‘i
‘O ke kumuhanā nui o kēia mokuna ka nānā ‘ana i nā kānāwai a me ka hana aupuni ‘ana i mea i ho‘okumu ‘ia ai ka Papa Kū‘auhau Ali‘i. He mokuna e ho‘omōakāka ai ka mo‘olelo ma ka ‘ao‘ao aupuni o ia wā.

Mokuna III. Ka Hana A Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i

He mokuna kēia e nānā pono ai i ka hana a ka Papa ma ka Puke Mo‘olelo a Ka Papa. He kālailai a wehewehe i nā kumuhanā i palapala ‘ia ma kēlā me kēia hālāwai o ka Papa.

Mokuna V. Ka Papahana Nonoi Kū‘auhau Ali‘i

‘O kēia kumuhanā, ‘o ia kekahī hana a ka Papa i palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. He papahana kiko‘ī kēia na ka Papa i hiki i ka po‘e ali‘i o ia wā ke hō‘oia‘i‘o i ko

lākou papa kū‘auhau. He wehewehe piha i ka papahana a he kālailai pū i ka hopena o ka hana a ka Papa ma ia papahana nonoi.

Mokuna IV. He Inoa ‘Ala

‘O ke kumuhana nui o kēia mokuna, pili i ka mo‘olelo o kēlā me kēia ‘āina a ka Papa i nānā ai. He kumuhana nō ia i hō‘ike ‘ia ma ka puke Mo‘olelo a ka Papa, akā, no ka nui o ka ‘ikepili, ua lilo nō ia he mokuna ka‘awale. Ua loa‘a mai nō ka ma‘i‘o o ia mokuna ma nā hālāwai o ka Papa a me ka ‘ikepili a Nahaku i palapala ai.

Mokuna VI. Panina

Mokuna II: Ka Ho‘okumu ‘Ia ‘Ana O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i O Nā Ali‘i Hawai‘i

He ‘umi mīnuke i koe kani ka hola 12:00 o ke awakea, ma ka lā 30 o ‘Apelila 1874, ua ku‘i nō ka lono a puni ke kūlanakauhale ‘o Honolulu, e wehe ‘ia ka ‘aha ‘ōlelo mua loa o ka Mō‘ī hou ‘o Kalākaua. Na ka pu‘u o Pūowaina i hō‘ike i kona ha‘alele ‘ana me ka paku‘i pū ‘ia mai o ka moku ‘o Benecia. Puka maila ka mō‘ī mai kona Haleali‘i mai a ma ka wāwae nō kona ka‘i ‘ana. ‘O ke ko‘ele o kona wāwae kai hō‘ike i nā maka hanohano, nā kama‘āina, a me nā ukali i kona hiki kino mai. Hō‘ea maila ‘o ia ma mua o ke anaina nui i ‘ākoakoa ma waho a komo ihola ‘o ia i ke ke‘ena i ho‘omākaukau ‘ia nona e hō‘olu‘olu mai. He ‘elima mīnuke i hala ka hola 12:00 o ke awakea, komo maila ka mō‘ī i ka hale i kali ai kāna mau pōki‘i ali‘i, nā maka hanohano, a me nā kama‘āina pū, ka po‘e i ‘ae ‘ia ke komo ma ko lākou ‘ano kūpono. Ma ka ‘a‘ahu ‘ana ‘o ia i pi‘ina ai i kahi i kūkulu ‘ia ai ka noho ali‘i me ka pa‘a pū ‘ana o nā kāhili ‘elua. Wehena maila me ka pule i ke akua a pau ihola ka pule a kū maila ka mō‘ī a ha‘i ‘ōlelo akula.

Ua nui nā kumuhana o kāna i heluhelu ai i ke anaina. Ua ho‘omana‘o kūpono ‘ia ‘o Lunalilo, ua ho‘opōkole akula i ka noho mō‘ī ‘ana me kona ‘ike ‘ole ‘ana i ka ho‘okō ‘ia o kona mau mana‘olana. ‘A‘ole i noho Mō‘ī ‘o Lunalilo i ho‘okahi ‘aha ‘ōlelo ma kona wā mō‘ī. Ua pani na‘e ‘o ia i ka ‘Aha ‘Ōlelo Kūiakawā o 1873, ka ‘aha ‘ōlelo ho‘i i koho ‘ia ai ‘o ia. Akā, ‘a‘ohe ona wehena akula. Ma muli o ia, ua kumuhana kūpono kekahi o nā nīnūnē i waiho wale ‘ia i ko Lunalilo ha‘alele ‘ana. A komo akula ‘o Kalākaua i kāna mau kumuhana pono‘ī, “O ke kumumanao nui e hoala ia nei i ko‘u aloha, oia no ka hooulu ana i ka lahui, a ma keia kumu ke noi aku nei au i ko oukou noonoo nui ana ma ia mea.” Ho‘omau akula ka mō‘ī me ke kauoha pū ‘ana i ka Papa Ola e ho‘omaika‘i e like me ka mea hiki i ola ka lehulehu, keu ho‘i ka ‘imi i nā

pono i ke ola o nā keiki hānau hou. Ua kau akula ‘o ia i kona mana‘o pū e wehe ‘ia kekahi mau ‘auhau i pōmaika‘i ka po‘e e hānau nui ana i nā keiki (Ka weheia1874). Ua laupa‘i ‘i‘o nō ia mau ‘ōlelo āna a kaulana akula ‘o Kalākaua i ia mākia nō, ‘o ia ho‘i ‘o Ho‘oulu Lāhui. Ho‘olono ‘ia a hiki i kēia lā.

Ka Hana Mua O Kalākaua Ma Kona Wā He Mō‘ī

Ma kahi o ‘umi wale nō pule ma mua o ia wehena o ka ‘aha ‘ōlelo, ma ka lā 12 o Pepeluali 1874, ua eo ka noho mō‘ī iā Kalākaua i kona koho pāloka ‘ia ma mua o ke ali‘i wahine ‘o Emma Kaleleonālani. ‘A‘ole nō i li‘uli‘u a ho‘omaka ‘o Kalākaua i kāna hana hanohano hou. A ma ia lā ho‘okahi, ka lā 12 o Pepeluali 1874 , ua hō‘ike akula ka mō‘ī hou e ho‘oponopono ‘ia nā Po‘o Aupuni. Ua ho‘ākoakoa ka mō‘ī i nā kūhina a Lunalilo a hō‘ike akula, e noho nō ia mau kuhina i ko lākou mau ‘oihana a hiki mai ka wā kūpono e ho‘oponopono ‘ia. Ma ‘elua lā a‘e,ma ka lā 14 o Pepeluali 1874, ua ho‘ākoakoa kūhelu mua maila ‘o Kalākaua i ka ‘aha kuhina. ‘O kāna hana mua loa, ‘o ia kona kauoha ‘ana i ho‘oilina mō‘ī, ‘o ke Kama Ali‘i Kāne ‘o William Pitt Leleiōhoku, kāna kaikaina aloha. Ma hope pono o ia hana, ma ka hālāwai ho‘okahi, ua komo nō ‘o Kalākaua i ka ho‘okohu ‘ia o kāna mau po‘e kuhina pono‘ī a ua ho‘omōakāka pū ‘ana i nā po‘e ali‘i e noho pū ana i kekahi ‘ano kuleana aupuni.

Ma Kīna‘u Hale me nā pa‘a kāhili ‘elua i kau ‘ia ai ka ‘aha‘ula hulu manu ma ko lāua po‘ohiwi i kūhelu ‘ia ai ko Kalākaua kauoha ho‘oilina aupuni. Na nā ali‘i me kāna mau po‘e kuhina i hō‘oia i ia kauoha me ka pūlima pū ‘ana i ka Palapala Kūkala i waiho ‘ia ma mua o lākou (‘Aha Kuhina 1891). ‘O ka ho‘opa‘a ‘ana i ka ho‘oilina aupuni, ‘o ia nō kā Kalākaua hana ho‘oulu a ho‘ola mua loa. ‘O ia ho‘i ka pa‘a ‘ana o ka noho Mō‘ī ma kona ‘ohana. He wānana nō kēia i kāna mau pahuhopu e kau aku ma mua o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i ma kahi o ‘eono a ‘ewalu makahiki ma hope mai.

‘O kā Kalākaua ha‘i ‘ōlelo kūhelu mua loa i ka ‘Aha‘ōlelo, aia nō ma ia wehena kau ‘aha‘ōlelo 1874, i kākau ‘ia ma ka ho‘omaka ‘ana o kēia mokuna⁴. ‘O ia nō kona ho‘omōakāka kūhelu mua ‘ana i kekahī o kona mau kumumana‘o nui i kāna po‘e ali‘i i ho‘okohu ai a me nā luna maka‘āinana i koho paloka ‘ia. Akā ma mua, ma ‘Apelila, ua hō‘ike ‘o ia i kona mau kumumana‘o nui i nā maka‘āinana o ka paemoku.

Ma ka hālāwai ‘Aha Kuhina o ka lā 26 o Pepeluali 1874, ua hō‘ike aku ‘o Kalākaua i ka makemake e huaka‘i ali‘i i nā kuhina, a ua ‘āpono piha ‘ia kēia makemake me ka no‘ono‘o pū ‘ana i ka waiwai o ka ho‘olaha mua ‘ana i nā kumumana‘o i ka po‘e lehulehu ma mua o ka ‘Aha‘ōlelo 1874. Palapala ‘ia ia ho‘oholo ma ka puke mo‘olelo a William L. Green, ke Kākau‘ōlelo o ka ‘Aha Kuhina penei (‘Aha Kuhina 1891):

His majesty proposed to resolve a Royal Progress through the group – Hawaii Maui Kauai and Oahu, and wished to confer with his Cabinet as to the measures to be proposed at the next Legislature so that he might take the opportunity during his Progress of explaining generally those measures to the people on the different islands.

Ua e‘e nō ‘o Kalākaua ma luna o ka moku ‘o Kīlauea no ka Huaka‘i Ali‘i 1874. Ma kahi o ho‘okahi wale nō mahina ma hope o kona koho pāloka ‘ia, ua holo nō ka Mō‘ī a puni ka pae ‘āina i mea e ho‘omōakāka ai i kāna mau kumumana‘o i ka po‘e lehulehu, nā maka‘āinana ho‘i. No lākou nō ka ho‘oulu lāhui maoli. Pēia kāna i hana ai i mea e holo pū ai ‘o ia me ke kāko‘o o kāna mau Kuhina hou. Ua lawe akula nō ‘o Kalākaua i ia mau kumumana‘o ma mua o ke anaina ma ia huaka‘i ali‘i a ua ho‘i maila ‘o ia i ka wehena o kāna ‘Aha‘ōlelo mua loa me ka maopopo mua ‘ana o ka lehulehu i ke kahua o kona aupuni, ‘o ia ho‘i ka ho‘oulu ‘ana i ka lāhui Hawai‘i.

⁴ Ua kākau ‘o Kanahele i kēia i kāna ‘atikala. Kuhi wau, ua loa‘a mai kā Zambucka. Akā, ‘o ka hapa o kēia mau ‘ōlelo a Zambucka, he hewa. Ua hō‘oia wau a ‘o ia nō ka ha‘i‘ōlelo mua loa.

Ua kālailai ‘o Tiffany Lani Ing Tsai i keia huaka‘i ali‘i penei:

The king had several goals for his tour: to personally thank the people for supporting him and build ties with those who did not, to understand how they wished to rebuild the kingdom, and to announce his motto, “Ho‘oulu Lāhui,” [“Increase the Nation”] which urged Hawaiians to increase their population and raise agricultural yield and industry throughout the archipelago (Tsai 2014).

Ma ka nānā ‘ana i kā Green a me kā Tsai, hiki ke ‘ike ‘ia ke ka‘ina hana a ka Mō‘ī, ‘o ia ho‘i ka mahalo, ka ho‘olōkahi, a me ka ho‘olaha ‘ana i kāna pahuhopu nui ‘o ka Ho‘oulu Lāhui. He kuleana nui ko ka lehulehu i kēia pahuhopu. ‘A‘ole nō ulu ‘i‘o nō ka lāhui i ka ha‘i wale ‘ia. Ua pono e hō‘ike ‘ia ka waiwai, ke ko‘iko‘i, ka pōmaika‘i, a me ka hua o ka ho‘oulu ‘ana i ka lāhui a laila, e ‘imi i ke kāko‘o ma ke kau ‘aha‘olelo.

Ma ka lā 14 o Pepeluali 1874 i nā ‘ao‘ao o ka nūpepa ‘o *Pacific Commercial Advertiser*, ua pa‘i ‘ia ka ‘ikepili helu kanaka penei (A New Legislature 1874):

The native population of the islands by estimate and census have, at various times, been as follows:	
1779, Estimated by Cook.....	400,000
1823, " by Missionaries	142,000
1832, Official Census.....	130,315
1836, " "	108,579
1850, " "	82,203
1853, " "	71,019
1860, " "	67,084
1866, " "	58,755
1872, " "	53,531

Captain Cook's estimate has been supposed to be too large, but if the ratio of decrease from 1779 to 1832 was as great as from 1832 to 1872, in proportion to the number of years and inhabitants, it was remarkably correct; but when we consider the numerous wars of the first period, and the fatal pestilence about the commencement of the present century, it would seem to be an under estimate. P.

Ma o kēia pakuhi, hō‘ike ‘ia ke emi ‘ino mai o ka nui kānaka lāhui Hawai‘i mai ka wā i hiki mua mai o Kāpena Kuke a hiki aku i 1872, ‘elua wale nō makahiki ma mua o ke koho pāloka ‘ia o Kalākaua he mō‘ī.

‘O ka po‘e maka‘āinana ka ha‘alele nui o ka lāhui, pēlā nō i emi nui ai ka lāhui Hawai‘i a pēlā pū ka ho‘oponopono ‘ana i ia emi i ka ho‘oulu lāhui ‘ana. ‘O ke kuleana o ka mō‘ī o ia wā ke emi nui mai kona mau po‘e lāhui, ‘o ia ho‘i ke kūkulu ‘ana i nā ala e ola ai kona mau po‘e a ulu nui. A nō ia kumu nō i hiki kino mai ai ka Mō‘ī hou ‘o Kalākaua i kēlā me kēia kapa kai o ka pae ‘āina i hō‘ike i kona lawe maoli ‘ana i kēia pilikia ma ke ‘ano he Mō‘ī a ho‘okele i ka lāhui i nā ala e ulu ai kona lāhui ma o kona ho‘oponopono ‘ana i kona aupuni. He ‘elua ala nui i aho ai ma ia wā. ‘O ka mua, pili i nā ma‘i like ‘ole. Ua emi mai ka nui kānaka i nā ma‘i like ‘ole i laupa‘i ma waena o ka po‘e lāhui. He kuleana ko Kalākaua ma laila. ‘O ka lua ka laupa‘i ‘ana o nā kānaka i ka ho‘omau keiki ‘ana. Ma ia mau mea ‘elua e ulu maoli ai ka lāhui Hawai‘i. No laila, ‘o ka Ho‘oulu Lāhui ka papahana e ho‘oponopono ai i ka nui maka‘āinana. Akā, ua pilikia pū nā ali‘i o Hawai‘i i ka loa‘a ‘ole o nā ho‘oilina aupuni a me ka maopopo ‘ole o nā ‘ohana ali‘i i mea e piha kūpono ai ka nui ali‘i ma nā kūlana aupuni like ‘ole. ‘O ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Nā Ali‘i Hawai‘i kekahi papahana a Kalākaua i ho‘okumu ai i mea e ho‘onui ai nā ali‘i. Ma ka laulā, ua nele nō ka Hawai‘i, nā maka‘āinana a me nā ali‘i ma ia wā. Ma ka ho‘oponopono ‘ana, he ‘elua ‘ano ala a Kalākaua i ‘imi ai.

‘O ka ‘Aha‘ōlelo 1874, ka ‘Aha‘ōlelo mua loa o Kalākaua he Mō‘ī. Ua wehe ma ka lā 30 o ‘Apelila a noho ihola no 84 lā piha a ho‘oku‘u ‘ia ma ka lā 8 o ‘Aukake 1874. Ma ka ha‘i ‘ōlelo ho‘oku‘u o ia kau ‘Aha ‘ōlelo, ua kūnou mua ‘o Kalākaua a pāne‘e akula kāna ‘ōlelo i nā ali‘i a me nā ‘elele o nā maka‘āinana. Ua ho‘omaika‘i ka Mō‘ī i ka ‘aha‘ōlelo no ka pau ‘ana o kā lākou mau hana me ka mana‘olana pū i ka pono o nā ho‘ololi a me nā ho‘oholo kānāwai i pōmaika‘i ke aupuni. Ma ka paukū ‘elua o kāna ha‘i ‘ōlelo, ua heluhelu ka Mō‘ī penei:

O na haawina a oukou i ho‘oholo ai no ka malama ana i ke ola o ka lahui, no ka hoopae ana i na ee moku, a no na hana hou, ua haawi kupono ia e lawa ai na hana a‘u i kuhikuhi aku ai i ko oukou akoakaa [akoakoa] ana mai. E lilo ana na‘u a me ko‘u Aupuni, ka nana ana i ka hoolilo akahele ana o ia mau haawina. No ko

oukou lokomaikai ana ia'u a me ko'u ohana, ke hoomaikai aku nei au (Ka hookuuia 1874).

Kohu mea lā, ua hau'oli nō ka Mō‘ī i ka lawa o ka hana a ka ‘Aha ‘Ōlelo. Wahi a ia paukū, he kālele nō ma ke ola ‘ana o ka lāhui. He kāko‘o kiko‘ī ia i kāna pahuhopu nui o ka ulu ‘ana o ka lāhui.

Ma hope akula o ka ‘Aha ‘Ōlelo 1874, ma nā ‘Aha ‘Ōlelo moekahi o 1876 a me 1878, ua mau ihola nō ke kālele ma luna o ia mau kumumana‘o ho‘oulu a me ka ho‘ola ‘ana i ka lāhui. Ma kāna ha‘i ‘ōlelo ma ka wehena o ka ‘Aha‘ōlelo 1876, ua ‘ōlelo ‘o Kalākaua penei:

Ke waiho hou aku nei Au i ko oukou noonoo nui i na hana e loaa ai na haawina hoopomaikai i ka hoolu ana i ka lahui Hawaii a e hoopakele ai i ko lakou ola. E makaala hoi oukou aole e haaleleia kekahī hana e pono ai keia hana (Ka wehe 1876).

A laila, ma ka ha‘i ‘ōlelo wehena o ka ‘Aha‘ōlelo 1878, penei kāna:

He mea noonoo mau Na'u, ke ola o Kuu lahuikanaka. O na mea a ka Papa Ola i manao ai, e hoomauia ka hookoia ana aku o na mea i hooholoia e lakou, a he mea pono ole ke haaleleia. Ke noi aku nei Au ia oukou, e haawi i ko oukou noonoo nui ma keia mea (Ka Hoau 1878).

Kohu mea lā ua noke nō ka Mō‘ī a me nā lālā o ka ‘aha ‘ōlelo ma luna o ia pahuhopu. A ‘o nā kānāwai i haku ‘ia, i kau ‘ia ma mua o ka ‘Aha ‘Ōlelo, i ho‘oholo ‘ia nō ho‘i ma ia mau kau ‘Aha ‘Ōlelo ‘ekolu mua moekahi, he mau kānāwai ho‘i i pa‘a ai ke kahua o ke aupuni o Kalākaua.

Ka Ho‘okumu ‘Ana O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i Ma ka ‘Aha ‘Ōlelo 1880

Ma ka lā 30 o ‘Apelila 1880, ua kū hou ka Mō‘ī ‘o Kalākaua ma ke kahua ki‘eki‘e i ho‘opuni ‘ia e ka ‘ohana ali‘i, nā kaukau ali‘i, nā Kuhina me nā Lunakānāwai ki‘eki‘e. Ua piha a haiamū nā paia o ke ke‘ena Kau Kānāwai a ua wehena ‘ia akula ke kau ‘Aha‘ōlelo hou o 1880. A ma waena o nā kumumana‘o ma kāna ha‘i ‘ōlelo wehena, ‘o ia ho‘i ka ho‘olaha ‘ana i nā

ku‘ikahi me Kelemānia lāua ‘o Denemaka, ka ho‘oponopono ‘ana i ka Papa Ho‘opae Limahana, a me ke kūkulu ‘ana i nā alahao me nā uea kelekalapa, ua loa‘a hou kāna ‘ōlelo aloha no ka lāhui kanaka.

Ke noi aku nei au i ko oukou mau manao aloha aina, e hoolilo nui i ko oukou mau noonoo ana ma kekahi mau kumuhana e ae e pili ana i ka malama ola, a oukou e manao ai ua kupono ia no ka hoomaikai a me ka malama ana i ke ola o Ko‘u Lahuikanaka” (Ka Wehe 1880).

Ua noho ka ‘Aha‘ōlelo no ‘ekolu mahina, ‘o ia ho‘i no 86 lā a ho‘oku‘u ‘ia ma ka lā 13 o ‘Aukake 1880 (Lydecker 1918). Mai loko mai o nā hana ko‘iko‘i, nā kuleana kāko‘o kānāwai like ‘ole i hāpai ‘ia ma waena o nā ‘elele ‘Aha‘ōlelo no kēlā me kēia ‘āina, ua kau pū ‘ia ke kānāwai pili ka Papa Kū‘auhau Ali‘i O Nā Ali‘i Hawai‘i, ua kapa ‘ia ‘o Mokuna VII; E Ho‘omaopopo Ana I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei.

Ma ka lā 34 o ia kau kānāwai, ua kūkala mua ‘ia ka mana‘o e hāpai ‘ia he pila pili i ka pa‘a mau ‘ana o ke kū‘auhau o nā ali‘i Hawai‘i. Na Hon. Luther Aholo⁵, ka Luna Ho‘omalu i kū mai a kūkala i kēia mana‘o. Nona nō ka ho‘okele ‘ana i kēia kānāwai kū‘auhau ali‘i (‘Aha‘ōlelo 1880, 120).

‘O Luther Aholo, he keiki ‘o ia na Pule (k) me Puali (w) a hānai ‘ia ma Waialua, Moloka‘i. Ua komo ‘o ia i ke Kulanui ‘o Lahainaluna a he kumu a‘o ma hope mai ma Hau‘ula, O‘ahu. A he mea nui ‘o L. Aholo ma ka ‘Aha ‘Ōlelo. Ua nui kona noho luna maka‘āinana ‘ana ma nā kau ‘Aha ‘Ōlelo o nā Mō‘ī ‘ekolu ‘o Kamehameha V, Lunalilo, me Kalākaua (Ka Make Ana 1888). Akā, ma ka wā o Kalākaua ‘o ia i pi‘i maoli ai i nā kūlana aupuni. Ma 1876 ‘o ia he Luna Ho‘omalu a ua noho ma ia kūlana ma nā kau ‘Aha ‘Ōlelo he nui a hiki i kona hala ‘ana, ‘o ia ho‘i nā makahiki 1878, 1880, 1882, 1884, 1886 (Lydecker 1918). Ma waho aku o kēia

⁵ Pela ‘ia ia inoa me ka loa‘a ‘ole o ke kahakō a me ka ‘okina no ka maopopo ‘ole o ka pololei.

kuleana ‘Aha ‘Ōlelo, he mau kūlana like ‘ole kona ma ke aupuni a hiki i kona pi‘i hou a‘ela i ka ‘Aha Kūkā Malū o Kalākaua ma 1884. Ma ka makahiki 1886, ua koho ‘ia ‘o ia i Kuhina Kālai‘aina a hiki aku i 1887 Iulai. A he Loio Kuhina pū ‘o ia, he kū manawa wale nō na‘e kēia kūlana, mai 1886 Okakopa a hiki i 1886 Novemapa (Govt. Office Holders n.d.). ‘O ka mana‘o nui, hiki ke ‘ike ‘ia ma o ke kuleana aupuni o Aholo, he mea i ho‘okuleana nui ‘ia e Kalākaua a kohu mea lā, he kāko‘o ‘o ia i ke aupuni o Kalākaua. A nona nō ke kuleana ho‘okele i ka pila i ho‘okumu kūhelu ‘ia ai ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Nā Ali‘i Hawai‘i.

Ma ka lā hana 39 o ke kau kānāwai o ka ‘Aha ‘Ōlelo 1880, na Aholo i heluhelu mua i ia pila. ‘A‘ole maopopo ‘o wai nā kāko‘o me ke kāko‘o ‘ole ma kēia heluhelu mua ‘ana no ka palapala ‘ole ‘ia ma ka puke mo‘olelo o ka ‘Aha ‘Ōlelo 1880. Akā, ma ka heluhelu lua ‘ana ma ka lā hana 63, ua kū‘ē ‘o Iosepa Nāwahī, he Luna Maka‘āinana no Hilo, Hawai‘i (Ke Koho Balota 1880), a i ka heluhelu lua ‘ia ‘ana o kēia pila, ua ho‘opuka mana‘o ‘o Nāwahī e ho‘opane‘e palena ‘ole ‘ia ia pila. Ua kau ‘ia ia noi ma mua o nā Luna Maka‘āinana ‘ē a‘e me ka ‘ae ‘ole i ko Nāwahī. Ua puka nō ko ‘Āholo noi. Ua ho‘oholomua ‘ia akula i ka pae hou, ‘o ia ho‘i ke kākau kūhelu ‘ia ma ke ‘ano he pila me ka mana‘o e heluhelu kolu ‘ia ana.

‘O kumu i kū‘ē ai ‘o Iosepa Nāwahī, ‘o ia nō paha kona kāko‘o nui ‘ana i ke ali‘i wahine ‘o Emma Kaleleonālani. ‘O Nāwahī, he Lunamaka‘āinana ‘o ia no nā kau ‘Aha ‘Ōlelo a pau a Kalākaua he Mō‘ī, mai 1872 a hiki aku i 1892 (Govt Office Holders n.d.). He kūpa‘a nō na‘e ‘o ia ma hope o ke ali‘i wahine o Emma (Kanahele 1999). No laila, ‘o ko Nāwahī kū‘ē ‘ana i kēia pila, he hana ia e hō‘ike aku ai i ke kāko‘o mau ‘ana iā Emma mā . Ua makemake ‘ole nō paha e ho‘olilo i nā kumuawaiwai aupuni ma ia ‘ano, ‘o ia ho‘i ka hāpai ‘ana i nā Keaweaeheulu ‘o Kalākaua mā i luna.

Ma ka lā hana 74, ka lā 31 o Iulai 1880, ‘o ia ke kolu o ka heluhelu ‘ia o ka pila. Ua kāko‘o akula ‘o S.K. Mahoe he Luna Maka‘ainana no Puna, Hawai‘i. A ua kū‘ē ‘o Hon. H. N. Kahanu, kekahi o nā ali‘i o ka ‘Aha ‘Ōlelo. Ua ho‘opuka mana‘o ‘o ia e like me Iosepa Nāwahī ma ka heluhelu mua ‘ia ‘ana, e ho‘opane‘e palena ‘ole ‘ia ka pila. Ua kau hou ‘ia ma mua o nā ali‘i a me nā po‘e i koho ‘ia a ua puka hou. A ua pa‘a akula he pila (‘Aha‘ōlelo 1880).

Ua pani ‘ia ke Kau Kānāwai ‘Aha ‘Ōlelo 1880 ma ka lā 13 o ‘Aukake 1880 ma hope o ka piha ‘ana o ka lā hana 86. Mai ka heluhelu kolu ‘ana a hiki aku i ke pani ‘ia o ia kau ‘Aha ‘Ōlelo ‘a‘ohe mana‘o hou aku i palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo pili i kēia pila (‘Aha‘ōlelo 1880). Ua ho‘opuka hou ‘ia ia pila ma ka puke ‘o *Na Kanawai O Ka Moi Kalakaua, Ke Alii O Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko O Ka Ahaolelo O Ka Makahiki 1880* ma lalo o ka inoa ‘o Mokuna VII; E Ho‘omaopopo Ana I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei. Ua lilo piha ia i kānāwai i ka ‘āpono pūlima ‘ana o Kalākaua ma ka lā 9 o ‘Aukake 1880 (Na Kanawai 1880).

Ke Kānāwai Ho‘okumu I Ka Papa: *MOKUNA VII; E HO‘OMAOPOPO ANA I KE KUAUHAU O NA ALII O HAWAII NEI*

‘O ka ‘ōlelo o ke kanāwai, ho‘omaka ‘ia me ‘elua paukū ho‘āpono e hō‘ike mai ai i ke kumu e aho ai ke kānāwai. ‘O ka paukū ho‘āpono mua loa, kākau ‘ia penei:

NO KA MEA; ua hoakaka ia ma ka Pauku 22 o ke Kumukanawai ke koho ia ana o ka Moi o keia Aupuni mailoko mai no ia o na Hanauna Alii, (Na Kanawai 1880)

‘O ia paukū 22, he paukū ia ma ke kumukānāwai e wehewehe ai i ka ho‘oilina aku a ka Mō‘ī e ili aku ka leiali‘i ma ka ‘ohana mō‘ī. A ‘ōlelo pū ‘ia ma ia paukū ho‘okahi, inā nele ka noho ali‘i i kekahi ho‘oilina, na ka ‘aha‘ōlelo e koho ma ka pāloka i kekahi ali‘i hānau o ka ‘āina, pēlā nō i pi‘i aku ai ‘o Kalākaua i ka noho mō‘ī, i ke koho pāloka ‘ia. ‘O ke Kumukānāwai

1864, ua haku ‘ia ma lalo o Kamehameha V a ho‘ololi ‘ia akula kēia paukū i kū i ka ho‘oilina a Kalākaua ma kona ‘ohana, ‘o ia ho‘i ‘o William Pitt Leleiōhoku. No laila, ‘o ke kumu mua e aho ai kēia kānāwai, he kānāwai e kāko‘o aku i ke kumukānāwai pili i ka ho‘oilina aupuni (Achiu 2003).

‘Oiai na‘e, i ka haku ‘ana i ke kānāwai ‘o *Mokuna VII; E Ho‘omaopopo Ana I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei* ma ka makahiki 1880, ua pau ‘ē ke ali‘i ki‘eki‘e ‘o William Pitt Leleiōhoku. Ua nalo ho‘i ma ka lā 9 o ‘Apelila 1877 (‘Aha Kūkā Malū Vol. 13). No laila, ‘o ka ho‘okohu ‘ia akula nō ia o ke ali‘i wahine ‘o Lili‘uokalani he ho‘oilina Mō‘ī a Kalākaua. Kohu mea lā, ua akamai maila ka Mō‘ī ‘o Kalākaua i ka hua e loa‘a mai ke ho‘opa‘a ‘ole ‘ia o kekahi ho‘oilina aupuni. Pēlā nō ‘o ia, ‘o Kalākaua ho‘i, i pi‘i a‘e ai i ke kūlana Mō‘ī. I ka hala ‘ana o Kamehameha V me Lunalilo, ua koho ‘ole lāua i ho‘oilina mō‘ī. No ia kumu, i ka hala ‘ana o Kamehameha V, ua mālama ‘ia ke koho pāloka mua loa o ke aupuni Hawai‘i. Ua komo nō ‘o Kalākaua i ia koho pāloka me Lunalilo a ua eo iā Lunalilo ka noho mō‘ī (Kanahele 1999: 264-265). I ka hala ‘ana o Lunalilo, ‘a‘ole ‘o ia i koho i ho‘oilina mō‘ī a mālama hou ‘ia akula kekahi koho pāloka. Ua komo hou ‘o Kalākaua me Emma Kaleleonālani a ua eo ka noho mō‘ī iā Kalākaua (Kanahele 1999: 274-275). Pēlā nō ho‘i i a‘o ai ‘o Kalākaua i ka ha‘awina nui o ke koho ho‘oilina aupuni. ‘A‘ole nō ‘o ia e waiho wale i kona aupuni no ha‘i e lawe. Ua hālāwai ‘i‘o nō ‘o Kalākaua me ia pilikia ho‘okahi i ka hala ‘ana o kāna ho‘oilina aupuni. E like me ka pilikia i ‘ike mua ai ma waena o nā Kamehameha, he wahi kūlanalana nō kēia a he nīnūnē ho‘i no nā ‘ohana ali‘i ka loa‘a ‘ole o nā keiki ali‘i e ili aku ai ke aupuni.

‘O ka paukū ho‘āpono ‘elua, kākau ‘ia penei:

A NO KA MEA; i keia wa ua maopopo ole na Ohana Alii e hiki ai
ke hoomaopopoia ia haawina o ke Kumukanawai, a he mea maikai
o ka hoomaopopo ana ia mau loina pilipaa o ke Aupuni, a me na
moolelo o na Alii a me na Moi o ka wa kahiko a hiki i keia wa, a he
kumu no hoi e alakai nui ai i ka Moi i ke koho ana in na ‘Lii o ka
Ahaolelo; no laila, (Na Kanawai 1880)

No laila, ‘o ke kumu ‘elua e aho ai kēia kānāwai, pili i ka maopopo ‘ole ‘o wai nā ‘ohana ali‘i.

Kohu mea lā, ua pohihihī akula ia ‘ano ‘ike ma ia wā. Kohu mea lā, ‘a‘ole nō i mālama ‘ia nā

kūlana o ka po‘e akamai kū‘auhau. Inā ua maopopo ‘ole nā ‘ohana ali‘i, pēlā paha kekahi kumu.

A i ka maopopo ‘ole ‘ana nō ho‘i o ia ‘ano ‘ike kū‘auhau, pa‘akikī ke koho ‘ana i nā ali‘i no ka

‘Aha ‘Ōlelo. Ua kākau ‘ia ma ke kānāwai, he ‘elua mea e alaka‘i i ka Mō‘ī:

1) nā mo‘olelo ali‘i

2) nā kū‘auhau o nā mō‘ī o ka wā kahiko a hiki mai i ka wā o ia kānāwai.

. ‘O kekahi mea e no‘ono‘o ai, i loko nō o ka hala ‘ana o ‘eono makahiki mai ke koho
pāloka ‘ia ‘o Kalākaua, ‘a‘ole nō paha i pau pono ai ke kāko‘o o kekahi mau po‘e ali‘i i nā
Kamehameha, e like me Iosepa Nāwahī a me H.N. Kahanu, nā luna maka‘āinana i kū‘ē i ka pila
Papa Kū‘auhau. Ua pono nō ‘o Kalākaua e maka‘ala i nā po‘e ‘aha‘ōlelo i koho ‘ia. He mau ali‘i
paulele ‘ia kona makemake. Ua lawa nō paha ka ho‘okū‘ē‘ē o ka po‘e Haole o kēia wā. He wahī
ka‘akālai politika nō paha ka ho‘omaopopo ‘ana i nā loina pilipa‘a o ke aupuni Hawai‘i.

‘O ke kino o ke kānāwai, he ‘ehā wale nō paukū ia. ‘O ke kumu hana o ka Paukū 1, ‘o ia
ho‘i ka ho‘okumu ‘ia ‘ana o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Hawai‘i. Na ka Mō‘ī e koho i nā kānaka o
ia papa i loko o kona ‘Aha Kuhina. He mau kānaka ia e ‘ohi a ho‘oili i nā mo‘olelo a me ke
kū‘auhau o nā ali‘i o Hawai‘i a kākau i puke mo‘olelo o ka hana a lākou e pa‘i ‘ia.

‘O ke kumu hana o ka Paukū 2, pili i ke kālā a me nā lilo kūpono e ka‘a ai ka ‘ai‘ē. Eia
nō kekahi o nā mana‘o ma ia paukū:

Ka Nui Kālā

- ‘O ka uku i ke kanaka, ‘a‘ole nō i ‘oi aku ma mua o \$2 o ka lā o ke kanaka ho‘okahi.
- ‘O ka nā lilo ‘ē a‘e o ka Papa, ‘a‘ole nō i oi aku ma mua o \$2,000.

‘O nā lilo e ‘ae ‘ia:

- nā puke, ke ka‘ahele, peni, pepa, ‘inika, a pēlā wale aku.
- no ka huli ‘ana i nā mea kahiko i nalowale a hūnā ‘ia ma nā lua huna me ka ho‘omaopopo ‘ana i nā lua huna o nā ali‘i kahiko, kahi i waiho ‘ia ai ko lākou mau iwi.

‘O ka hoihoi o kēia paukū, he ho‘omōakāka nō kēia i ka mana‘o o “na moolelo a me na kuauhau o na Alii o Hawaiia nei”, ‘o ia ho‘i ka ‘ōlelo ma ka paukū 2 (Na Kanawai 1880). ‘O ka huli ‘ana i nā iwi o nā ali‘i kahiko kekahi māhele o ka ho‘omaopopo ‘ana mai i ke kū‘auhau Ali‘i. ‘O kēia paha kekahi mana‘o a kākou i no‘ono‘o ‘ole ai. ‘O kahi i hūnā ‘ia nā iwi ali‘i kekahi koina o ka maopopo ‘ana o ke kū‘auhau Ali‘i. He kuana‘ike ‘oko‘a nō ia.

‘O ka Paukū 3, pili i ka ho‘onohonoho lula ‘ana. Na ka Papa e ho‘onohonoho i nā lula no ka pono o ka Papa a e ho‘āpono ‘ia ia mau lula e ka mō‘ī i loko o kona ‘Aha Kuhina (Na Kanawai 1880).

‘O ka Paukū 4, pili wale i ka lilo wale o kēia i kānāwai ma ka ‘āpono ‘ia ‘ana ma ka lā 9 o ‘Aukake 1880 (Na Kanawai 1880).

Ka Ho‘omana ‘Ia ‘Ana O Ka Papa: MOKUNA XL; ‘OLELO HO‘OHOLO KĀNĀWAI 1882
Ma hope o ka ‘āpono kūhelu ‘ia ‘ana o ke kānāwai ‘o Mokuna VII; E Ho‘omaopopo Ana
I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei, ‘a‘ole nō i mōakāka iki ka hana a ka Mō‘ī a me kona

aupuni i ka ho‘okō ‘ana i kēia kānāwai. ‘A‘ohe palapala i loa‘a mai ia‘u e hō‘ike mai i ka hana a ka papa. Kohu mea, ua waiho wale ‘ia ke kānāwai a ka wā kupono e ho‘okumu maoli ‘ia ka Papa ma ka lā 6 o Pepeluali 1882. ‘O ia ka lā mua loa i palapala ‘ia ma ka Puke Mo‘olelo o Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i Hawai‘i. Ma waena o kēia hālāwai mua, ka lā 6 o Pepeluali 1882 a me ka wehe ‘ia ‘ana o ke Kau ‘Aha ‘Ōlelo 1882, ua hālāwai ka papa he 32 manawa hou. ‘O ke kumuhana o ia mau hālāwai, , ‘o ia ho‘i ka ho‘omākaukau ‘ana i nā mea e pono ai ka papa i kō nā pahuhopu o ke kānāwai i ho‘oholo ‘ia ma 1880. E nānā ‘ia ana ma ka mokuna III o kēia pepa.

No ka ‘Aha ‘Ōlelo 1882, ua puka nō he ‘ōlelo ho‘oholo kānāwai i pa‘i ‘ia ma lalo o ka inoa ‘o *Mokuna XL; No Ke Kokua Ana I Ka “Papa Kuauhau O Na Alii.”* (Na Kanawai 1882). Ma ka lā 26 o ke kau ‘Aha ‘Ōlelo, ua kū mai ka Luna Maka‘āinana ‘o J.K. Kaunamano (Kaunamanō?) no Hāmākua, Hawai‘i (Kaunamano 1882) a hō‘ike i kona mana‘o e ho‘oponopono a ho‘ololi i ke kānāwai ‘o *Mokuna VII; E Ho‘omaopopo Ana I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei* i puka ma ka ‘Aha ‘Ōlelo 1880 (‘Aha ‘Ōlelo 1882). ‘A‘ole mana‘o ‘ē a‘e i pa‘i ‘ia ma ka puke mo‘olelo o ka ‘Aha ‘Ōlelo 1882. Akā, ua puka nō ia ‘ōlelo ho‘oholo kānāwai ma ka puke ‘o *Na Kanawai O Ka Moi Kalakaua Ke Alii O Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, I Loko O Ka Ahaolelo O Ka Makahiki 1882*, ‘o ia nō a ‘ōlelo ho‘oholo ‘o *Mokuna XL; No Ke Kokua Ana I Ka “Papa Kuauhau O Na Alii”* (Na Kanawai 1882).

‘O ia ‘ōlelo ho‘oholo kānāwai hou, pili i ka loa‘a ‘ole o ke kālā i hō‘oia‘i‘o ‘ia ai ka Papa. ‘O ka mea i ho‘oholo ‘ia ma ia kānāwai, ‘o ia ho‘i ka ho‘omana ‘ia o ke Kuhina Waiwai e uku aku i nā kālā o ka Waihona Kālā o ke Aupuni ma ke kīko‘o ‘ana i ke Kuhina Kālai‘āina a nāna nō i kīko‘o i ka Pelekikena o ka Papa. ‘O ‘elua kaukani ka nui, a ‘a‘ole nō i oi aku, a ua ‘oi aku kēia ma mua o ka nui kālā i ‘āpono ‘ia ma 1880. A ua ‘āpono ‘ia e Kalākaua ma ka lā 7 o ‘Aukake 1882, ka lā i pani ‘ia ai ia kau ‘Aha ‘Ōlelo (Na Kanawai 1882).

‘O ka waiwai o ka nānā ‘ana i kēia mau kānāwai ‘elua, hiki nō ke ‘ike ‘ia ka mana‘o mua o ka mō‘ī pili i ka hana a ka papa a me nā pahuhopu. Ma ka Mokuna III o kēia pepa, e nānā ‘ia ka hana maoli a ka Papa Kū‘auhau Ali‘i ma o ka Puke Mo‘olelo i waiho wale ‘ia na kākou.

Mokuna III: Ka Hana A Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i

Ma ka ‘Aha ‘Ōlelo 1880, ua ho‘okumu kūhelu ‘ia ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Hawai‘i i ka ho‘oholo ‘ana i ke kānāwai i kapa ‘ia ai ‘o *Mokuna VII; E Ho‘omaopopo Ana I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei* (Na Kanawai 1880). Akā, i loko nō o ka ho‘okumu kūhelu‘ia o ka Papa ma o ke kānāwai, ‘a‘ole nō i ho‘oholomua ‘ia ka hana o ia Papa a hiki aku i ka makahiki 1882. Ma ka lā 4 o Pepeluali 1882, ua ho‘omaka maoli ‘ia ka hana a ka Papa i ke koho ‘ana o Kalākaua i ka Pelekikena o ka Papa. ‘O ia ho‘i ‘o Ke Ali‘i Wahine Kapo‘oloku Kepo‘omaikelani, ke kaikaina ho‘i o ka Mō‘ī Wahine ‘o Kapi‘olani, a na Kapo‘oloku i koho he mau kōkua nona. ‘O nā hoa ‘ē a‘e o ka Papa, ‘o Manu Kahuna‘ai‘ole- he Hoakūkā a me J.A. Nahaku- ‘o ia ke Kākau‘ōlelo o ka Papa (Ka Papa 1882).

‘Elua lā ma hope o kēia ma ka lā 6 o Pepeluali 1882, ua hālāwai mua loa ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Hawai‘i ma Healani, ka hale o ka Pelekikena ‘o Kapo‘oloku. ‘O kēia ka hālāwai mua i palapala ‘ia ma ka Puke Mo‘olelo o Ka Papa Kū‘auhau. ‘A‘ole nō nui ka hana, ua palapala ‘ia ko lākou ho‘okohu ‘ia me ka ho‘omōakāka pū ‘ana i nā hana a kēlā me kēia lālā o ka Papa (Ka Papa 1882). Ma mua o ka nānā pono ‘ana i ka hana a ka papa, maika‘i ka ho‘okama‘āina ‘ana i nā kānaka i koho ‘ia, nā hoa ho‘i i ho‘okuleana nui ‘ia e ka Mō‘ī.

Nā Lālā o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i

Kapo‘oloku Kepo‘omaikelani

‘O Kaumuali‘i ke kāne, ‘o Kapuaamohu ka wahine a loa‘a nō ‘o Kinoiki Kekaulike he wahine. ‘O Kinoiki Kekaulike ka wahine a noho pū iā Kūhiō Kalaniana‘ole ke kāne a loa‘a he mau wāhine, ‘o Kapi‘olani, ‘o Kapo‘oloku Po‘omaikelani, a me Victoria Kinoiki Kekaulike. ‘O Virginia Kapo‘oloku Po‘omaikelani-, ua hānau ‘ia ma Pu‘uhonua ma Hilo ma ka lā 7 o ‘Apelila 1841. He kaikaina ‘o ia o ka Mō‘ī wahine ‘o Kapi‘olani (Mookuauhau Alii 1896). He ali‘i

ki‘eki‘e ‘o Kapo‘oloku ma ke aupuni o Kalākaua a kūpono kona ho‘okuleana ‘ia i nā kū‘auhau ali‘i Hawai‘i. Ma mua o kēia, ma ka wā o Kamehameha IV, he ukali o ia i ke alo ali‘i, ma lalo o ka Mō‘ī Wahine ‘o Emma. Akā, iā Kalākaua i koho pāloka ‘ia ai, ua komo nō ‘o ia i ke alo ali‘i o Kalākaua, ke kāne a kona kaikua‘ana, a he koho kūpono nō ia no ke kūlana hou o kona ‘ohana (Kanahele 1999).

No kona wā me Emma, ‘a‘ole nō maopopo kona mau kuleana kiko‘ī. Akā, ua ‘ike ‘ia nō he mākaukau nō ko Kapo‘oloku i ka haku mele ‘ana. Eia nō kekahi mele inoa āna i haku ai no Kahakuohawaii-, ‘o ia ho‘i ke keiki ali‘i a Kamehameha IV me Emma. Ua pa‘i ‘ia ma ka nūpepa ‘o *Ka Hoku o Ka Pakipika* ma ka lā 21 o Nowemapa 1861, ma kona wā he ukali no Ka Mō‘ī Wahine Emma.

Haku o Hawaii he inoa, - Kaua
A Kalohelani no he makua.
No kuu Haku kino ke aloha,
No ka lani wai aku, wai kanaka ole,
A me au kane hanau kama hoi kekahi,
O lakou no kai luna o Kaala,
Ua pulu paha I ka ua Koloawao
Kilikili hau anu I Malamanui,
Ke hee koko mai la la i ke kula,
Aweawe ula I ka maka o Kanoenoe
Noe mai ana ia‘u ke kuahine o Manoa
Ke koi awe ae la la i Kuialauahi,
A ahiahi oe la naue mai,
Ike oe, ike au, pai wale,

----- na Kapo‘oloku (Kapooloku 1861).

‘A‘ole ‘o Kahakuohawai‘i wale ke kanaka a Kapo‘oloku i haku mele inoa ai. Ua haku pū ‘o ia i kekahi mau mele inoa no ka Mō‘ī a me ka Mō‘ī Wahine ‘o Kalākaua me Kapi‘olani.

Kohu mea lā, he kuleana a he kālena ho‘i ko Kapo‘oloku i ke mele ‘ana. Ma ka lā 1 o Pepeluali 1862, ua puka mai kekahi kōlamulamu ma *Ka Nupepa Kuokoa*. ‘o *No Ke Mele Lahui* ka inoa o ia kōlamulamu a Na S. Luma‘awe- i haku. ‘O ke kumuohana, ‘o ia ka hemahema o ka

ho‘opili ‘ana i ke ea o *God Save the King* me *Ke Mele Lāhui*. Kākau ‘o Luma‘awe (1862), he lō‘ihia he pōkole wale kekahi o nā huamele o *God Save the King* ke ho‘opili ‘ia i nā hua‘olelo o ke mele ‘o *Ke Mele Lāhui*. ‘O kāna, ‘a‘ole nō he kūpono a he ea ia i kama‘āina wale ai ka po‘e Pope, ‘a‘ole nō i ka nui mai Hawai‘i a Ni‘ihau.

Ma ka lā 13 o Pepeluali 1862, ma ka nūpepa ‘o *Ka Hoku O Ka Pakipika*, ua pane ‘o Kapo‘oloku i ka ho‘ohalahala o Luma‘awe. Kākau ‘o Kapo‘oloku ma ka leka i pa‘i ‘ia ma ia pukana nūpepa, “Ma keia mea, ua wikiwiki wau i ka nana hou ana i ua mele nei o ka lahui e olelo ia nei, me ka menemene o ko‘u manao i ka loloa io paha e like me ka hoohalahala a S.L.” (Kapooloku 1862). A ua kuhikuhi pū ‘o Kapo‘oloku i “ka oi o ke akamai kelakela nui” o S. Luma‘awe ma ka pākōlī. Ma ka paukū ‘elua o ia leka, wehewehe ‘o Kapo‘oloku i ka hua o kona hō‘oia ‘ana, “aoles loa kekahi puana olelo i like ole me na hua mele ma ke oli ana i ke “Mele o ka Lahui,” ma ka leo mele “God Save the King” (Kapooloku 1862). ‘O ka hoihoi o kona pane ka ho‘omāoakāka mai ke kālena a me ke akamai o Kapo‘oloku i ke mele a me ka pākōlī o ia wā. He hoihoi nō ke koho ‘ia ‘ana o Kapo‘oloku e pane iā Lumaawe. Inā he kanaka kaulana ‘o Lumaawe i ke mele, ‘o ka pane, aia i ke akamai pū. No ka mea, ‘o ke kānalua ‘ana o ke ea o Ke Mele Lāhui e pili pū ana me ke ea o *God Save the King*, he kuhikuhi ākea kēia i ke kāko‘o ‘ole i ko ka Mō‘ī ‘o Alexander Liholiho pilina me ‘Enelani a me ka ho‘omana ‘Enelani pū. ‘A‘ole nō pili ‘o kēia ‘olelo a Luma‘awe i ka pākōlī wale nō, pili kēia i ka ‘ao‘ao politika. Hiki ke ‘ike i ka nui kūlana, kuleana ho‘i i loa‘a iā Kapo‘oloku i kāna pane ‘ana aku. He hoihoi nō ia a he mea ia i hō‘ike mai iā kākou i ke kumu i koho ‘ia ai ‘o ia no ka Papa Kū‘auhau Ali‘i. ‘O kekahi o nā mele he kū‘auhau ia a ‘o kona akamai ma ke mele he waiwai nō ma ia ‘ano hana a ka Papa. ‘O kekahi mea e kama‘āina ai kākou i ia ali‘i wahine ki‘eki‘e, ua waiho ‘o ia i kekahi puke mele i piha i nā mele inoa no Kalākaua me Kapi‘olani. Aia ma ka Hale Hō‘ike‘ike o

Bīhopa ma lalo o ka inoa ‘o *He Buke Mele Inoa no Ka Moi ame Ka Moi Wahine* (n.d.). Ma ia puke nō kekahi o nā mele kaulana loa e hula mau ai a hiki i kēia lā. ‘O kekahi, ‘o ia ho‘i ‘o *Aia I Haili Ko Lei Nani* na Kapo‘oloku me *Aia I Mānā Ko Lei Nani* na Kekaulike. Aia kēia mau mele ‘elua ma kekahi pū‘ulu mele i kapa ‘ia ‘o *He lei no ka Moi Wahine Kapiolani* a he ‘elua mele haku ‘ia e nā kaikaina. Akā, ma loko o kēia puke nā mele inoa a nā haku mele like ‘ole o ia wā. ‘O Paupau ‘o ia, ‘O Maria Boyd ‘o ia, ‘O Hanah Lilikalani ‘o ia, a pēlā wale aku (Stillman 1996). Kohu mea lā, no Kapo‘oloku ke kuleana e mālama i nā mele inoa no ka Mō‘ī kāne me ka Mō‘ī wahine. He kuleana nō paha ia o ka Pelekikena o ka Papa Kū‘auhau a he kuleana kūpono no kekahi mea mākaukau ma ke haku mele ‘ana. ‘O ia ho‘i ‘o Kapo‘oloku, he wahine ali‘i ki‘eki‘e a mākaukau ‘o ia ma nā mea ‘elua.

John Nāhaku

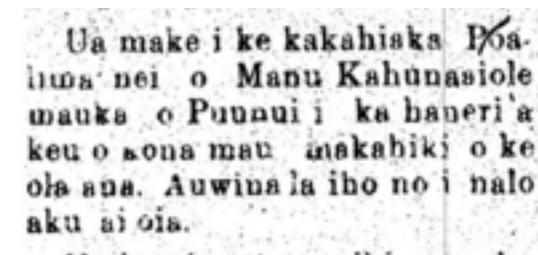
‘O Nāmaka ke kāne, ‘o Ka‘oiokalani- ka wahine a ua noho pū lāua a hānau ‘ia ‘o John Nāhaku he kāne ma ka lā 18 o Kepakemapa 1830, ma Māhukona, Kohala, Hawai‘i. He kanaka ho‘ona‘auao ‘ia ‘o Nāhaku a ua nui nā makahiki o kona kula ‘ia. Ma kona makahiki ‘iwakālua, ua komo ‘o ia i ke Kula ‘Āpana o Kohala a ma hope o ka hala ‘ana o ‘elua makahiki, komo akula ‘o Nāhaku i ke kula ‘o Reverend Bond ma ‘Iole. He haumāna pū ‘o ia ma ke Kula Hānai o Hilo mai 1852 a 1854, ka makahiki ho‘i āna i ha‘alele ai iā Hilo no Maui no ke komo akula i ke kula ‘o Lahainaluna. Ma kona wā ma Lahainaluna, ua male ‘o ia i kāna wahine ‘o Ruth Keli‘iokekili (Ulukau 2017). Ua puka maila ‘o ia mai Lahainaluna mai ma 1857 (Nahaku 1887).

E like me nā haumāna he nui o Lahainaluna, ua komo nō ‘o Nāhaku i ka hana ‘oihana aupuni. Ua ho‘okohu ‘ia ‘o ia i Māka‘i Nui o Ka‘anapali. A ma hope mai, ua koho ‘ia ‘o ia he ‘elele o ka ‘Aha ‘Ōlelo kūikawā o 1864. ‘O ia ka makahiki mua mai loko mai o nā makahiki he

nui āna i noho ‘elele ai ma ka ‘Aha ‘Ōlelo. He lunamaka‘āinana ‘o ia no Ka‘anapali ma 1864, 1866, 1867, 1868, 1876, 1880. He lunahelu ‘o ia, he luna ‘auhau ‘o ia, a he luna kānāwai pū ‘o ia (Govt. Office Holders n.d.). Ma ka wā i koho ‘ia ai ‘o ia he hoa o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i, he loio ‘o ia. Ua ho‘olaha nui ‘ia kāna ‘oihana loio ma ka nūpepa. ‘O kēia mau mākaukau a pau ke kumu i koho ‘ia ai ‘o ia no ka Papa Kū‘auhau Ali‘i. He kanaka i ho‘ona‘auao maoli ‘ia ma ke kula a me ka hana aupuni. Ma ke kōlamulamu ho‘omana‘o o ka *Nupepa Kuokoa*, ua kākau kāna keiki ‘o Jno. K. Nāhaku, Jr “He kanaka o J.A. Nahaku i hilinai nui ia e na hoa’loha, a he kanaka hoi i makee nui ia e ko kakou Moi i aloha nui ia, ua noho hoa’loha ia e ia na mea a pau o Maui a puni.” Ua ha‘alele nō ‘o Nāhaku i ke ao nei, ma ka lā 24 o Pepeluali 1887 ma ke kakahiaka ho‘i. He 57 ona mau makahiki iā ia i ha‘alele ai no ka makua o ka lani (Nahaku 1887).

Manu Kahuna‘ai‘ole

‘O Manu Kahuna‘ai‘ole ka hoakūkā o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i, ‘o ia ho‘i ka mea i hō‘ike i nā mo‘olelo o ka wā kahiko a he kū‘auhau ‘o ia (Ka Hoike 1884). Ua pau ‘o ia ma ka lā 28 o Iune 1895 a ma ka nūpepa ‘o *Ka Makaainana*, ua palapala ‘ia kona ha‘alele. He wahi paukū wale nō i waiho wale ‘ia ma ke kōlamulamu ‘o *Kela A Me Keia*, ma waena o ka ho‘olaha no ka ninaninau ‘ana i nā kumukula o ka hale kula o Koleaka a me ka lono e ‘ūniki ana kekahi mau pā hulahula o ‘Eulopa. Ua kau ‘ia penei (Kela A Me Keia 1895):



‘A‘ole nō paha i ho‘omana‘o kūpono ‘ia ‘o Kahuna‘ai‘ole. Ua lō‘ihī kona noho honua ‘ana, he hāneli a ‘oi ka nui o kona mau makahiki ma kona pau ‘ana a ua hānau nō paha ‘o ia ma kahi o ka

makahiki 1795. Ua ‘ikemaka nō ho‘i ‘o ia i ka na‘i ‘ana o Kamehameha Pai‘ea me ka ho‘okāhuli ‘ia ‘ana o ko Lili‘uokalani. Kūpaianaha ka waiwai o kona mo‘olelo! Akā ‘o kona pau ‘ana ma hope o ka ho‘okāhuli aupuni ‘ana kekahi kumu nō paha no ka pōkole o kona mo‘olelo ma ka nūpepa. He mau kumuhana ‘ē a‘e i nānā ai ma ia wā a ua ka‘awale nō paha kona nohona mai ka ‘oihana aupuni no kekahi wā. Minamina ka loa‘a ‘ole o kahi ‘ikepili ona i ho‘omana‘o piha ‘ia. Eia nō na‘e, he hoapapa nō ma ka Papa Kū‘auhau Ali‘i.

Kohu mea lā, he kupa ‘o Kahuna‘ai‘ole o Maui a ua nui kāna mau hana aupuni ma ia mau ‘āina kekahi-. He hope ‘o ia no D. Kahā‘ulelio, ‘o ia ho‘i ka Luna ‘Auhau o Hāna ma 1875. He māka‘i ‘o ia ma Kaupō a he lālā o ka Papa Ho‘opi‘i ‘Auhau o Hāna. Akā, ‘o ka mea i hō‘ike ‘ia no Maui Hikina nō paha ‘o ia, ‘o ia kona ho‘okipa ‘ana i ka Mō‘ī Wahine ‘o Kapi‘olani i kona huaka‘i i Hāna ma ka lā 1 o Okakopa 1877, iā Kapi‘olani i huaka‘i ai ma Maui ma luna o ka mākia pa‘a ‘o Ho‘oulu Lāhui (Kealohapauole 1877). Na Kahuna‘ai‘ole i ho‘okipa iā ia me kona mau ukali i ko ka Mō‘ī Wahine hō‘ea ‘ana mai i Nu‘u, Kaupō. He kuleana ho‘okipa kona no ke kūlana māka‘i no paha, no kona kupa ‘āina ‘ana nō paha.. Ua noho ‘o Kahunaaiole he hoakūkā o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i mai 1882 a hiki i ka ho‘opau ‘ia ‘ana o ka Papa. Ma 1887 ho‘i, ua koho ‘ia ‘o ia he lālā o ka Papa Ola e Kapo‘oloku Po‘omaikelani, ka Pelekikena o ka Papa Ola.

Nā Lula O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Hawai‘i, 1882

I mea i hiki ai ka Papa ke lu‘u i ka hana, he koina nā lula o ka Papa. Ua palapala ‘ia ia koina ma ke kānāwai a ‘o ia ho‘i kā lākou hana mua loa. Ma ka lā 7 o Pepeluali ma ka hālāwai mua loa o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i, ua ho‘okohu ‘ia nā hoa o ka papa—he wahi mea palapala kūhelu ‘ia nō paha—a ma hope pono, koho ‘ia ke kākau‘olelo ‘o J. A. Nāhaku i kōmike ‘imi lula. Nona ho‘okahi ia hana kōmike, no ka Papa nō na‘e ka ‘āpono piha.

Ua ho‘omaka ka Papa i ka ‘ōnaehana ‘imi lula ma ka hālāwai mua loa, ma ka lā 7 a ua

ho‘omau ‘ia maila a hiki aku i ka lā 18 o Pepeluali 1882 a pa‘a akula a pēia ka ‘ōnaehana ‘imi lula a ka Papa i ho‘ohana ai (Ka Papa 1887):

1. Ua ho‘okumu ka Papa i Kōmike ‘Imi Lula me ke koho pū i nā kānaka nona ia kuleana.
‘O Nāhaku ia.
2. Ua haku ke Kōmike ‘Imi Lula i nā kāmua o nā lula a ua lawe i nā hālāwai o ka Papa.
3. Ua heluhelu ka Papa i nā kāmua lula ma ka hālāwai e loihape ‘ia, e paka ‘ia, a e hāpai ‘ia mai e ka Papa ka mana‘o ho‘oikaika.
4. Ua lawe ke kōmike i ia mau mana‘o ho‘oikaika a ho‘oponopono ‘ia nā lula.
5. Ua hana hou ‘ia a pau nā lula i ka ho‘oponopono ‘ia. Pa‘a nā lula i ka Papa.

Ua kō ia ‘ōnaehana i luna nei i loko nō o nā hālāwai ‘ehiku moekahi ma hope o ka hālāwai mua loa. ‘O ke kūkākūkā ‘ana ma waena o nā hoa o ka Papa, i ka paka ‘ana i nā kāmua lula, ua palapala laulā ‘ia. Palapala wale ‘ia ka ho‘ololi, ke kāpae, ka ho‘oholo wale nō. ‘O kekahi mea, ‘a‘ole nō i loa‘a nā kāmua lula iā kākou, ua nallowale nō paha, ‘a‘ole nō paha i mālama ‘ia. No laila, ‘a‘ole kākou ‘ike i nā kāmua koe ka hope.

‘O ka ‘ōnaehana paka, ua heluhelu li‘ili‘i ka Papa ma nā paukū, a ho‘oholo akula i ka ho‘oikaika, ho‘ololi, kāpae, a pēlā wale aku. I ka pa‘a ‘ana o ia ‘ano ho‘oholo, ho‘omau ihola i paukū hou. Pēia ka hana a pa‘a nā lula i ka ‘āpono ‘ia. ‘O Nāhaku ka mea nona ke kuleana nui ma ia hana. Nāna nō ma ke ‘ano he kōmike i lawe i ka mana‘o a‘oa‘o o nā hoa ‘ē a‘e o ka papa a ho‘oponopono me ke kākau hou ‘ana i kāmua hou. Kohu mea lā, ua wikiwiki wale kāna hana a ua nui pū ia. Ua hiki ke ‘ike i ka makemake o ka Pelekikena e ho‘opau koke ‘ia ka ‘imi lula i ka hālāwai moekahi ‘ana mai ka lā 6 o Pepeluali a hiki aku i ka lā 11 o Pepeluali, a ‘elua hou aku hālāwai a pa‘a nā lula. A ma hope o ka pa‘a ‘ana o nā lula i ka Papa, ua pono e ho‘opane‘e ‘ia iā Kalākaua, ka Mō‘ī. A eia ka ‘ōnaehana i ho‘ohana ‘ia i pane‘e nā lula i ka Mō‘ī:

- 1) Lawe ke kākau‘ōlelo, ‘o Nāhaku ia, i nā lula i unuhi ‘ia i ka ‘ōlelo Pelekānia.
- 2) Lawe i nā mana lula ‘elua, ka mana kūmole ‘ōlelo Hawai‘i a me ka mana ‘ōlelo Pelekānia i ka ‘Aha Kuhina no ka ‘āpono ‘ia.
- 3) I ka ‘āpono ‘ia o nā lula e ka ‘Aha Kuhina, pa‘i ‘ia ua mau lula nei.
- 4) E kūkulu ka Papa i nā hana e like me ke kānāwai.

‘O nā lula o ka Papa, he mau lula i haku ‘ia i mea e hō‘oia ai, aia ka hana a ka papa ma loko o ka palena kūpono i hō‘ike ‘ia ma ke kānāwai. A ‘o ke kānāwai i ho‘okumu ‘ia ai ka Papa, he pili i ke kumukānāwai. Hiki ke ‘ike ‘ia ia pili ke nānā ‘ia kēia mau paukū ‘eha.

Paukū 22 o Ke Kumukānāwai O 1864		Paukū Mua O Ke Kānāwai 1880 – <i>Mokuna VII</i> <i>E Hoomaopopo Ana I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei.</i>
<p>Pauku 22. E hoomau loa ia ka Leialii no ka Moi Kamehameha V., a me na hooilina aku o kona kino i hapaiia malalo o ke Kanawai, a i ka lakou mau mamo aku ma ke Kanawai, ma ka lalani pololei; a i nele ia, e ili aku ka Leialii i ka Mea Kiekie ke Kama Alii Wahine, Victoria Kamamalu Kaahumanu, a me na hooilina aku o kona kino i hapaiia malalo o ke Kanawai, a i ka lakou mamo aku ma ke Kanawai, ma ka lalani pololei. E ili aku i ke keikikane hanau mua a me na hooilina aku o kona kino; a i nele i ke keikikane ole, a laila, i ke kaikamahine hanau mua, a me na hooilina aku o kona kino. A i nele loa i ka hooilina ole e like me ka olelo maluna iho, alaila, e ili aku ka Leialii i ka mea i kohoia e ka Moi me ka ae ana o na ‘Lii, a i hoolahaia hoi, oiai e ola ana ka Moi: aka, ina aole i kohoia a i hoolahaia pela, a ua hakahaka ka Noho Alii, alaila, na ka Aha Kuhina mahope iho o ka ikeana o ia hakahaka, e kauoha koke aku e halawai ka Hale Ahaolelo, a na ia kau Ahaolelo e koho ma ka balota i kekahī aliī hanau o ka aina, i Alii e noho ma ka Nohoalii, a mamuli o ia hoonohoia ana, e hoomaka ai he Ohana Moi hou; a e pili ia ia a me kona mau mamo aku, ko kanawai e kau nei no ka ili ana’ku o ka Leialii i ka Ohana Moi o Hawaii nei (Achiu 2003).</p>	<p>No ka mea; ua hoakaka ia ma ka Pauku 22 o ke Kumukanawai o ke koho ia ana o ka Moi o keia Aupuni mailoko mai no ia o na Hanauna Alii, (Na Kanawai 1880)</p>	
Paukū 3 O Ke Kānāwai 1880 <i>Mokuna VII - E Hoomaopopo Ana I Ke Kuauhau O Na Alii O Hawaii Nei</i>		Paukū Mua o Nā Lula O Ka Papa
<p>Pauku 3. Na ua Papa ‘la e hoonohonoho i mau Rula no ka pono o ko lakou Papa a me ka lakou hana, a e waiho aku i ka hoaponoia ana oia mau Rula imua o ka Moi iloko o kona Aha Kuhina, mamua o ka hoomaka ana o ka lakou hana. (Na Kanawai 1880).</p>	<p>No ke mea, mamuli o ke Kanawai i aponoia i ka la 9 o Augate, A. D. 1880, e kukulu ana i Papa no ka hoakaka ana i ka moolelo kahiko Hawaii a me ka mookuauhau o na Alii Hawaii: a no ka mea, mamuli o ka manao o ua Kanawai la, ua hookohu ia ua Papa la; no laila, ua hana ia a aponoia e ka Moi iloko o ka Aha Kuhina keia mau Rula, no ka hooponopono ana i na hana o ia Papa, e like me ka Pauku 3 o ia Kanawai (Ka Papa 1882).</p>	

Ma ka laina mua o ka pakuhi, hō‘ike ‘ia ka pilina o ke kumukānāwai o 1864 me ke kānāwai o 1880, ke kānāwai i ho‘okumu ‘ia ka Papa Kū‘auhau Ali‘i. A ma ka laina ‘elua, hō‘ike ‘ia ka pili o ia kānāwai ho‘okahi o 1880 i ka paukū mua o nā lula i haku ai ka Papa. ‘O ka mana‘o nui o kēia ho‘ohālikelike, he hō‘oia wale nō, ua hana ka papa ma loko o ka palena o nā kānāwai a ‘o ke kānāwai kai ho‘okele i ka hana mua a ka papa.

‘O kekahi mana‘o e no‘ono‘o ai, ‘o ia ke ko‘iko‘i o ka Paukū 22 o ke kumukānāwai. Ma ka nānā mua ‘ana, ‘a‘ole nō paha he mea nui ia. He ma‘amau nō ka ili ‘ana o ka leiali‘i ma luna o ka ‘ohana o ka Mō‘ī. Akā, ma ia wā ua lilo kēia ma‘amau he nīnūnē noho ali‘i no ka lāhui. Pili kēia i kā Lot Kapuaiwa, Kamehameha V kuhikuhi ‘ole i ho‘oilina mō‘ī a koho pāloka akula ko ka ‘aha‘ōlelo iā Lunalilo, a laila i ka make ‘ana ‘o Lunalilo me ke kuhikuhi ‘ole i ho‘oilina mō‘ī, koho pāloka ‘ia ‘o Kalākaua. ‘O ka hopena o kēia koho pāloka hope, ke koho ‘ia ‘o Kalākaua he mō‘ī, he hopena kā‘ili ia. Ua kā‘ili ‘ia akula ka noho Mō‘ī maiā Kamehameha mā e kekahi lālani ali‘i, ‘o ia ho‘i ‘o Keaweaeheulu mā.

No laila, ua ‘ike maka ‘o Kalākaua i ka hopena o ka ‘auamo ‘ole i ke kuleana o ka Paukū 22 o ke Kumukānāwai. Pēlā i lilo ai ka noho Mō‘ī iā ia. ‘O kona kuleana ka ho‘opa‘a kūpono ‘ana i kāna ho‘oilina i ‘ole like ka hopena. No laila, ua ko‘iko‘i kona kuhikuhi ‘ana i ho‘oilina mō‘ī. A ‘o ia ka hana mua loa ona, ma ka lā 13 o Pepeluali 1874, he mau hola wale nō ma hope o kona koho pāloka ‘ia. Ua hō‘ike ‘o ia i kona ‘Aha Kuhina i kona mana‘o ho‘okō i kona koho ‘ana i ho‘o‘ilina Mō‘ī. A ma ka lā 14 o Pepeluali 1874, ma ka hālāwai ‘Aha Kuhina, ua koho ‘ia nō ‘o kona kaikaina i aloha nui ‘ia ‘o William Pitt Leleiohoku- ka mea e ili ai ka leiali‘i. ‘O ka minamina nō na‘e, ua ha‘alele koke ‘o Leleiohoku. Ua make ‘o ia ma ka lā 9 o ‘Apelila 1877, he iwakāluakūmākolu wale nō ona mau makahiki. Aloha nō. ‘O Lili‘uokalani ka ho‘oilina hou (‘Aha Kuhina 1874).

Inā ua ‘oko‘a ka hopena o kā Kalākaua hana, inā ‘a‘ole nō ‘o ia i mālama maika‘i i ke kuleana

koho ho‘olina aupuni, inā nō e ‘oi aku ana ke ko‘iko‘i o ka hana a ka papa. No ka mea, mai loko mai o nā ali‘i ki‘eki‘e nā ali‘i no ke koho pāloka hou. E like me Lunalilo, Kalākaua, a me Emma, ua koho ‘ia lākou mai loko mai nō ho‘i o nā ali‘i ki‘eki‘e i lilo i moho koho pāloka. Ma ka wā o Kalākaua he mō‘ī, ua maopopo ‘ole nā ‘ohana ali‘i. A kohu mea lā, ua nele i nā ali‘i ki‘eki‘e. Ma ka pōmaika‘i, ‘a‘ole nō i pā ka noho mō‘ī i ia nele i ka pau ‘ana o Kalākaua. Akā, inā ua ‘oko‘a ka hopena, he waiwai lua ‘ole ka hana a ka Papa.

Ma ka ha‘alele ‘ana o Kalākaua i keia honua ma ka lā 20 o Ianuali 1891, ua ili nō ka noho mō‘ī ‘ana ma luna o kona kaikuahine ‘o Lili‘uokalani. ‘O kekahi o kā Lili‘uokalani hana mua ke koho ‘ana o kāna ho‘olina mō‘ī (‘Aha Kuhina 1891). ‘O ia nō ‘o Victoria Ka‘iulani Cleghorn he ‘umikūmāono ona makahiki ma ia manawa. ‘O ia pa‘a nō ia o ka noho mō‘ī ‘ana o nā Keaweaeheulu ma ka hāhai wale ‘ana i ka Paukū 22 o ke kumukānāwai. ‘O ka minamina ka hua ‘ole o kēia i ka ho‘okāhuli ‘ia o ke aupuni ma 1893, he ‘elua wale nō makahiki ma hope o ka ho‘ohiki ‘ia ‘ana o ka leiali‘i iā Ka‘iulani. Aloha nō.

Nā Lula O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i

‘O nā lula i haku ai a ka Papa, ua pa‘i ākea ‘ia ma ka *Hoike A Ka Papa Kuauhau O Na Alii Hawaii* i ma 1884. No ia kumu nō i loa‘a ai nā lula o ka Papa a hiki i kēia lā, no ka mea, ‘a‘ole nō palapala piha ‘ia ma ka puke mo‘olelo o ka papa. Eia kekahi hō‘ulu‘ulu o kēlā me kēia paukū o ka palapala lula (Ka Papa 1884):

Paukū I: He ‘ekolu ka nui o nā hoa o ka Papa; he Pelekikena, he Kū‘auhau, a he Kākau‘ōlelo ia.

Paukū II: Hālāwai ka Papa ke kāhea ka Pelekikena. ‘A‘ole e ‘oi aku ma mua o ‘eono manawa o ka pule.

Paukū III: Na ka Pelekikena e ho‘oponopono i ke ‘ano o ka hana a ka Papa. Na ka hapanui e ho‘oholo i nā hana a pau ma mua o ka Papa.

Paukū IV: Na ka Pelekikena e ho‘omōakāka i ke kumu a me nā kumuhana o ka hālāwai.

Paukū V: Na ke Kākau‘olelo e kope i ka mo‘olelo o ka hana a ka papa ma loko o kekahi puke.

Paukū VI: Na ke Kākau‘olelo e kope i ke mo‘okū‘auhau o nā ali‘i Hawai‘i, nā mo‘olelo kahiko, me nā mele pū i loko o kekahi puke

Paukū VII: ‘O ka hana nui o ka Papa:

- 1) “E houluulu, hana, hooponopono a kope i ka **Mookuauhau** o na Alii Hawaii.”
- 2) “E houluulu, hana, hooponopono a kope i ka **Moolelo** Hawaii Kahiko i hoolaha a hoolaha ole ia.”
- 3) “E houluulu, hana, hooponopono a kope i na **Mele** i hoolaha a hoolaha ole ia, ke kahiko a me ka moolelo o ka wa i haku ia ai ma loko o ka Buke Moolelo.”
- 4) “E kope i ke **kapu** o na Moi a me na ‘Lii Hawai‘i.”

Paukū VIII: Na ke Kākau‘olelo e kīko‘o i ke kālā ma ka Waihona Aupuni no ka ho‘olilo ‘ana o ka Papa.

Paukū IX: E mana kēia mau lula mai ka lā ‘āpono ‘ia e ka Mō‘ī.

Paukū X: ‘A‘ole e ‘ae ‘ia ka lawe ‘ana i kekahi mo‘olelo a puke paha o ka Papa ke ‘ole i ‘ae ka Pelekikena a me ka ‘āpono mai o ka Mō‘ī.

‘O ka hapanui o nā paukū lula he mau paukū pili i ka hana ho‘okele a ka Papa, koe ka

Paukū VII. He ko‘iko‘i ia paukū, no ka mea, ma ia paukū nō i hō‘ike mua mai i ka mana‘o o kēia mea he mo‘okū‘auhau. Wahi a ka Papa, ‘o ka mo‘okū‘auhau ali‘i, he inoa, he mo‘olelo, he mele, a he kapu ia. Waiwai nō ka maopopo ‘ana o kēia iā kākou.

Ka ‘Ōnaehana Hālāwai O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i

He waiwai ka nānā ‘ana i ka mo‘oki‘ina ma‘amau o ka hālāwai ‘ana o ka Papa no ka hō‘oia ‘ana i ke ka‘ina o ka hana, ka ma‘ema‘e o ka hana, a me nā makakoho o nā lālā o ka Papa. Ua palapala ‘ia ka ‘ōnaehana ma‘amau o nā hālāwai o ka Papa me keia nei (Ka Papa 1882):

- I. Kikolā – Hō‘oia ‘ia nā inoa o nā hoa i hō‘ea mai i ka hālāwai.
- II. Heluhelu Mo‘olelo – Heluhelu ka Papa i ka mo‘olelo o ka hālāwai nei a Nahaku i palapala. A laila, hō‘oia ‘ia a ‘āpono ‘ia.
- III. Nā Kumumana‘o I Ho‘opane‘e ‘Ia – Nā kumumana‘o i kūkā mua ‘ia ma nā hālāwai ma mua. He

ho‘omau wale kēia o ke kūkā o mua.

IV. Nā Kumumana‘o Hou – Nā kumumana‘o hou ‘a‘ole i hāpai mua ‘ia ma nā hālāwai o mua.

V. Ka Hālāwai Aku – Ho‘opa‘a ‘ia ka lā a me ka hola o ka hālāwai aku a palapala ‘ia ihola.

‘O ka helu IV, Nā Kumumana‘o Hou, ‘a‘ole nō nui ia. Ma ka nui, ho‘omau wale ‘ia ho‘okahi kumumana‘o o ka manawa a pa‘a. ‘O ka hapanui o ka manawa, hāpai ‘ia ke kumumana‘o hou ma ke pani ‘ia o kekahi hana a mākaukau ka Papa no ke kumumana‘o hana hou. Ma ka nānā ‘ana i ka mo‘olelo a Nahaku i palapala ai he ma‘ema‘e wale ka hana a ka papa. Ua kō nō nā kumuhanā a pau i hāpai ‘ia. Inā ua kō ‘ole kekahi mea, ‘a‘ole nō ‘ike ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa.

Ma ka pakuhi i lalo nei, ‘ike ‘ia ka pinepine o ka hālāwai ‘ana o ka papa a me ka huina nui o nā hālāwai i palapala ‘ia ma ka Puke Mo‘olelo A Ka Papa mai 1882 a 1884. A aia pū nā kumuhanā o kēlā me kēia hālāwai a ka papa ma ke kolamu ‘ekolu.

Nā Lā O Nā Hālāwai I Palapala ‘Ia Ma Ka Puke Mo‘olelo O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i Hawai‘i Na J.A. Nāhaku	
1	1882 Pepeluali 6
2	1882 Pepeluali 7
3	1882 Pepeluali 8
4	1882 Pepeluali 9
5	1882 Pepeluali 10
6	1882 Pepeluali 11
7	1882 Pepeluali 13
8	1882 Pepeluali 18
9	1882 Pepeluali 20
10	1882 Pepeluali 21
11	1882 Pepeluali 22
12	1882 Pepeluali 27
13	1882 Pepeluali 28
14	1882 Malaki 1
15	1882 Malaki 2
16	1882 Malaki 3
17	1882 Malaki 4

Nā Lula o Ka Papa

Nā ‘Ālina ‘Āina
Nā Ko‘a Lawai‘a
Nā Kū‘ula
Nā Māka Lawai‘a⁶
Nā Makani
Nā Nalu
Nā Heiau
Nā Pu‘ukaua

⁶ ‘a‘ole maopopo inā pololei kēia. E noi‘i wau.

18	1882 Malaki 6	Nā Luahuna Nā Palena ‘Āina
19	1882 Malaki 7	
20	1882 Malaki 8	
21	1882 Malaki 9	
22	1882 Malaki 11	
23	1882 Malaki 14	
24	1882 Malaki 15	
25	1882 Malaki 17	
26.	1882 Malaki 18	
27.	1882 Malaki 23	
28.	1882 Malaki 24	
29.	1882 Malaki 26	
30.	1882 Malaki 27	
31.	1882 Malaki 28	
32.	1882 ‘Apelila 1	
Ho‘omaha No 9 Mahina		
33.	1883 Ianuali 10	Ke Kū‘auhau Mō‘ī Kāne Ke Kū‘auhau Mō‘ī Wahine Ka Leka A Kipikona
34.	1883 Ianuali 11	
35.	1883 Pepalualii 10	
36.	1883 Pepelualii 11	
Ho‘omaha No 4 Mahina		
37.	1883 Iune 25	Nonoi Kū‘auhau Ali‘i
38.	1883 Iune 26	
39.	1883 Iulai 16	
40.	1883 Iulai 23	
41.	1883 Iulai 30	
42.	1883 Aukake 6	
43.	1883 Aukake 20	
44.	1883 Aukake 27	
Ho‘omaha No 7 Mahina		
45.	1884 Malaki 19	Ka Nīnauele o Kaho‘oilimoku Ka Loa‘a ‘Ana O Nā Iwi Ali‘i

Ua ‘ano kūmanawa nā hālāwai o ka Papa no kekahi wā. I loko nō, kohu ho‘omaha ihola ka Papa ma ‘ekolu manawa ‘oko‘a. Ua mau nō ka mana a ka Papa, akā, ‘a‘ole nō paha i hālāwai kino. ‘O 1882 ka makahiki i ho‘omana ‘ia ai ka Papa, ua nui nō paha ka hana e ho‘omākaukau ana. Ua hālāwai ka papa he 32 manawa ma 1882 a ua emi mai ka nui a 12 manawa ma 1883. ‘A‘ole i hō‘ike ‘ia ke kumu no ka hālāwai ‘ole, akā, ‘o 1883 he makahiki kau ‘aha ‘ōlelo ‘ole. Pēlā paha ke kumu nui no ka hālāwai ‘ole.

Nā Kū‘auhau o Nā Ali‘i Kūpuna

Ma hope o ka hala ‘ana o ‘eiwa mahina me ka hālāwai ‘ole, ua kauoha hou ‘o Kapo‘oloku i nā lālā o ka papa e hālāwai. Ma ka lā 10 a me ka lā 11 o Ianuali 1883, ua nānā ka papa i kekahi kumuhanā hou, ‘o ka palapala ‘ana i ke kū‘auhau o Keawe (k) me Kalaninuikauleleaiwi (w) a laila, ua ho‘omau ka papa i ka palapala ‘ana i ko ka Mō‘ī Kāne, ko ka Mō‘ī Wahine a me Kekaulike, ka Mō‘ī o Maui.

Ka Leka A Kipikona I Ka Pelekikena o Ka Papa

Ua hala ho‘okahi mahina a i ka hui hou aku o ka Papa ma ka lā 10 o Pepelualii 1883. ‘O ke kumuhanā, ka loa‘a ‘ana o kekahi leka mai ke Kuhina o Nā ‘Aina ‘Ē ‘o W. M. Kipikona mai, pili i nā ali‘i hānau o ka ‘āina. Ma ka leka, ua ho‘omōakāka ‘o Kipikona i ko ka Mō‘ī makemake e hō‘ike mai ka papa i ia mau ali‘i. Ua makemake e ho‘onohonoho kūpono ‘ia ma ka papa ali‘i o Hawai‘i. Kuhikuhi pū ‘o Kipikona i ka Paukū 22 o ke kumukānāwai me ka hāpai pū ‘ana i ke kuleana o ka noho ali‘i ke nele i ka ho‘oilina. Noi ‘ia ia hō‘ike o ka papa ma mua o ka poni ‘ia o ka Mō‘ī i hiki ke ho‘omākaukau i nā sila nui no ia mau ali‘i⁷ (Ka Papa 1882).

‘Elua mana‘o nui o kēia leka e nānā ai. ‘O ka mua, he ko‘iko‘i ka hō‘oia ‘ana i ka pa‘a pono ‘ana o ka ho‘oilina mō‘ī iā Kalākaua. ‘O nā ali‘i hānau o ka ‘āina nā ho‘oilina kūpono e koho ai, a he mea nui ka ho‘omōakāka ‘ana ‘o wai ia. A i ko‘u mana‘o, no ka loa‘a ‘ole o kahi ho‘oilina aupuni i ka hala ‘ana o nā mō‘ī hope ‘elua, Lot Kapuaiwa, Kamehameha V a me Lunalilo, ma mua pono o ka wā o Kalākaua, he nīnūnē i nānā nui ‘ia ma ia wā, keu ho‘i i ka ho‘olālā ‘ana i kekahi poni mō‘ī.

‘O ka mana‘o ‘elua, pili i ka hanana poni mō‘ī. ‘O ka poni mō‘ī he hanana ākea ia, e hō‘ike aku ana i ka ke kūpa‘a o ke ea o ke aupuni ma ka wā i nui ai nā kānaka haole e paipai ana i ka ho‘ohui ‘āina. He hanana nui ākea e hō‘ike aku ana no ka Hawai‘i ke kuleana nui o ka noho ali‘i. ‘O kekahi

⁷ ‘A‘ole nō i wehewehe ‘ia he aha ia mea he sila nui ma ka leka a Kipikona, akā he mea nō paha e ho‘okūhelu ‘ia ke kūlana o ia mau ali‘i.

pahuhopu o ka poni mō‘ī ka hō‘ike ‘ana i ka ikaika, ka mākaukau a me ke kūpa‘a ho‘i o nā ali‘i Hawai‘i. He hana aloha ‘āina nō ia. No Kalākaua, pālua ke ko‘iko‘i o ia ‘ano hō‘ike no ka mea he lālani hou kona lālani ali‘i ‘o Keaweaheulu. ‘Oko‘a ka lālani ali‘i, ‘oko‘a nā ali‘i e kū ana ma ke alo ali‘i. ‘O ia ho‘i kekahī kumu nui i ho‘okumu ‘ia ka Papa Kū‘auhau Ali‘i, i mea e maopopo ai nā ‘ohana ali‘i keu ho‘i ka ‘ohana ali‘i mō‘ī hou, ‘o Keaweaheulu mā. Ua ho‘omōakāka ‘o Lili‘uokalani penei, “It was necessary to confirm the new family “*stirps*” – to use the words of our constitution – by a celebration of unusual impressivness. There was a serious purpose of national importance; the direct line of the “Kamehamehas” having become extinct, it was succeeded by the “Keawe-a-heulu” line, its founder having been first cousin to the father of Kamehameha I (Lili‘uokalani 1990).

‘A‘ole i ho‘okō ka Papa i kēia noi a Kipikona. ‘A‘ole nō i mōakāka inā ua lohi ko Kipikona leka ‘ana i ka papa a i ‘ole ua lohi ko Po‘omaikelani nānā ‘ana i ka leka. Eia na‘e ua lawe akula ‘o Po‘omaikelani i ka leka ma mua o ka papa ma ka lā 10 o Pepeluali 1883 a ua pane akula ‘o Po‘omaikelani, ka papa ho‘i, iā Kipikona ma ia lā nō (‘o ka lā 15 o Ianuali 1883 ka lā o ka leka a Kipikona). A laila, ua poni ‘ia nō ‘o Kalākaua me kāna Mō‘ī Wahine ‘o Kapi‘olani ma ka lā 12 o Pepeluali 1883. Ua lohi ma nā ‘ao‘ao ‘elua, ‘oi aku nō paha ma ka ‘ao‘ao o Po‘omaikelani. Ma ka pane ‘ana o Kapo‘oloku ma ka leka nāna i haku ma ka hālāwai o ka papa, ua ‘ōlelo ‘ia no kona ‘ōma‘ima‘i ma ka wā i hō‘ea mai ai ka leka iā ia, ‘o ia ke kumu he lohi ka pane. Ua ho‘omau ‘ia kāna ‘ōlelo, “Penei e nana ma keia mau pepa i hoike ia. O ia kela i hoike ia ma ka Buke nei aoao 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45 a me 46” (Ka Papa 1882). ‘O kēia mau ‘ao‘ao āna i kuhikuhi ai, ‘o ia na ‘ao‘ao ma ka puke i pa‘a ai no ka hālāwai o ka lā 11 o Ianuali 1883, ‘o ke kumuhanā o ia hālāwai ke kū‘auhau o Kapi‘olani lāua ‘o Kalākaua.

He pō‘aiapili ko‘iko‘i ka poni mō‘ī i hō‘ike aku ai ka papa i ka waiwai o kā lākou hana. Akā. kohu mea, ‘a‘ole nō pēlā ka mana‘o o ka papa. Ua ho‘omaka nō ka papa e nānā i ke kū‘auhau o ka

Mō‘ī a me ka Mō‘ī Wahine ma mua o ka leka ‘ia. Akā, kohu mea lā, ‘a‘ole nō i ho‘oka‘a‘ike ‘ia ka hana iā Kipikona ma mua. A ma mua o ia mau hālāwai o ka lā 11 o Ianuali 1883, ua ‘oko‘a nō ka hana a ka papa. Ua kālele nui ma luna o nā ‘ālina ‘āina. I ka nānā ‘ana i ka ho‘omakakoho ‘ana o ka papa i nā hana, ua ‘oko‘a wale nā kumuohana ko‘iko‘i i ka papa. Ua hūhewa pū nō paha ‘o Kipikona i ka hana a ka papa, ‘a‘ole nō i mōakāka iā ia. Pa‘akikī ka maopopo inā ua ho‘ohana ‘ia ka ‘ike o ka papa e pili ana i ke kū‘auhau o ka Mō‘ī Kāne a me ka Mō‘ī Wahine no ka poni mō‘ī a i ‘ole ua ho‘oholomua ‘o Kipikona mā me ka loa‘a ‘ole. Ma ka nui nō na‘e, he pō‘aiapili ia i ho‘okō ‘ole ai ka papa i kekahi pahuhopu i palapala ‘ia ma ke kānāwai. ‘A‘ole nō i hāpai hou ‘ia ia kumuohana, ‘o ka leka a Kipikona ma puke mo‘olelo a ka Papa. I loko nō o ka ho‘okō ‘ole o ka papa i ke noi a Kipikona, ‘a‘ole nō i hālāwai hou ka Papa a hiki aku i ka lā 25 o June 1883. No ka hala ‘ana o ‘ehā mahina ma mua o ka hālāwai hou ‘ana o ka papa, kohu mea lā ‘a‘ole nō he mea nui ia ho‘okō ‘ole a ka papa.

Ka Hoike A Ka Papa Kūauhau O Na Alii Hawaii

Ma ka makahiki 1884, ua ho‘opuka ‘ia ka *Hoike a ka Papa Kuauhau Alii*. Ua ho‘omākaukau ‘ia ia palapala a ho‘ouna akulua i ke Kuhina Kalāi‘āina ‘o Chas. T. Gulick (Ka Papa 1884). Ua kākau ‘ia ma ka ‘ōlelo Hawai‘i a unuhi ‘ia a ka ‘ōlelo Pelekānia kekahi. Ua no‘ono‘o ‘ia nō nā mea heluhelu ma nā ‘ano ‘oko‘a. Akā, ‘a‘ole nō mōakāka iā wai ia hō‘ike ma hope aku. Ma ka ‘aha ‘ōlelo 1884, ua kū ka luna maka‘āinana ‘o Kalua e kauoha akula ‘o ia i ka Papa Kū‘auhau Ali‘i e hō‘ike mai i kā lākou hana i mua o ka hale (Nupepa Kuokoa 1884 Mei). ‘O kēia Kalua, ‘o ia nō ho‘i ke kanaka ho‘okahi i nonoi a hō‘ike aku i ka Papa i kona kū‘auhau. ‘A‘ohe mana‘o hou aku pili i ia kauoha i palapala ‘ia ma ka nūpepa a me ka puke mo‘olelo o ka ‘Aha ‘Ōlelo. Kohu mea lā, ua kū ‘o ia a kauoha a ‘a‘ohe mea e hō‘oia ai i ka lohe ‘ia o ia ‘ōlelo e ka Papa. ‘A‘ohe hō‘ike ‘o wai ka mea i heluhelu i kēia hō‘ike. Eia nō na‘e kekahi ‘oloke‘a o ka nā kumuohana i ho‘omōhala ‘ia no ka hō‘ike a ka Papa. ‘O ia hō‘ike ka

mua a me ka hope o ia ‘ano hana a ka Papa. Penei:

- I. Leka Ho‘olauna a Ka Pelekikena ‘o Po‘omaikelani iā Chas. T. Gulick, Kuhina Kālai‘āina.
- II. Nā Lula o ka Papa no ka Ho‘ākāka ‘Ana I Ka Mo‘olelo Kahiko Hawai‘i Me Mele a me ka Mo‘okū‘auhau o Nā Ali‘i Hawai‘i.
 - ‘O kēia nā lula a ka papa i haku ai ma nā hālāwai mua o ka Papa.
 - Ua pa‘i ‘ia ma kona mau paukū a pau.
- III. Ka Heluna Mele
 - Ua papahelu ‘ia nā inoa o 128 mele.
 - He ‘ekolu waeanona mele i wae ai: Nā Mele Kahiko he 9, Nā Mele O Kēia Au he 91 a me Nā Mele Kaua‘i he 28.
 - ‘O Kumulipa ke mele mua. ‘O ia ke mele “kahiko loa.”
- IV. He Papahelu o nā Puke Kū‘auhau a ka Papa i Nānā aku ai
 1. Kamokuiki – he kope
 2. Kā Kaoo – he kope
 3. Kā Kaunahi – puke kumu
 4. Kā Unauna – he kope
 5. Hakaleleponi – he kope
 6. Piianiaia – he kope
 7. Kalaualu – he kope
 8. D. Malo – puke kumu
 9. D. Malo – mo‘olelo kahiko
- V. He Papahelu Inoa o Ka Po‘e i Noi i ka Hō‘oiai‘o i ko Lākou Kū‘auhau E Ka Papa
 1. Hinau - ‘a‘ole i pau.
 2. Kopaea - ‘a‘ole i pau.
 3. Kahooikimoku* - ‘a‘ole i pau.
 4. Keaunui* - ‘a‘ole i pau.
 5. Helekunihi* - ‘a‘ole i pau.
 6. Kamahana* - ‘a‘ole i pau.
 7. Kalua - ‘a‘ole i pau.
- *‘o kēia nā kānaka i ho‘ouna i nā palapala nonoi i ka Papa, akā ‘a‘ole nō i hō‘ea kino no ka hō‘ike aku i ka Papa. E kālele ‘ia ana ia kumuhana ma ka Mokuna V.
- VI. Ka Loa‘a ‘Ana O Nā Iwi O Nā Ali‘i Kahiko.
 - Papahelu ‘ia nā inoa ali‘i a me nā inoa o kekahi o nā ali‘i a me kahi o nā iwi. A ‘o Nāihe, Keawaheulu, a me Keli‘imaika‘i kekahi o ia mau ali‘i. He wehewehe ko ka Mokuna V pili i ia mau ali‘i.
- VII. Ka Loa‘a ‘Ana I Lāhui Kanaka Mua Loa.
 - Pili kēia māhele i kekahi mau palapala honua a ka Papa i ‘imi ai. Aia ia kumuhana ma kēia Mokuna ma hope o kēia.

VIII. Ke ‘Ano o Ka Lāhui Hawai‘i – Ka Wehewehe ‘Ano ‘Ana

- No Ke Kino Kanaka
- Nā Mea Pili I Ka Noho ‘Ana
- Pisiologio

IX. ‘Ōlelo Panina a Po‘omaikelani

X. He Hō‘ike No Nā Lilo O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i.

‘O ka hapa nui o nā kumuhana i pa‘a ma ia hō‘ike, ‘a‘ole nō i ‘ike ‘ia ia hana ho‘okahi ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, koe nā lula, nā nonoi hō‘oia kū‘auhau, a me nā iwi o nā ali‘i kahiko. ‘O ka hoihoi, ke ho‘ohālikelike ‘ia nā kumuhana o ka puke mo‘olelo a ka Papa me nā kumuhana i palapala ‘ia ma ka hō‘ike, i loko o ka hāiki o ke kaulapa ‘ana, ua hiki ke ‘ike i ka like o ka pahuhopu a ka papa. Ma ka hō‘ike, ua ‘ike ‘ia ke kālele ma luna o ka Hawai‘i mai ke kuana‘ike honua: pehea ka Hawai‘i ke nānā ‘ia kona ‘ano kino, ke ‘ano nohona, a me nā ‘āina kahiko ona. A ma ka hō‘ike, nānā pū ‘ia nā ali‘i kahiko ma nā mele kahiko, ‘o ia ho‘i nā mo‘olelo i hō‘oia ai ko lākou kūlana ma Hawai‘i nei ma ko lākou wā. ‘O nā kumuhana i palapala ‘ia ma ka puke a ka papa, he ho‘omau ia. ‘Oi aku nō na‘e ke kiko‘ī o ka mo‘olelo, pili nō ho‘i i ka ‘āina kiko‘ī o Hawai‘i, he mokupuni, he moku, he ahapua‘a, he ‘ili. ‘Oi aku ke kiko‘ī o kēia hana ma mua o nā kumuhana ma ka hō‘ike. Pili nō ho‘i i ka wā i noho ai ka Hawai‘i ma Hawai‘i no kekahi wā lō‘ihī. A ua ho‘omau nō ho‘i ia ‘ano ho‘opa‘a mo‘olelo a hiki aku i nā ali‘i e ola ana ma ka wā o Kalākaua, nā kānaka nonoi ho‘i. No laila, ‘o ka mana‘o nui ke ho‘ohālikelike ‘ia ka Puke Mo‘olelo a ka Papa me ka hō‘ike a ka Papa, i loko nō o ka ‘oko‘a loa o nā kumuhana, kaulapa piha ia mau palapala ‘elua ma nā pahuhopu a ka papa. Ma ka nānā ‘ana i nā mea ‘elua i piha ai ka mo‘olelo o ka Papa.

Ho‘i Hou I Ka Iwi Kuamo‘o⁸

Ma ka pau ‘ana o ka puke mo‘olelo a ka Papa, ma waena o nā ‘ao‘ao 61 a 71, aia ka mo‘olelo pili i ke ki‘i ‘ana i nā iwi o nā ali‘i ki‘eki‘e o Ka‘ū, ‘o Keaweahaheulu, Nāihe, a me Keli‘imaika‘i. Ua palapala ‘ia ka hana a nā ‘elele a ka mō‘ī i ho‘ouna aku ai no ka hō‘oia ‘ana a me ka ho‘omākaukau ‘ana i nā iwi no ka lawe ‘ana i O‘ahu. Ua holo kino nō ‘o Kalākaua i ‘ike i ia mau iwi o kona mau kūpuna kahiko. A aia ia mau iwi o Keaweahaheulu, Nāihe, a me Keli‘imaika‘i ma Mauna ‘Ala a hiki i kēia lā (Ka Papa 1882).

⁸ He ‘ōlelo no‘eau kēia mai loko mai o ka puke a Pūku‘i. ‘O ia ka helu 1024, ‘ōlelo ‘ia ke ho‘i kekahi i kona ‘ohana ma hope o ke ka‘awale ‘ana no ka manawa lō‘ihī loa.

Mokuna IV: “He Inoa ‘Ala”⁹

‘O ke ali‘i nona ka inoa ‘ala, ‘o ia ho‘i ke ali‘i i malu ai kona aupuni i kona lokomaika‘i, i kona ho‘omaika‘i i nā kānaka nui a me nā kānaka iki. He ali‘i ia i no‘ono‘o nui ai i ka pono o ka po‘e ma mua pono o kona alo a hiki i kua o ka ‘āina. ‘O nā ali‘i kahiko o Hawai‘i, he ko‘iko‘i ka pa‘ana‘au ‘ana i nā mo‘olelo o nā hanauna kūpuna i mea e pa‘a ai ko lākou noho ali‘i ‘ana me nā kapu ali‘i. Ho‘ohana pū ‘ia ia mau mo‘olelo no ke a‘oa‘o i nā ali‘i i ke ‘ano o ke ali‘i maika‘i a me ke ali‘i ‘ino. Ua kaulana nō nā ali‘i no ko lākou ‘ano pono a me ka ‘ole. ‘O kekahi o nā ali‘i, ua ho‘olanilani ‘ia a ‘o kekahi ali‘i, ua kipi ‘ia. ‘O ke kū‘auhau ali‘i, he mea ia i maka‘ala mau ai. Wahi a Davida Malo, ““O ia nō ka mea e mau ai ka noho ali‘i ‘ana o nā ali‘i, a e mau ai ho‘i ke kūmo‘o ali‘i, ‘a‘ole e pau i ka hōkai ‘ia. He mea aloha nui ‘ia nā ali‘i noho pono a hana pono; he mea mālama ‘ia ko lākou mo‘o‘olelo a me nā mo‘okū‘auhau e ka po‘e no‘ono‘o a akamai i kākā‘olelo” (Malo in press, 18:16).

‘O nā mea i loko o kahi mo‘okū‘auhau, ‘o ia nō nā inoa kūpuna, nā inoa ‘ohana ho‘i, ke ‘ano o nā hanauna ali‘i kahiko, ko lākou mo‘olelo, ka mo‘olelo ho‘i pili i ka ‘āina, pili i nā kaua, pili ho‘i i ka wā momona a me ka wā wī. A mālama ‘ia ia ‘ano ‘ikepili, he hi‘ohi‘ona ho‘i o ka mo‘okū‘auhau, ma nā mo‘olelo ka‘ao, nā mele inoa, nā mele ma‘i ho‘i, nā inoa o nā kūpuna, a me nā hi‘ohi‘ona a pau o ka ‘āina. Inā he makani, he ua, he pu‘ukaua, he luahuna, a i ‘ole he papa kū‘auhau piha, he mo‘olelo ia o ke ali‘i, o ke kanaka, o ka Hawai‘i ho‘i. ‘O kēia mau mea a pau ka mo‘okū‘auhau kanaka.

Ua ho‘okumu ‘ia kēia Papa Kū‘auhau Ali‘i Hawai‘i me ia ‘ano kuana‘ike, me ka mana‘o ho‘i e ho‘oponopono, e ho‘opa‘a ho‘i i ka mo‘okū‘auhau o nā ali‘i Hawai‘i ma ka wā e nalo ana nō paha ia ‘ano kuana‘ike a me ka ‘ike pū. No ia kumu, ‘o kekahi pahuhopu o ka Papa Kū‘auhau Ali‘i, ‘o ia ho‘i ka ho‘omaopopo ‘ana i nā mo‘olelo o na ali‘i a me nā mō‘ī o ka wā kahiko a hiki aku i ka wā o ka Papa (Na Kanawai 1880). A ‘o ia nō ka ‘imi ‘ana o ka Papa ma ka lā 27 o Pepeluali 1882. Ua

⁹ Pukui 1993: 281, #637

ho‘ākāka maila ‘o Po‘omaikelani, ka pelekikena, i nā hoa i ka hana kahua a ka papa ma ia manawa. Kākau ‘o Nahaku i ka ‘ōlelo a Po‘omaikelani penei, “akahi no kakou a ike i ka kakou mea e hana aku ai no ka oihana a ke manao nei au e hoike aku i mua o olua e na hoa o ka papa, penei, o ka kakou hana mua, e noonoo ai a e huli ai, e ninaninau ai i loaa ia kakou kekahī mau mea kahiko oia keia “(Ka Papa 1882). A laila helu akula ‘o Nahaku i ia mau mea, nā mea a ka Papa e no‘ono‘o ai, e huli ai, e ninaninau ai penei:

1. Nā ‘Ālina O Nā ‘Āina A Puni
2. Nā Pu‘ukaua O Nā ‘Āina A Puni
3. Nā Maka Lawai‘a, Nā Ko‘a, Nā Kū‘ula Lawai‘a
4. Na Ko‘a Mahi‘ai, Nā Kānepua‘a
5. Nā Makani O Nā Āina
6. Nā Wahi Pana O Nā ‘Āina
7. Nā Nalu O Nā ‘Āina
8. Na Luahuna
9. Nā Pu‘uhonua
10. Nā Heiau

‘O ia mau kumuhana pili i ka ‘āina, he kahua ia i ka mo‘olelo kahiko. ‘A‘ole nō paha kākou no‘ono‘o nui i ia ‘ano mea ke no‘ono‘o e pili ana i ka mo‘okū‘auhau o kākou. Akā, ‘o ke kanaka nō ho‘i i maopopo ai nā hi‘ohi‘ona o kona ‘āina, ‘o ia ke kanaka e pa‘a ai ka mo‘olelo iā ia. No ke kanaka a me ke ali‘i, ‘o kona waiwai, aia nō ho‘i i loko o ka ‘āina. Inā he kanaka mahi‘ai, ‘o kona waiwai ka nui ‘auhau i kona ali‘i ma kāna hana nui ‘ana. ‘O ka hua o kāna hana, aia i loko o kona akamai ma ka ‘oihana mahi‘ai. ‘O ia ‘ano akamai, aia i ke kama‘āina o ia kanaka mahi‘ai i kona ‘āina. ‘O ka ua, ka makani, ka lepo kona mau ‘ike e akamai ai. Inā he ali‘i, ‘o kona waiwai ka ho‘okele ‘ana i ia ‘ano ‘ike i ‘auhau kūpono ka hua o ia ‘ano akamai o ke kanaka. ‘O ke ali‘i mākaukau, ‘o ia ka mea ‘ike i ka ua, i ka makani, i nā ‘ālina ‘āina, nā pu‘ukaua, nā māka lāwai‘a, nā ko‘a, nā makani, nā ua, nā nalu, nā

luahuna, nā pu‘uhonua, a me nā heiau. He mau mea ko‘iko‘i nō ia no ke ali‘inui. ‘O ka pahuhopu nō ho‘i o ka Papa, ‘o ia nō ka ho‘omaopopo ‘ana i kēia mau ‘ike i pa‘a mau mai ia wā aku.

Ma ka lā 28 o Pepeluali 1882, ua ho‘omaka ka Papa e helu i ia mau mea he ‘umi a ua ho‘omaka nō lākou ma ke ‘ālina ‘āina (Ka Papa 1882). Penei ka nui:

Lā 28 o Pepeluali a Ka Lā 4 o Malaki 1882 4 hālāwai	
Ka ‘Āina	Ka Nui O Nā ‘Ālina
Ka‘ū, Hawai‘i	3
Puna, Hawai‘i	4
Hilo, Hawai‘i	2
Hāmākua, Hawai‘i	2
Kohala, Hawai‘i	3
Kona, Hawai‘i	2
Hāna, Maui	7
Ko‘olau, Maui	7
Kipahulu, Maui	1
Kaupō, Maui	4
Kahikinui, Maui	1
Honua‘ula, Maui	1
Kula, Maui	3
Hāmākuapoko, Maui	1
Hāmākualoa, Maui	1
Honokōhau, Maui	1
Honolua, Maui	1
Kahana, Maui	1
Ka‘anapali, Maui	1
Oluwalu, Maui	1
Kaho‘olawe	1
Lāna‘i	2
Moloka‘i	5
O‘ahu	4
Kaua‘i	1

Ua ho‘omaka nō ka Papa me ka ‘ike i loa‘a iā lākou a ma nā hālāwai ‘ehā; ua papa helu wale ‘ia ia ‘ike a ‘o ia nō ka mea loa‘a ma ka puke mo‘olelo. Ua lō‘ihī nō kekahī a ua pōkole nō kekahī. I kekahī manawa, kau ‘ia ke ‘ālina a wehewehe pū ‘ia he mo‘olelo a pēlā i loa‘a mai ai ia ‘ālina i ke ali‘i, i ke kanaka, i ke ‘āina; a i kekahī manawa, he hua‘olelo wale nō i kau ‘ia me ka wehewehe ‘ole. No laila, i

mea e maopopo ai me ka piha i hiki, ua ‘imi pū ‘ia ia mau ‘ālina ‘āina ma ka puke ‘o ‘Ōlelo No ‘e ‘au; *Hawaiian Proverbs & Poetical Sayings* na Mary Kawena Pukui. No nā mana‘o pohihahihi, he kōkua kā Pūku‘i wehewehe ‘ana. ‘O ka hapanui loa o ia mau ‘ōlelo no‘eau, ua ‘ohi ‘ia ma waena o 1910 a 1960, ‘o ka hapanui ma mua o 1957 (Pukui, 1983). ‘O ka Puke Moolelo a Ka Papa he kūmole nō paha a Pukui i ho‘ohana ai no kāna puke ‘ōlelo no‘eau. He ‘ike ko Pūku‘i i ka ‘ōlelo Hawai‘i a no ka nui a me ka laulā o kāna hana, ua hiki iā ia ke kuhi i ka mana‘o o ia ‘ano ‘ōlelo pohihahihi me ka pilikia ‘ole. A e kākau ana ‘o Pūku‘i ma ka wā i ahuwale ai ka nalo ‘ana o ia ‘ano ‘ike a ‘a‘ole nō mākaukau ke kanaka o ia wā (e like me ka mākaukau ‘ole o kākou i kēia wā). No laila, ua pono ‘o ia e ‘imi i ka wehewehe i mea e pā ai ke kanaka i ia ‘ōlelo. Inā ‘a‘ohe mana‘o ho‘omōakāka ma ka puke mo‘olelo a ka Papa a me kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau, ua huli hou aku i ka hōkeo ‘ikepili ‘o Papakilo i mea e ‘imi ai i ka mana‘o mōakāka ma ka nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i o ke kenekulia ‘umikūmāmāiwa. No laila, eia nō ka mo‘oki‘ina noi‘i e hana ana i maopopo ai ka mana‘o iā kākou:

1. Ka Puke Mo‘olelo A Ka Papa (Ka Papa 1882)¹⁰
2. Ka Puke A Pukui ‘o ‘Ōlelo No ‘e ‘au; *Hawaiian Proverbs & Poetical Saying* (1983)¹¹
3. www.papakilodatabase.org

A pēlā i ho‘ike ai ma ka wehewehe ‘ana i kēlā me kēia ‘ālina ‘āina ma lalo iho, ma ke ka‘ina like. ‘O ka helu i kākau ‘ia (#1629 a pela aku) ka helu o ka ‘ōlelo no‘eau ma kā Pukui (1983).

E wehewehe ‘ia ka hopena o ia mau huli ma ka pau ‘ana o kēlā me kēia māhele ‘ālina ‘āina. I mōakāka ka hana i lalo nei, eia ke ki‘ina hana i ho‘ohana ai:

¹⁰ Ma kēia Mokuna, ‘a‘ole nō i kau kuhikuhi hou ‘ia ke hō‘ike ‘ia no Ka Puke Mo‘olelo A Ka Papa ka ‘ikepili. ‘Ano nui ma kēia Mokuna a ‘a‘ohe puke ‘ē a‘e a ka Papa i ho‘ohana ‘ia no kēia mokuna.

¹¹ Ma kēia Mokuna, ‘a‘ole nō i kau kuhikuhi hou ke ‘ōlelo ‘ia kā Pukui. ‘A‘ohe puke a Pukui ‘ē a‘e i ho‘ohana ‘ia ma kēia Mokuna.

1. Ke “Ālina - ‘O ia ka ‘ōlelo ma ka puana‘ī i kahalaina ‘ia me kekahi helu. Ua wehewehe ‘ia ia mau ‘ālina ke loa‘a nō kekahi wehewehe ma ka puke a ka papa. Ua hō‘ulu‘ulu ‘ia ia ‘ōlelo ke kūpono. I ka loa‘a ‘ole, ‘a‘ohe ‘ōlelo ma ia laina.
2. Nā ‘Ōlelo No‘eau - ‘O ia ka ‘ōlelo puana‘ī ma nā pōkā ma lalo o ke ‘ālina. Ua kau pū ‘ia kona helu mai ka puke a Pukui kekahi.
3. He Wehewehe - Ua wehewehe ‘ia ka mana‘o o kēlā me kēia ‘ōlelo no‘eau, mai ka puke a Pukui. Aia na‘e ka Puku‘i wehewehe ‘ana ma ka ‘ōlelo Pelekānia. Ua hō‘ulu‘ulu ‘ia ia ‘ōlelo ke kūpono.

Nā ‘Ālina ‘Āina

Nā ‘Ālina O Ka‘ū, Hawai‘i

1. “He Makaha”: “I ke “au” o Koihala ke alii o Ka‘ū”, ua pepehi ‘ia ‘o ia e Kaukinaiālī a ua make. Ua kapa ‘ia akula ia ‘ālina o Ka‘ū he “Makaha”. He alina alii ia.
 - #1629 “Ka‘ū mākaha.” Ua kaulana ‘o Ka‘ū i nā koa mākaha. ‘O Kohāikalani, Koihala, a me Hala‘ea, he mau ali‘i pī lākou a ua pepehi ‘ia lākou e nā kānaka o Ka‘ū.
 - #260 “E ala e Ka‘ū, kahiko o Mākaha; e ala e Puna, Puna Kumākaha; e ala e Hilo na‘au kele!” He ‘ōlelo ia i kāhea aku ai i nā koa o ia mau ‘āina. ‘O kekahi o nā mākaha o mua, ua ne‘e i Puna a kapa hou ‘ia akula ‘o Kūmākaha.
2. “He makalepo”: ‘O ko Ka‘ū mea mau ia i ka wā kahiko.
 - #1633 “Ka‘ū nui maka lepo.” He ‘ōlelo ho‘owahāwahā i ko Ka‘ū no ka malo‘o o ka ‘āina a me ke kuehu o ka lepo.
3. “He haehaepeelua”: ‘O ka hana mau ia o ko laila poe i ka wā mahi‘ai. No ia kumu i kapa ‘ia ai ia ‘ālina.

Nā ‘Ālina O Puna, Hawai‘i

1. “He Maka Kokala Lauhala”: I ke au o Pau ke alii o Puna. ‘Oiai ‘o ia e hānai ‘ia ana e kona mau kahu o Kekumākaha (k) ‘o ia ke kaikuana o Kumakaia (k). Ua hānai laua i keia ali‘i a ho‘opa‘apa‘a lāua a ua kapa lāua kekahi i kekahi ‘o “Makakōkalalauahala.”

- #2748 “Puna maka kōkala.” Wahi a Pūku‘i, ua kanu ‘ia ka ‘iewe o ke keiki ma lalo o kahi pūhala i mea e lō‘ihai ai ka lihilihi maka o ke keiki e like me nā kōkala pūhala.
2. “He Iliilinehe”: ‘A‘ohe wehewehena o ka puke mo‘olelo a ka Papa. Akā, ma ka huli ‘ana i ka hua‘olelo ‘o nehe ma kā Pūku‘i (1983) ua loa‘a maila kēia mau ‘olelo no‘eau ‘elua:
- #1683 “Keauhou, kai nehe i ka ‘ili‘ili.” ‘O Keauhou, Puna, Hawai‘i kahi i nehe ke kai i ka ‘ili‘ili.
 - #1668 “Kea‘au, i ke kai nehe i ka ‘ili‘ili.” ‘O Kea‘au, Puna, Hawai‘i kahi i nehe ke kai ma luna o ka ‘ili‘ili.
3. “He Paki”: ‘o ko Kea‘au ‘ālina ia. ‘A‘ohe wehewehena hou aku o ka puke mo‘olelo a ka Papa. Ua huli ma kā Pukui a me Papakilo me ka loa‘a ‘ole. ‘A‘ohe wehewehena ho‘i..
4. “He Ai iole”: ‘o ko Keahialaka ‘ālina ‘āina ia. Eia nō kahi mo‘olelo i waiho ‘ia ma ka puke a ka Papa:

“I kekahi manawa kahiko loa ua hanau mai na kekahi mau makua eha keiki, 1 kaikamahine, 3 keiki kane. a i ka nui ana o na keiki mua, oia lakou e noho ana i uka o Keahialaka, ua hoi nā keiki kane nunui elua i kai. a ua hoao i na wahine a o kekaikamahine hoi ua hoao i ke kane o kahakai.

Aka, ua make aku ka makuahine a koe ka makuakāne me kahi keiki uuku i uka o Keahialaka i ko lakou wahi mau.

I kekahi manawa, ho‘ouna aku ka makuakāne i kahi keiki e iho i kai i ka ia i na kaikuana a ua ae kahi keiki.

I ka iho ‘ana o kahi keiki a hiki i ke kaikuana mua loa, olelo aku la iaia i aku la i ho‘ouna mai nei ka makuakāne o kakou iau e iho mai i ia, ia oe. ae mai ke kaikuana a haawi mai la i ke po‘o o ka ia. a hele hou kela i kekahi kaikuana a olelo aku la, i kauoha mai nei ka makuakane o kakou iau e iho mai i ia a ua ae mai kela a kii aku la i ke akaaka hiu o ka ia houluulu a haawi aku la i ua wahi kaikaina nei, a

Hele loa akua la keia me keia mau mea i kahi o ke kaikuahine a ike mai la he kaikuahine i kēia mau mea a ko lakou wahi pokii e paa nei, a ninau maila, heaha ia mea au i paa nei? hai aku la kela he ia na Kuaana ma i haawi mai nei na maua me Papa.

Ia manawa, ua hoomaka ke kaikuahine e “uwe” a pau ka uwe ana, olelo aku la i ke kane, e kii aku oe i ia na kuu makuakane ame kuu kaikunane, apiki maoli kela mau kanaka i ka haawi mai i koe mea ino na ka makua ame ka pokii.

Kii aku la ke kane i ka ia lawalu a moa, mama i ka awa a wali, a haawi aku la i kahi kaikunane ona a hoi aku la kela a hiki i ka makuakane a hoi aku la i na mea a pau a na kaikuana i hana mai ai iaia, a ua komo ka huhu i ka makuakane no na keiki kane¹².

Hoka keia i ka awa, a imu ae la, ai i ka ia a ke kaikamahine a pau, waiho akula ua makuakāne nei i ka ona o ka awa, a ala ae i kakahiaka.

¹² Ua hō‘ano hou ‘ia a ua ho‘opōkole ‘ia ka mo‘olelo i mōakāka. ‘A‘ole nō ‘o kēia he puana‘ī.

Olelo aku la i kahi keiki e ai kaua a hele i ka mahiai,, a pau ka ai ana, hele ake laua a waena o ka mala “maia” a wehe ae la i ka lauhulu, ua pala ka maia, a lu iho la i lalo. a holo mai na Iole e ai i ka maia, a o ka laua hana mau ia o ka hanai i na Iole a laka loa ka iole, hiki ke hopu ake a milimili” (Ka Papa 1882).

A i kekahi manawa, ike ka makuakane ua momona ka iole a lawe ake la e kalua, a moa ai laua i ka iole me kahi keiki.

Olelo ake ka makuakane i kahi keiki, e hele a olelo ake i kamalii he iole ka laua ia, i kumu e alina ai na keiki hana ino ana, a ua hana kahi keiki e like me ke kauoha a ka makua kane a ua kaulana.

A lohe na keiki i keia mea, ua kii laua e pepehi i ka makuakane a me kahi kaikaina, aka, ua holo laua la a noho i Kona a malaila i noho ai a hiki i ka make ana (puke a ka papa 1882). ”

Nā ‘Ālina O Hilo, Hawai‘i

1. He “Pepeiao pulu aha”: ‘A‘ohe wehewehena o ka puke mo‘olelo a ka Papa. Akā he ‘ōlelo no‘eau ma kā Pukui.
 - #2901 “Waiakea pepeiao pulu ‘aha” Wahi a Pukui, ‘o ka po‘e lawai‘a ‘ōpae, i‘a li‘ili‘i a i ‘ole pāpa‘i, hana lākou i kao me ka ‘aha o ka hua niu. Ke ho‘ohana ‘ole ‘ia, kau ‘ia ia kao ma ka pepeiao o ke kanaka e like ho‘i me ka penikala. A ‘ōlelo ‘o ia ke maliu ‘ole kekahi i kahi ‘ōlelo, ho‘ohana wale ‘ia ka pepeiao no ke kau ‘ana i ke kao. ‘A‘ohe wehewehena kiko‘i e pili ana iā Waiākea.
2. “He Paele Ku”: ‘A‘ohe wehewehena o ka puke mo‘olelo o ka Papa. Ma ka puke ‘ōlelo no‘eau a Pūku‘i, ‘a‘ohe ‘ōlelo kiko‘i. Eia na‘e, loa‘a nō kēia mau ‘ōlelo no‘eau ‘elua ‘ano pili i ia pā‘ele kū.
 - #330 “Ele‘ele Hilo, panopano i ka ua. Wahi a Pūku‘i, ‘ōlelo ‘ia ia ke ‘e‘elekū nā ao i ka ua ma Hilo. ‘O Hilo he ‘āina pulu i ka ua.
 - #2612 “Pāuli Hiwa ka lani o Hilo.” Wahi a Pūku‘i, ‘ōlelo ‘ia ia ‘ōlelo ke ‘ike ‘ia kekahi kanaka pā‘ele ka ‘ili. He ho‘omake‘aka ia.

Nā ‘Ālina o Hāmākua, Hawai‘i

1. “He Kihiloa”: ‘A‘ohe wehewehena ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. Akā ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau penei:
 - #441 “Hāmākua Kihi Loa” Wahi a Pūku‘i, ‘o kēlā me kēia kihi o Hāmākua e pili ana i nā moku a pau o Hawai‘i, koe ‘o Puna. ‘O kekahi mana‘o, ‘ōlelo ‘ia ‘o nā kupa o Hāmākua he po‘e hoihoi ‘ole i nā malihini, i nā kānaka kama‘āina ‘ole ho‘i. Ma muli o kēia ‘ano hilahile, e kihi ana ko Hāmākua a hele loa i kahi mamao.

2. “He Puka Pepepe”: ‘A‘ohe wehewehena o ka puke mo‘olelo a ka Papa, ‘A‘ohe wehewehena o ka puke mo‘olelo a ka Papa, kēia kihi o Hāmākua e pili ana i nā moku a pau o Hawai‘i, koe ‘o Puna. ‘O kekahi mana‘o, ‘

Nā ‘Ālina o Kohala, Hawai‘i

1. “He Pookalina”: He ‘ālina ‘ino‘ino kēia. ‘A‘ohe wehewehena hou aku ma ka puke a ka Papa. A ‘a‘ohe mana‘o ma ka puke ‘ōlelo no‘eau a Pūku‘i. Akā, ma ka puke wehewehe a ‘Analū, ma ka helu 3, wehewehe ‘ia ‘o kālina he kula ‘uala kahiko me nā ‘uala ‘ōpala wale nō. A ‘o Kohala he ‘āina kaulana i ke kanu ‘uala. Pēlā paha ka mana‘o o ia ‘ōlelo.
2. “He Moeala”: Palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa he ‘ālina ‘ino‘ino ia. ‘A‘ohe wehewehe hou aku. ‘A‘ohe mana‘o like ma ka puke a Pūku‘i. Loa‘a nō kekahi mana‘o ma ka huli ‘ana ma Papakilo. Pili i ka ‘ilihune, he moe ma ke ala ia, ‘a‘ohe hale. Akā, ‘a‘ole nō i hō‘ike iki i pili iā Kohala.
3. “He Kikomoa”: Wehewehe ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa he ‘ālina maika‘i kēia he nī‘aupi‘o kēia ‘ālina. He keiki i hānau ma o ka moe o ke kaikuahine me ke kaikunane o ka makua me ke keiki a pēlā wale aku.
 - #849 “He ‘ohana kiko moa.” Wahi a Pūku‘i ma ka puke ‘ōlelo no‘eau, ‘ōlelo ‘ia kēia ke pili kahi maka‘āinana me kekahi maka‘āinana mai ka ‘ohana ho‘okahi. ‘A‘ohe lākou nānā i ka pilina ‘ohana he alaina.

Kohu mea lā, he ‘ālina maika‘i ke pili i kekahi ‘ohana ali‘i, akā ke pili i ka ‘ohana maka‘āinana, ke kua‘aina ho‘i, he ‘oko‘a, he ‘ālina maika‘i ‘ole. ‘O ka helu 849, ‘a‘ole nō i ho‘opili ‘ia iā Kohala ma ka puke a Pūku‘i.

Na ‘Ālina o Kona, Hawai‘i

1. “He lalo lilo, he Keei”: He kauā ha‘aha‘a loa. ‘A‘ohe wehewehe hou aku ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. Akā ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau loa‘a kēia:
 - #682 “He Ke‘ei ‘oe no lalo lilo.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo pili i ke kanaka no lalo loa e like me ka ‘āina ‘o Ke‘ei he ‘āina kai. Wehewehe ‘o Pūku‘i i ka mo‘olelo o kekahi mau ali‘i wāhine. Ua nānā pū lāua i loko o kahi pūnāwai ma ka manawa ho‘okahi ma Ke‘ei, Kona, Hawai‘i. A ua ‘ike maila i ko lāua aka i ka wai, aia ke aka o ke ali‘i wahine no Hanauma ma luna o ke aka o ka wahine no Ke‘ei a ‘ōlelo akula ke ali‘i wahine no Hanauma ia ‘ōlelo.
2. “He Pookui”: ‘A‘ohe wehewehena ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, akā ua loa‘a nō kekahi mana‘o ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau, penei:
 - #1847 “Kona po‘o ku‘i.” Wahi a Pūku‘i, ‘ōlelo ‘ia kēia e pili ana i nā mahi‘ai o Kona, Hawai‘i ke ho‘i i kauhale me kahi keiki ma luna o ka ukana e hā‘awe pū ai.

Na ‘Ālina o Hāna, Maui

1. “He aupehu”: He i‘a iki ke ‘ano. Ua loa‘a nō kekahī mo‘olelo ma ka puke mo‘olelo o ka papa e hoakāka ai i ke ‘ano o kēia ‘olelo. Penei:

“I ke au o Kamohoali‘i ke ali‘i o Hana. O Kū‘ula kāna lawai‘a. Ho‘ouna akula ke ali‘i i ke kanaka e iho i i‘a i kai iā Kuula kana lawaia. Hoouna aku la ke alii i ke kanaka e iho i ia i kai ia Kaula i kana lawaia. A iho aku la ke kanaka a hiki i kai a olelo aku la i ka lawaia, penei, I kauoha mai nei ke alii iau e iho mai ia oe i ia. ae aku la ka lawaia a hele aku la e lawaia a hoi mai me ka ia, ho‘okahi no ia He Kahala.

I ka pae ana mai o ka lawaia me ka ia, olelo aku la kela i ke kanaka, Hookahi no ia pololei no a ka waha o ke alii. a olelo hou aku la ua lawaia nei i ke kanaka o ke alii, E hoi a i ke alii e hai aku i keia olelo, o ke poo o ka ia a me ka iwi e kalua a ‘o ka io e kapi a kaulai. ke hele aku nei i ka wa ino, ina o Hana la he “ia iki.”

I ka hai ana a ke kanaka a hoololi i ka olelo i mua o ke alii penei, Kupanaha ko lawai‘a i olelo mai nei iau, ninau aku ke ali‘i, Pehea?

Haiaku la ua kanaka nei i ‘olelo mai nei hoi paha e hoi mai au a ua ae e haiaku penei, E oki i ko poo a e lole i ko mau iwi a kalua i ka umu, a o ko io e kapi a kaulai ina o Hana la he ia iki.

I ka lohe ana o ke alii i keia olelo, ua hoopihia ia ka naau o ke alii i ka huhu, a ua pepehi ia o Kuula ka lawaia a ua make a koe ke keiki o Aiai ka inoa i mahuka kona mea i pakele ai a noho i Haneoo, He alina alii keia (Ka Papa 1882:4-15). ”

- #451 “Hāna i ka i‘a iki.” He ‘olelo no‘eau kēia ma ka puke a Pūku‘i, a wahi āna, ua kaulana ‘o Hāna i ka li‘ili‘i o ka i‘a. A i ka puni wale o kekahī ali‘i o Hāna e pili ana iā Kū‘ula a me kāna wahine ‘o Hinahēle, ua pepehi ‘ia lāua. No ia kumu ua kāka‘ikahi akula ka i‘a i ko lāua mana ma ke kai. A laila, ‘o kā lāua keiki ‘o ‘Ai‘ai, ua ho‘ola iā lāua.
2. “He ikialealea”: He ‘ālina ‘āina o ka poe noho ma lalo o Pu‘u o Ka‘uiki. ‘A‘ohe wehewehena ‘ē a‘e. ‘A‘ohe mana‘o ma kā Pūku‘i a me Papakilo. Kohu mea lā, he ‘olelo ia e hō‘ike aku ai i ka li‘iki‘i o ka po‘e ma lalo o ka Pu‘u o Ka‘uiki. ‘A‘ole nō na‘e maopopo inā he po‘e li‘ili‘i ke kino a i ‘ole he li‘ili‘i a ha‘aha‘a ke kūlana.
 3. “He muki”: ‘O ia ka ‘āina o Kawaipapa, he ‘āina wai papa‘u o Hāna, Maui. Ua weheweha ka Papa, i ka manawa e hele ai ka lawai‘a holoholo, holo akula ke kanaka me ka ‘upena a kū mai ma kai o ka puka holoholo a mūkī mai i ke koko‘olua, aia ke kāpeku. No laila i kapa ‘ia ia ‘ālina he mūkī. He kauā loa ke ‘ano.
 - #1660 “Kawaipapa mūkī.” Wahi a Pūku‘i, ke lawai‘a ko laila po‘e, ma kahi o ka wala‘au kekahī me kekahī ‘o ka mūkī wale nō kai lohe ‘ia.
 4. “He amo one no koki”: Ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, ‘a‘ohe weheweha iki. Akā, ma kā Pūku‘i puke ‘olelo no‘eau penei:

- #468 “Haneo‘o amo one.” Wahi a Pūku‘i, pili ia i ka po‘e o Haneo‘o, Hāna, Maui. He mau po‘e hāpai one, he kauā.

Ua nānā pū ‘ia kā Pūku‘i puke ‘o *Place Names of Hawai‘i*, a ‘o Koki he kahi o kai ma Hāna, Maui (Pukui, place names, ulukau).

5. “He Lahomaomao”: Pili kēia i ko Koali¹³. ‘A‘ohe wehewehena ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. A‘ohe wehewehena ma kā Pukui a me Papakilo kekahi
6. “He Kaneawao”: Pili ia i ko Kawaipapa. ‘A‘ohe wehewehena ma ka puke mo‘olelo o ka papa. A‘ohe wehewehena ma kā Pukui puke ‘ōlelo no‘eau a me Papakilo kekahi.
7. “He Kanuola”: Pili kēia i ko Honokalani a me ko Honomā‘ele. ‘Ōlelo ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa he ‘ālina ‘ino nō kēia. ‘O ia ho‘i, he ‘elua kaikunāne a na lāua nō i kanu ola i ko lāua kaikuahine. ‘A‘ohe mana‘o ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau.

Nā ‘Ālina o Ko‘olau, Maui

1. “He Hoauwaipuu¹⁴”: Pili kēia i ko Nāhiku, Koolau. ‘A‘ohe mana‘o ma ka puke ‘ōlelo no‘eau a Pūku‘i, a me Papakilo.
2. “He Haenaulaula”: Pili kēia i ko Nāhiku, Koolau. ‘A‘ohe mana‘o ma ka puke ‘ōlelo no‘eau a Pūku‘i pili i ia ‘ōlelo. A‘ohe mana‘o ma Papakilo.
3. “He Hauwalawalaau”: Pili kēia i ko Koolau. Wehewehe ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, ua ‘ike ‘ia kēia i ke au o Unuunumea¹⁵.
 - #1850 “Ko‘olau hauwala‘au.” Wahi a Pūku‘i, he mau leo nui ko ko Ko‘olau, Maui.
4. “He Kaimaloo”: Pili keia i ko Koolau. Kākau ‘ia ma ka pule mo‘olelo a ka Papa, he ‘ano ‘au‘a kēia, he ‘ano pī.
 - #1851 “Ko‘olau kai malo‘o.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo ‘ino kēia e pili ana i ka po‘e o Ko‘olau, he po‘e pī, he po‘e ho‘okipa ‘ole.
5. “He Helekoalaalaole”: Pili kēia i ko Honomanu. Ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, ‘ōlelo ‘ia, ‘ike ‘ia kēia ma ke au o ‘Alalā¹⁶, ua kipaku ‘ia ‘o ia a ua hele akula ma ke kō‘ala‘ala ‘ole. ‘A‘ohe mana‘o kāko‘o ma kā Pukū‘i puke ‘ōlelo no‘eau.

¹³ Pela ‘ia kēia ‘o Kowali ma ka puke mo‘olelo a ka Papa.

¹⁴ Ua kuhi wale i nā ‘okina ma ke kahakō ma kēia.

¹⁵ Ua pela wale ‘ia ia inoa ali‘i me ka ‘okina ‘ole a me ke kahakō ‘ole no ka maopopo ‘ole o ka pela pololei ‘ana.

¹⁶ Ua pela wale ‘ia ia inoa ali‘i me ka ‘okina ‘ole a me ke kahakō ‘ole no ka maopopo ‘ole o ka pela pololei ‘ana.

6. “He ai i kalo ki‘ona”: Pili kēia i ko Ke‘anae. ‘A‘ohe wehewehe hou aku pili i ia ‘ōlelo. A ‘a‘ohe mana‘o ma kā Pūku‘i a me Papakilo.
7. “He makamimi”: ‘O ia kekahi ‘ālina o Ko‘olau a he ‘ālina ia o nā Ko‘olau a pau. ‘O ia wale nō ka ‘ōlelo ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. ‘A‘ohe mana‘o hou a‘e ma kā Pukui. He ‘ōlelo ia nō paha no ka makani ‘o Ko‘olau, he kuhi wale ia.

Ke ‘Ālina o Kīpahulu, Maui

1. “He noho pao”: Pili kēia i ko Kīpahulu. ‘A‘ohe wehewehe hou aku ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, ‘a‘ohe mana‘o ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau a me Papakilo.

Nā Kaupō ‘Ālina o Kaupō, Maui

1. “He ai loli”: ‘O ia nō ko Kaupo ‘ālina. Wehewehe ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, i ke au o Kauakahiakua, ke ali‘i o Kaupō, ‘o nā kānaka a pau i kauoha ai ke ali‘i e hele i ka lu‘u loli, ua hele. I kekahi lā, ua loa‘a kekahi luahine ma Alaakua ma ke au o Kauakahiakua. Nīnau akula ke ali‘i i ka luahine, “E hele ‘oe i hea?” Pane mai ka luahine, “E hela ana au i ka lu‘u loli.” ‘Ōlelo maila ke ali‘i, “E ha‘i, ‘a‘ole e loa‘a ka loli iā ‘oe he nāwaliwali.” ‘Ōlelo maila ka luahina i ke ali‘i, “Ka! ‘O ke kāmau kai ka lu‘ulu‘u loli o ke ali‘i o Kauakahiakua.” Mai kēia mua aku he ‘ālina ‘āina ia, wahi a ka puke mo‘olelo a ka Papa.
 - #1635 “Kaupō ‘ai loli.” Wehewehe ‘o Pūku‘i, ‘O ke ali‘i Kauakahiakua, he ali‘i make‘e loli. Ua kūkulu ‘ia he imu nunui no ke kālua ‘ana i nā loli. No ia kumu i ‘ōlelo ‘ia ai ‘o ka po‘e o Kaupō he ‘ai loli.
2. “He kauahinana”: ‘O ia kekahi alina o Kaupō. I ka manawa o ke kupuna wahine ‘o Ha‘alou, ‘o Kau kāna kauā. Kāhea akula ‘o ia i kāna kauā iā Kau penei, “E Kau, ē Kau ē, e pi‘i i wai na kāua.” Nīnau akula ke kauā ‘o Kau, “I he aka wai e pi‘i ai?” “I uka o Nīnole”, wahi a ke ali‘i. Nīnau hou ke kauā, “He aha ka lā‘au e kū ana?” Pane mai ke ali‘i wahine, “He ‘ōhi‘a nō, he ‘ōlapa. Mai kua mai ‘oe i kēia mau lā‘au o pakī, o pohā a ua nui ko lalo.” He ‘ālina kauā kēia. ‘A‘ohe mana‘o ma kā Pūku‘i.
3. “He aaula kinai ahi”: ‘O kēia kekahi ‘ālina ‘āina. ‘A‘ohe wehewehe o ka puke mo‘olelo a ka Papa. Akā, ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau, ua loa‘a nō kēia i lalo nei:
 - #1897 “Ku ke ‘ā i ka hale o Kaupō.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo kēia mai ka mo‘olelo o Pāmano. Ua ‘ī akula ‘o Pāmano i kēia ‘ōlelo i kona ‘anakala ‘o Waipū no kona hāinu i ka ‘awa iā ia i mea e ‘ona nui ai ‘o Pāmano i hiki ke ho‘omake iā ia. He ‘ōlelo pōpilikia ia.

‘A‘ole nō i pili kiko‘ī ia ‘ōlelo no‘eau i ka ‘ōlelo ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. Akā, he like ko loko. Ua mahae paha mai loko mai o kahi ‘ōlelo, ‘a‘ole nō paha. ‘A‘ohe mea hou aku i loa‘a mai i ka huli hou ‘ana.

4. “He ule lihi”: He ‘ālina ‘āina o Kaupō. Wehewehe ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa penei, i ke au o Kauoleonui, he wahine u‘i e noho ana ma Nu‘u, Kaupō. ‘Ōlelo kekahi mau po‘e kānaka, e ‘ānai i ka pu‘ukole o Kaualeonui, a pane maila ‘o Kaualeonui, “He ‘ule lihi kēia po‘e kānaka.” ‘O ia ke kumu no ia ‘ālina o Kaupō.

Ke ‘Ālina o Kahikinui, Maui

1. “He Kehena”: Wehewehe ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, “he makole ia i Lualailua, he kauwa loa.” ‘A‘ohe wehewehe hou aku ma laila; ‘a‘ohe mea ma kā Pūku‘i.

Ke Honua‘ula ‘Ālina o Honua‘ula, Maui

1. “He Kua laolao”: ‘A‘ohe wehewehe ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, akā loa‘a nō kekahi mana‘o ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau.

- #1059 “Honua‘ula kua la‘ola‘o.” Kākau ‘o Pūku‘i, ‘ōlelo ‘ia kēia e pili ana i ka po‘e o Honua‘ula, Maui no ka nui o nā mea e hā‘awe ana ma ke kua. He po‘e hana nui ko Honua‘ula.

Nā ‘Ālina o Kula, Maui

1. “He aluka Ka ina i kai o kamaole”: He ‘ālina kanaka ia. ‘A‘ohe wehewehe ma ka puke mo‘olelo a ka Papa, eia na‘e loa‘a ka mana‘o ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau:

- #114 ““Āluka ka ‘ina i kai o Kama‘ole.” Ua kākau ‘o Pūku‘i pili ia ‘ōlelo i kekahi kanaka e kaumaha ana i ka hana a ha‘i. Kohu mea lā, e hele ana kahi ali‘i ma kai o Kama‘ole, Kula, Maui a ua noi akula kekahi wahine iā ia e hāpai i kāna ‘ope lolii. ‘A‘ole ia wahine i ‘ike he ali‘i ‘o ia kāne. A laila, ua hele nui mai nā wāhine ‘ē a‘e me ke noi ho‘okahi a piha ukana.

2. “He moemalie i ke kai o ko haku”: ‘A‘ohe wehewehe ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. A i ka huli ‘ana ma ka puke ‘ōlelo no‘eau a Pūku‘i me Papakilo, ‘a‘ohe mana‘o hou aku i loa‘a mai.

3. “He ami hewa, He unahi i ka Hee”: ‘A‘ohe mana‘o ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. Akā, eia nō ka mana‘o ma ka puke ‘ōlelo no‘eau a Pūku‘i:

- #1911 “Kula unahi pikapika he‘e.” Wahi a Pūku‘i, ‘ōlelo ‘ia ia no kekahi ali‘i wahine no uka i maopopo ‘ole ai he aha ia mea he pikapika o ka he‘e a ua ho‘omaka ‘o ia e unahi ia.

Nā Alina o Hamakuapoko, Maui

1. “He Luaolena”: He ‘ālina ‘āina kēia o Hāmākuapoko. ‘A‘ohe wehewehe ma ka puke moolelo a ka Papa. ‘A‘ohe wehewehe ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau.

Ke ‘Ālina o Hamakualoa, Maui

1. “He Pepee puhalo”: ‘A‘ohe wehewehe o ka Papa i ia ‘ālina ‘āina. Loa‘a na‘e ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau:

- #2623 “Pe‘epe‘e pū hala.” ‘Ōlelo ‘ia pili i ka po‘e kauā o Hāmākualoa, he po‘e pe‘e pūhala.

Ke ‘Ālina o Honokohau, Maui

1. “He opaelele”: Wahi a ka Papa, ‘a‘ole nō maopopo ke kumu i puka aku ai ia ‘ālina, akā he ‘ālina ‘ino‘ino pili i ka po‘e kauā. I lalo nei ka mana‘o o Pūku‘i ma kāna puke ‘ōlelo no‘eau:

- #1056 “Honokōhau ‘ōpae lele.” Aia kēia ma ka puke a kākau pū ‘o Pūku‘i he ‘ōlelo pili i ka po‘e kauā o Honokōhau. ‘A‘ohe mo‘olelo, ‘a‘ohe ho‘omōakāka hou aku i loko.

Ke ‘Ālina o Honolua, Maui

1. “He Kohi lae”: Wahi a ka Papa, he pī ke ‘ano o ia ‘ālina, he ana ia. ‘O ia wale nō ka wehewehe a ka Papa. Eia nō kā Pūku‘i ma ka puke ‘ōlelo no‘eau:

- #1057 “Honualua kōhi lae.” Wahi a Pūku‘i, ‘ōlelo ‘ia ia e pili ana i nā lawai‘a i ea ‘ole ke po‘o o pono e ka‘analike ‘ia kāna i‘a.

Ke ‘Ālina o Kahana, Maui

1. “He auha”: Wahi a ka Papa, he ‘ālina ia i pili i ka pī, he au‘a nō.

- #1297 “Kāhana auhā.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo ia i pili i nā kua‘āina o Kahana no ke ‘ano pī o ko laila po‘e. Hūnā ‘ia ka i‘a i ke auhā i ‘ole pono e ka‘analike pū.

Ke ‘Ālina o Kā‘anapali, Maui

1. “He wawae ulaula”: Wahi a ka Papa, he ‘ālina ali‘i kēia.

- #1280 “Kā‘anapali wāwae ‘ula‘ula.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo ho‘ohenehene kēia pili i ka po‘e o Kā‘anapali. ‘Ula‘ula ka lepo o laila, no laila ‘ike ‘ia ko laila po‘e i ko lākou wāwae ‘ula‘ula.

Ke ‘Ālina o Oluwalu, Maui

1. “He Ka puna”: Wahi a ka Papa, pili kēia i ke ali‘i. He holehole iwi e hana i ka makau lawai‘a ia kā puna. ‘A‘ohe mana‘o hou aku ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau.

Ke ‘Ālina o Kaho‘olawe

1. “He Ai Kūpala”: Wahi a ka Papa, he ‘ālina hō‘ike i ka ma‘amau o ko Kaho‘olawe i ka ‘ai kūpala.

- #1317 “Kaho‘olawe ‘ai kūpala.” Wahi a Pūku‘i, ‘o ke kūpala he mea ulu wale i ‘ai ‘ia ai nā hua ma ka wā wī.

Nā ‘Ālina o Lāna‘i

1. “He aea”: Wahi a ka Papa, ‘o ia nō ko laila ‘ālina nui, he ‘ālina kanaka ia. Ma ka wā kaua, ‘o kēia ka nīnau kaulana, “O ka ihe o ka ma‘i, ma hea ‘oe?” ‘O ka hā‘ina, “Ma ka ma‘i ma ke mea polupolu ia ho‘ao i ka ma‘i.” Ae‘a ko ia ala ‘ai. ‘O ia ke kumu o kēia ‘ālina.

- #1944 “Lāna‘i a ke aia.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo ‘ino‘ino kēia pili i ka po‘e o Lāna‘i. I kekahi wā, ua nīnau ‘ia kahi ali‘i nui i na‘i ‘ia inā makemake e honi i ka ‘ule o ke ali‘i nona ka na‘i ‘ana a i ‘ole he hili ikaika i ke po‘o. Ua koho ia ali‘i i ka honi i ka ‘ule. ‘Ōlelo ‘ia kona ‘ohana, ‘o ka pololei ke koho ‘ana i ka make hilahila ‘ole.

2. “He Pookukae moa”: Wahi a ka Papa, he ‘ālina pili i ke kauā o laila. ‘A‘ohe wehewehe hou aku, koe kā Pūku‘i i lalo nei:

- #1946 “Lāna‘i po‘o kūkae moa.” Wahi a Pūku‘i, pili kēia i ka po‘e kauā o Lāna‘i.

Nā ‘Ālina o Moloka‘i

1. “He Kuilaau”: ‘A‘ohe wehewehe a ka Papa. Eia nō kā Pūku‘i:

- #2193 “Moloka‘i ku‘i lā‘au.” Wahi a Pūku‘i, ‘o ko laila po‘e he po‘e kāhuna ma ka lā‘au ola a me ka lā‘au make, he po‘e ku‘i lā‘au ia.

2. “He Ai ino”: Wahi a ka Papa, ‘o ia nō ko Kalaupapa ‘ālina, he ‘ino‘ino ia. He ‘ai kanaka ko laila po‘e i ka wā kahiko. ‘Oko‘a ka mana‘o ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau:

- #1435 “Kalaupapa ‘ai ‘ino‘ino.” Wahi a Pūku‘i pili ia ‘ai ‘ino i ke ‘ano o ka mea‘ai ma ka wā o Kalaupapa he panalā‘au no ka po‘e ma‘i ho‘oka‘awale. Ua pilikia nui lākou i ka ‘ai i palahō ‘ē ma mua o ka loa‘a i ka po‘e ma‘i.

3. “He Puwanawana”: Wahi ka Papa he ‘ālina no ko Pōhakupili. He ‘ālina kauā kuapa‘a loa ia.

- #2676 “Pōhakupili wanawana.” Wahi a Pūku‘i he ‘ōlelo ia pili i ka po‘e kauā o Pōhakupili, Moloka‘i. ‘A‘ohe mana‘o hou aku.

4. “He inu wai kukae”: He ‘ālina kēia no ko Hālawa, Moloka‘i. ‘A‘ohe wehewehe hou aku.

- #432 “Hālawa, inu wai kūkae.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo ia pili i ka po‘e kauā o Hālawa. ‘A‘ohe mana‘o hou aku.
5. “He Pee Kakonakona”: ‘O ia ko Kala‘e ‘ālina, he ‘ino‘ino ia. ‘A‘ohe mana‘o hou aku o ka Papa.
- #1420 “Kāla‘e pe‘e kākonakona.” Wahi a Pūku‘i, pili ia ‘ōlelo i ke kauā o Kala‘e. He ho‘okano nā ali‘i o laila a maka‘u nui ka po‘e kauā i ia mau ali‘i o pepehi ‘ia.
- Nā ‘Ālina o O‘ahu
1. “He Makaewaewa”: Wahi a ka Papa ‘o ia nō ke ‘ālina nui a puni o O‘ahu.
 - #2354 “O‘ahu maka ‘ewa‘ewa.” Wahi a Pūku‘i, ua ho‘omaka nō ia ‘ōlelo me Hi‘iaka i kona noi ‘ana i ka kona mau hoahānau i wa‘a no kona holo ‘ana i Kaua‘i. Ua hā‘awi ‘ia he wa‘a maika‘i ‘ole. Ua ho‘oponopono ‘o Hi‘iaka mā me ke kōkua ‘ole o nā hoahānau. Ua ho‘owahāwahā ‘o Hi‘iaka i ka po‘e O‘ahu me ia ‘ōlelo. 2. “He oki kupee”: ‘O ia ke ‘ālina o ko Waiālua, he ‘ino ia, wahi a ka Papa. ‘A‘ohe mana‘o hou aku ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau.
 3. “He Kai lumalumai”: ‘O ia ke ‘ālina o ko ‘Ewa, wahi a ka Papa.
 - #386 ““Ewa kai lumaluma‘i.” Wahi a Pūku‘i, he ‘ōlelo ia pili i kahi i lumaluma‘i ‘ia ai nā kauā ma mua o ke kaumaha ‘ana i nā kūpapa‘u. Pili iā ‘Ewa ia. 4. “He hoa wahie walo koa”: Wahi a ka Papa he ‘ālina ali‘i kēia.
 - #1991 “Līhu‘e hō‘ā wahia lālā koa.” Wahi a Pūku‘i, pili ia ‘ōlelo iā Līhu‘e, O‘ahu. Ua loa‘a nō ma laila he ulu koa i pau i ka wahie. 5. “He Honi Palai No Uka O Halemano”: Wahi a ka Papa he ‘ālina ali‘i ia.
 - #433 “Halemano honi palai o uka.” Wahi a Pūku‘i, ma Halemanō, O‘ahu i halihali ai ka ‘a‘ala palai i uka.

Ke ‘Ālina o Kaua‘i

1. “He Puhi Kukae”: Wahi a ka Papa ‘o ia kekahi ‘ālina o ko Kauai a puni ka ‘āina. Wahi a ka Papa, ‘a‘ole nō maopopo kekahi mau ‘ālina ‘ē ‘ae o Kaua‘i. ‘A‘ohe mana‘o hou aku ma kā Pūku‘i puke ‘ōlelo no‘eau.

Ke ‘Ālina o Ni‘ihau

1. ‘A‘ohe mea i waiho ‘ia no Ni‘ihau ma ka puke mo‘olelo a ka Papa.

Nā Hi‘ohiona ‘E a‘e o Nā ‘Āina

Ma hope ke kūkā ‘ana i nā ‘ālina ‘āina, ua komo nō ka papa i loko o nā kumuhana ‘ē ‘a‘e penei:

2. Nā Pu‘ukaua O Nā ‘Āina A Puni
3. Nā Maka Lawai‘a, Nā Ko‘a, Nā Kū‘ula Lawai‘a
4. Na Ko‘a Mahi‘ai, Nā Kānepua‘a
5. Nā Makani O Nā Āina
6. Nā Wahi Pana O Nā ‘Āina
7. Nā Nalu O Nā ‘Āina
8. Na Luahuna
9. Nā Pu‘uhonua
10. Nā Heiau

‘A‘ole nō ‘o ke kumuhana i ho‘okele i ke kūkā. ‘O ka ‘āina ka mea ho‘okele: hāpai ‘ia kahi inoa ‘āina a pūa‘i mana‘o nā hoa i nā ‘ike like ‘ole e ka‘a ai ma lalo o nā kumuhana i luna a‘e. No laila, ua ‘ano mōkākī ka ‘ikepili. I mea e mōakāka ai ka ‘ike a me kona waiwai, he ‘elua hana a‘u ma ka hō‘ike ‘ana i ia māhele ‘ike, 1) Ua haku ‘ia kekahi wehewehena o nā kumuhana pili i ka ‘oihana lawai‘i kūkā ‘ia. I kekahi manawa, kaulapa ia mau mea ‘ekolu ma ka wehewehena a pōhihihi. I mea e huikau ‘ole ai, ua wehewehe ‘ia ia mau mea ‘ekolu mai loko mai o ka pō‘aiapili o ka hana a ka Papa. 2) Ua ‘ohi ‘ia nā ‘ikepili like ‘ole a kau akula ma ka pakuhi e ka‘a ai ma lalo o kona ‘āina. No ka nui o ka lele ‘ana o ka Papa ma waena o nā ‘āina like ‘ole a nā kumuhana like ‘ole. Ua ‘ano mōkākī ka ‘ikepili. Haku ‘ia ia mau pakuhi i ‘oi aku ka waiwai o ka hana a ka papa. ‘O ka pahuhopu nui ka hiki ka ‘ike i kekahi mo‘okū‘auhau o nā ‘āina. ‘O ka hakahaka o kekahi o nā pakuhi, ua waiho ‘ia pēlā i ‘ike ‘ia ka nui a me ka nele o ka ‘ike o ka Papa. He mea e kālailai ai ma ka pau ‘ana o kēia mokuna. Eia nō ka wehewehena i nā mea pili i ka ‘oihana lawai‘a:

Ke Ko‘a Lawai‘a: He ‘elua ‘ano ko‘a lawai‘a. ‘O ka mua he wahi ia i loko o ke kai e noho mau ai ka i‘a (Malo in press, 40:24). ‘O ka lua ma uka ia. He ‘ano ahu ia i kūkulu ‘ia me ka pūko‘a a ho‘ohana ‘ia no ke kaumaha i nā akua lawai‘a, nā ‘aumākua lawai‘a me ka pule pū (Pūku‘i 1971: 156).

Ke Kū‘ula: ‘O ke kū‘ula lawai‘a he heiau i ho‘ohana ai ka lawai‘a no ka ho‘omana ‘ana i kona mau akua (Malo in press, 40:3). ‘O kekahi he pōhaku i kālai ‘ia i

‘ume ‘ia ka i‘a. He li‘ili‘i a he nui ia ‘ano pōhaku. He kālai ‘ia a he kālai ‘ole ‘ia ia ‘ano pōhaku (Pūku‘i, puke wehewehe).

Ka Māka Lawai‘a: ‘O ka māka lawai‘a ma uka, ho‘okahi i uka pololei, a ‘o ka lua ma ka ‘ao‘ao ia. Ho‘ohana ‘ia e loa‘a kahi e noho mau ai ka i‘a. ‘O ia ho‘i nā māka lawai‘a (malo in press, 40:25)

Ka Mo‘okū‘auhau o Ka‘ū, Hawai‘i

Nā ‘Ālina

1. “He Makaha”
2. “He makalepo”
3. “He haehaepeelua”

‘O Ka Mo‘olelo Lawai‘a O Ka‘ū

<u>Nā Ali‘i</u> ‘O Makalii ke ali‘i nāna ‘o Kalapa, Nahono, a me Kauhi he mau ko‘a.	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u> ‘O Kalapa ‘O Nahono ‘O Kauhi	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u> ‘O Hinalele ke kū‘ula o Kalapa, Nahono, a me Kauhi. He kū‘ula wahine ‘o Hinalele. ‘O Kaio ke kū‘ula kāne o Kalapa, Nahono, a me Kauhi.	<u>Nā Māka Lawai‘a</u> Nā Māka Lawai‘a o Kauhi. ‘O Kaluapele ka māka o uka, kahi o kaulanawa‘a a ‘o Kapu‘upili e kau pono ana i luna o ka waha o ka lua. E nānā ka lawai‘a i ke au. Inā i Kona nō ke au, ho‘ihō‘i ka wa‘a i luna a hāmama pono ka lua, a laila ku‘u ka pākā. Akā inā i Puna ke au, ho‘ihō‘i ka wa‘a i Kona, hūnā i ka lua a nalo. Ku‘u ka pākā a na ke au e lawe a kūpono i ke ko‘a.
<u>Nā Lawai‘a</u> ‘O Leiea a me Poopalu nā Lawai‘a. Na lāua nō nā ko‘a ‘o Kalapa, Nahono, a me Kauhi i kīnohi.		<u>Nā Pu‘ukaua</u> ‘O Haao ma Waiohinu	<u>Nā Ua</u>
<u>Nā Luahuna</u> ‘O Kaalo ‘O Paliula ‘O Kaio ‘O Kapohakau ‘O Kapohakau ka luahuna i waiho ‘ia ai nā ali‘i o Ka‘ū mai ka wā a Makalii mai a aia pū nō i laila kahi i waiho ‘ia ai kāna mau lawai‘a a me kana hoe o Palau.		<u>Nā Nalu</u> ‘O Paiahua ‘O Kawau ‘O Waikapuna	<u>Nā Makani</u> ‘O Moae ‘O Kona ‘O Hau ‘O Hoolua ‘O Haao ¹⁷

Ka Mo‘okū‘auhau o Kahikinui, Maui

Nā ‘Ālina

1. “He Kehena”

<u>Nā Ali‘i</u> ‘O Lanipo ke ali‘i o ka heiau ‘o Malamala.	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u> ‘O Papuaa o ka ‘āina ‘o Kaaha. ‘O Pi o ka ‘āina ‘o Alena. ‘O Lonokaa ‘O Kiele o ka ‘āina ‘o Kepolaoa.	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u>	<u>Nā Māka Lawai‘a</u> ‘O Kalina ka māka o Papuaa he pu‘u, aia i uka o Kipahulu. Kau nā pu‘u ma waena o ka pualo o ka lae o Kailio a kaulanawa‘a. ‘O Kalina ka māka o Pi kekahi. He pōhaku nui i luna o Alena. E noho pono mai i luna o ka honua pili, e kaulaanawa‘a. ‘O Kalina ka māka o Kiele. Aia i Lualailua. A aia ka honua i uka he pu‘u pōhaku ma Lualailua ma Kipahulu. E kau pono mai ma luna o ka lae ‘o Hanamauuloa a ‘o ia ka māka i uka. ‘O Alainapali ka māka o Lonokaa. He pu‘u ma Kanaio. E kau i luna o ka lae ‘o Hanamauuloa a ‘o ia ka māka i uka.
<u>Nā Luahuna</u>		<u>Nā Pu‘ukaua</u>	<u>Nā Ua</u>
			<u>Nā Makani</u>
<u>Nā Heiau</u> ‘O Malamala o ka ‘āina ‘o Alena. No Lanipo.			<u>Nā Nalu</u>

Ka Mo'okū'auhau o Honua'ula, Maui

Nā 'Ālina

1. "He Ke Kua Iaolao"

<u>Nā Ali'i</u>	<u>Nā Ko'a Lawai'a</u> 'O Pahua	<u>Nā Kū'ula Lawai'a</u>	<u>Nā Māka Lawai'a</u> 'O Wahiane ka māka o Pahua. E kau mai ma luna o ka lae o Pohakueana a e nānā aku a kau like mai nā lae aku o ka lae 'o Hanamauuloa a me ka lae 'o Kailio a kaulanawa'a.
<u>Nā Lawai'a</u>			
<u>Nā Luahuna</u> 'O Hanakaieie 'O Kaka 'O Kealakekua		<u>Nā Pu'ukaua</u>	<u>Nā Ua</u>
<u>Nā Heiau</u>			<u>Nā Makani</u>
			<u>Nā Nalu</u>

Ka Mo‘okū‘auhau o Kula, Maui

<p><u>Nā ‘Ālina</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. “He aluka ka ina i kai o kamaole” 2. “He moemalie i ke kai o ko haku” 3. “He ami hewa, he unahi i ka hee” 			
<u>Nā Ali‘i ‘o Moopuu</u>	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u>	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u>	<u>Nā Māka Lawai‘a</u>
<u>Nā Luahuna</u>		<u>Nā Pu‘ukaua</u>	<u>Nā Ua</u>
			<u>Nā Makani</u>
<u>Nā Heiau</u> ‘O Puupane o ka ‘āina ‘o Aapueo ¹⁸ . No ke ali‘i Moopuu ia heiau.			<u>Nā Nalu</u> .

Ka Mo‘okū‘auhau o Hamakuapoko, Maui

Nā ‘Ālina

1. “He Luaolena”

<u>Nā Ali‘i</u>	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u>	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u>	<u>Nā Māka Lawai‘a</u>
<u>Nā Luahuna</u>	<u>Nā Pu‘ukaua</u>	<u>Nā Ua</u>	<u>Nā Makani</u>
<u>Nā Heiau</u> ‘O Mokuai, he akua ki‘i ke akua o ia heiau.		<u>Nā Nalu</u>	

Ka Mo‘okū‘auhau o Hamakualoa, Maui

Nā ‘Ālina

1. He Peepee puhala”

<u>Nā Ali‘i</u> ‘O Kihapiilani	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u>	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u>	<u>Nā Māka Lawai‘a</u>
<u>Nā Luahuna</u>	<u>Nā Pu‘ukaua</u>	<u>Nā Ua</u>	<u>Nā Makani</u>
<u>Nā Heiau</u> ‘O Kukukaweoweo o ka ‘āina o Haiku. No Kihapiilani ia.		<u>Nā Nalu</u> .	

Ka Mo‘okū‘auhau o Koolau, Maui

Nā ‘Ālina

1. “He Hoauwaipuu”
2. “He Haenaulaula”
3. “He Hauwalawalaau”
4. “He Kaimaloo”:
5. “He Helekoalaalaole”
6. “He ai i kalo ki‘ona”
7. “He makamimi”

<u>Nā Ali‘i</u> ‘O Hoko. ‘O Lapahuila ‘O Lanikele.	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u>	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u>	<u>Nā Māka Lawai‘a</u>
<u>Nā Luahuna</u>	<u>Nā Pu‘ukaua</u>	<u>Nā Ua</u>	<u>Nā Makani</u>
<u>Nā Heiau</u> ‘O Kuo o ka ‘āina ‘o Keanae no Hoko. ‘O Kaupoo o ka ‘āina ‘o Kapaakea no Lapahuila. ‘O Lanikele o ka ‘āina ‘o Helekini no Lanikele.			<u>Nā Nalu</u> .

Ka Mo‘okū‘auhau o Hāna, Maui

<p><u>Nā ‘Ālina</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. “He <u>aupehu</u>” 2. “He <u>ikialealea</u>” 3. “He <u>muki</u>” 		<p><u>4.</u> “He <u>amo one no koki</u>”</p> <p><u>5.</u> “He <u>lahomaomao</u>”</p> <p><u>6.</u> “He <u>kaneawao</u>”</p> <p><u>7.</u> “He <u>kanuola</u>”</p>	
<p><u>Nā Ali‘i</u></p> <p>‘O Koolau. ‘O Kauakahiakua ‘O Kalahumakua ‘O Kauhi ‘O Aikanaka ‘O Eleio, Kukauakahi ‘O Haolaemakua ‘O Keawe ‘O Kumaka ‘O Kamoholii ‘O Keanini ‘O Pepeiaolepo ‘O Hauna</p>	<p><u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u></p> <p><u>Nā Ko‘a ‘Ai</u></p>	<p><u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u></p> <p><u>Nā Pu‘ukaua</u></p> <p>‘O Kauiki o ka ‘āina ‘o Wananalua, na Kalahumakua. ‘O Olopawa o ka ‘āina ‘o Kaeleku, na Kauhi. ‘O Kue o ka ‘āina o Koali, na Aikanaka.</p> <p><u>Nā Ua</u></p>	<p><u>Nā Māka Lawai‘a</u></p> <p><u>Nā Makani</u></p>
<p><u>Nā Luahuna</u></p> <p>‘O Poohoolewa o ka ‘āina ‘o Kawaipapa, no Eleio, no Kukauakahi, ‘o ia ho‘okahi nō ia ali‘i. ‘O Haleolono o ka ‘āina ‘o Aleamai, no Haolaemakua. ‘O Kaumaikahoku o ka ‘āina ‘o Muolea. ‘O Puuhaoa o ka ‘āina ‘o Puuhaoa no Kauhi. ‘O Kapueokahi o ka ‘āina ‘o Wananalua. ‘O Hinaliioikeohoomakalii o ka ‘āina ‘o Kohalahi, no Hauna. ‘O Kihelauli o ka ‘āina ‘o Kohalahi, no Hauna. ‘O Neniwipua o ka ‘āina ‘o Kukuiokauno no Hauna ‘O Naopehaele o ka ‘āina ‘o Onouli no Hauna. .</p>			<p><u>Nā Nalu</u></p> <p>‘O Kauhi o ka ‘āina ‘o Muolea. No ke ali‘i ‘o Kauhi. ‘O Hamoa o ka ‘āina ‘o Hamoa. ‘O Keawe o ka ‘āina ‘o Haneoo, no Keawe nō. ‘O Puhele o ka ‘āina ‘o Haneoo, no Kumaka. ‘O Koki o ka ‘āina ‘o Aleamai, no Kamoholii. ‘O Papohaku o ka ‘āina ‘o Palemo no Keanini. ‘O Pepeiaolepo o ka ‘āina ‘o Kawaipapa, no Papeiaolepo. ‘O Kealaakaalae o ka ‘āina ‘o Kawaipapa. ‘O Kaalae o ka ‘āina ‘o Kawaipapa.</p> <p><u>Nā Heiau</u></p> <p>‘O Puulakua o ka ‘āina ‘o Puulakua. No Kauakahiakua</p>

Ka Mo‘okū‘auhau o Nā Wai ‘Ehā, Maui			
<u>Nā ‘Ālina</u>			
<u>Nā Ali‘i</u>	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u>	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u>	<u>Nā Māka Lawai‘a</u>
	<u>Nā Ko‘a ‘Ai</u> ‘O Nehe o ka ‘āina ‘o Wailuku.		
<u>Nā Luahuna</u> ‘O Iao o ka ‘āina ‘o Wailuku. ‘O Kealakaihonua o ka ‘āina ‘o Waihe‘e.	<u>Nā Pu‘ukaua</u> ‘O Iao o ka ‘āina o Wailuku. ‘O Kealakaihonua o ka ‘āina ‘o Waihee. ‘O Kalanipuu o ka ‘āina ‘o Waihee.	<u>Nā Ua</u>	<u>Nā Makani</u>
<u>Nā Heiau</u> ‘O Pihana o ka ‘āina ‘o Wailuku ‘O Malaehaakoa ‘O Nehe o ka ‘āina ‘o Wailuku.	<u>Nā Nalu</u>		

Ka Mo‘okū‘auhau o Moloka‘i

Nā ‘Ālina

1. “He Kuilaau”
2. “He Ai Ino”
3. “He Puwanaawana”
4. “He ino wai kukae”
5. “He Pee Kakonakona”

Nā Ali‘i ‘O Kapepeekauila	Nā Ko‘a Lawai‘a	Nā Kū‘ula Lawai‘a	Nā Māka Lawai‘a
Nā Kāhuna ‘O Moi	Nā Ko‘a ‘Ai		
Nā Luahuna	Nā Pu‘ukaua ‘O Haupu	Nā Ua	
Nā Heiau ‘O Kaahakualua o ka ‘āina o uka ‘o Halawa.		Nā Makani	
			Nā Nalu

Ka Mo‘okū‘auhau o Kaua‘i			
<u>Nā ‘Ālina</u>			
1. “He Puhi Kukae”			
<u>Nā Ali‘i</u>	<u>Nā Ko‘a Lawai‘a</u>	<u>Nā Kū‘ula Lawai‘a</u>	<u>Nā Māka Lawai‘a</u>
<u>Nā Kāhuna</u>	<u>Nā Ko‘a ‘Ai</u>	<u>Nā Ua</u>	<u>Nā Nalu</u> .
<u>Nā Luahuna</u> ‘O Keahikia o ka ‘āina ‘o Mahalepu.	<u>Nā Heiau</u> ‘O Polihale o ka ‘āina ‘o Ha‘ele‘ele. ‘O Elekuna o ka ‘āina ‘o Kolo. ‘O Heae o ka ‘āina ‘o Waiawa. ‘O Hakilo o ka ‘āina ‘o Kekaha. ‘O Aakukui o ka ‘āina ‘o Makaweli. ‘O Kuhiau o ka ‘āina ‘o Nawiliwili. ‘O Kalaukamani o ka ‘āina ‘o Hanamaulu. ‘O Pupuka o ka ‘āina ‘o Wailua. ‘O Naoneaea o ka ‘āina ‘o Waioli. ‘O Apaukolea o ka ‘āina ‘o Wainiha. ‘O Poliahu o ka ‘āina ‘o Wailua.	<u>Nā Pu‘ukaua</u> ‘O Haupu	<u>Nā Makani</u> ‘O Waipao o ka ‘āina ‘o Waimea. ‘O Lupuapahelohala o ka ‘āina ‘o Naue. ‘O Lanikuua o ka ‘āina ‘o Kalalau. ‘O Ko‘olauwahine mai kai mai. ‘O Mikioi o ka ‘āina ‘o Hoolehua. ‘O Waipua o ka ‘āina ‘o Wailua. ‘O Waiolohia o ka ‘āina ‘o Wailua. ‘O Puanahai o ka ‘āina ‘o Kalalau. ‘O Haiko o ka ‘āina ‘o Kamaile. ‘O Nae o ka ‘āina ‘o Koloa. ‘O Makaahuena o ka ‘āina ‘o Koloa. ‘O Kiuwaiahulu o ka ‘āina ‘o Koloa. ‘O Hoolua o ka ‘āina ‘o Puna. ‘O Malualua o ka ‘āina o Puna.

Kohu mea lā, ua ‘oi aku ka nui o ka pahuhopu a ka Papa ma ka ho‘omaka ‘ana ma mua o ka hana ‘i‘o ‘ana. ‘A‘ole nō i hō‘ea i nā kumuhana a pau. Ua nele paha ka ‘ike ma waena o lākou. Ma ke kūkā ‘ana, ua hāpai ‘ia kekahi ‘āina a ho‘opuka ‘ia ka ‘ike i loa‘a ma waena o nā hoa o ka papa a ‘a‘ohe mea hou aku. I kekahi manawa, ‘a‘ohe ‘ike iki a palapala ‘ia pēlā. ‘O ia ho‘i ‘o Lāna‘i. Ua palapala nō ‘o Nahaku, ‘a‘ohe ‘ike o ka Papa pili iā Lāna‘i. Akā, i ka ho‘i ‘ana mai i ka hālāwai hou, loa‘a nō kekahi mau mana‘o hou aku pili i nā ‘āina i kūkā mua ‘ia. No ia kumu i mōkākī ai ka ‘ike i hāpai ‘ia. Ke nānā ‘ia nā pakuhi, hiki ke ‘ike ‘ia ka ikaika o ka Papa. Ua nui ka ‘ike e pili ana i kekahi o nā ‘āina a nāwaliwali no kekahi. Ahuwale nō ka hakahaka o ka pakuhi, ‘o ia ho‘i ke kumu i ho‘onohonoho ‘ia pēlā. Eia na‘e, ma ia wā, ka wā a ka papa i noho pū ai me ka mana‘o e pa‘a ana ka mo‘okū‘auhau o nā ali‘i, ‘a‘ole nō paha he ma‘amau ia ‘ike. I ko‘u mana‘o wale nō, ‘a‘ole nō paha i pa‘a ia ‘ano ‘ike i nā ali‘i, i ka mō‘ī ho‘i. Pili paha kēia i ka ‘auhau o ke kanaka. Ua loli nui. ‘A‘ole nō i ana ‘ia ka waiwai o ke kanaka ma kona mahi‘ai ‘ana, kona pilina i ka ‘āina. Ua loli ka ‘oihana kanaka. Ua komo nui nā kānaka ‘ē ma Hawai‘i a no lākou nō ke kuleana mahi‘ai a ‘o ke kō ka mahi ‘ana. ‘O ka ‘Amelika ka waiwai o ia wā. Pehea ka waiwai o ka ‘ike ‘ana i ke ‘ano o ka ua, ka inoa o ka makani a me kahi o ka pu‘ukaua inā ‘a‘ohe waiwai o laila, inā ‘a‘ohe kaua? Pēlā pū me nā ko‘a a me nā heiau. Inā ‘a‘ohe lawai‘a e ho‘ohana ai i nā ko‘a, he aha ka waiwai o nā ko‘a? Inā ‘a‘ohe ho‘omana heiau luakini, he aha ka waiwai o kēia mau wahī? ‘A‘ole nō like ka ‘auhau o ke kanaka ma ia wā.

E ia nō kākou ma 2018 a ua ‘oko‘a ka waiwai o kēia ‘ike i kēia manawa. I ka hala ‘ana o nā makahiki he nui, ua loli piha ka waiwai o ke kanaka, ka ‘auhau ho‘i o ke kanaka. No ka hapanui o kākou, ‘o ka pilina ‘āina he mea e ‘imi ai kākou, ‘a‘ole he mea loa‘a wale. He mau kānaka ho‘olimalima hale, kū‘ai mea‘ai, ‘ai i ka hale ‘aina, kalaiwa ka‘a, a ke welo nei nō ka hae

‘ē ma luna o ko kākou mau po‘o. Ua ‘oko‘a ko kākou ‘auhau. ‘O ka waiwai o ke kanaka i kēia lā, ‘o ia ka hiki ke ho‘omaopopo i ka hana a ka Papa, nā inoa ali‘i, nā ‘ālina ‘āina, nā ko‘a lawai‘a, nā pu‘ukaua, nā heiau, nā luahuna, nā ua, a me nā makani. Ma kekahī ‘ano, ua pōkole nō paha ka hana a ka Papa. Ma kekahī ‘ano, pōkole maoli nō ka hana a kākou. Mahalo i ka mea i loa‘a.

Mokuna V: Ka Papahana Nonoi Kū‘auhau Ali‘i

I ka palapala ‘ana i ka papa kū‘auhau o ka mō‘ī me kāna ali‘i wahine ‘o Kapi‘olani, ua mākaukau nō paha ka Papa e nānā a hō‘oia i ke kū‘auhau o nā ali‘i ‘ē a‘e. ‘O ia ho‘i kēia papahana nonoi kū‘auhau ali‘i. I ka hala ‘ana o ‘ehā a ‘oi paha mahina, ua hālāwai hou ka papa ma ka lā 25 o Iune 1883. ‘O ke kumuhana, ua palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo penei:

E hoopuka aku ka Papa i ho‘olaha e kauoha ana i ka poe a pau i ike ia lakou iho he poe i hanau ia mai loko mai o na kupuna alii o Hawaii nui i hiki ai ia lakou ke waiho mai i ko lakou palapala nonoi i ka papa, a i mea hoi e loaa pono ai i ka Papa na hana kupono e huli ai i na kuauhau alii o Hawaii (Ka Papa 1882).

Ua ‘āpono ‘ia nō kēia e ka papa me ke kauoha pū o Po‘omaikelani i ke kākau‘olelo e ho‘opuka aku i kahi ho‘olaha ma ka Nupepa Elele Poakolu. Ma ia makahiki 1883, ua loa‘a he ‘umikūmālima mau nūpepa e pa‘i ‘ia ana. ‘O ka Nupepa Elele he nūpepa i pa‘i ‘ia ma kēlā me kēia pule mai 1882 a hiki aku i 1885. He nūpepa ia e kāko‘o ana iā Kalākaua. Ua pa‘i ‘ia nā ho‘olaha aupuni like ‘ole ma ia nūpepa a nui nā kōlamulamu kāko‘o iā Kalākaua. No F.J. Testa, Kahikina Kelekona, Isaac Sherwood, Tamaki Spencer ka mana (Chapin 80).

Eia ka ho‘olaha i pa‘i ‘ia ma ka *Nupepa Elele Poakolu* ma ka lā 1 o ‘Aukake 1883 (1883):

KUAUHAU ALII.

Ke hoolaha a ke hoikeia aku nei ka lehu-lehu, ua makaukau i ka Papa Kuauhau Alii e noho e hoolohie i nā kūauhau o ka poe e waiho mai ann i ko lakou mau moy-kuauhau e pili ana i ka Papa Alii, i na Poakahi mua o kela me keia malama o ka makahiki, me ka waiho pu ana mai i ka papa kuauhau me ka moekaka, e hoopua ana i ke kuauhau pe-nei . . .

MAKUAKANE ————— MAKUĀHINE

KUPUNAKANE ————— KUPUNAWAHINE

KUALUAKANE ————— KUALUAWAHINE

KUAKOLUKANE ————— KUAKOLUWAHINE

A pelu aku a ke kumu e hiki ann i ka mea kuauhau ke hoike.

E hoolaha a e hookawale inān no ka wa a me ka manawa e hele mai ai ka poe kue in papa kuauhau, e hoopuka ia aku ana, o ka poe i paanau na moolelo kahiko a me na mēle, e hele mai no. E hookawale ia no ka manawa no lakon ke hele mai ma ke Ke-eina Oihana o ka Papa Kuauhau Alii, ma ka Pa Alii ma ke kulanakauhale o Honolulu, Oahu. E hoomaka ann mai ka hora 9 o ke kakahiako, a hiki i ka hora 2 o ka auina la o na Poakahi i olelo mua ia.

Kakuino ia i keia in 26 o Iune, m. n. 1883.

J A NĀNAKU,
Kakanolelo o ka Papa Kuauhau Alii o Hawaii.

Apono in:

POOMAIKELANI,

Peresidēnq.

Jul 4 '83 6m

O kēia ho‘olaha ho‘okahi, ua pa‘i ‘ia ma ka Nupepa Elele Poakolu he 12 manawa penei (Poomaikelani 1883):

Nā Pukana O Ka Ho‘olaha O Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i Ka Nupepa Elele Poakolu

- | | | |
|----------------------|-----------------------|----------------------|
| 1. 1881 ‘Aukake 1 | 5. 1883 Kepakemapa 19 | 9. 1883 Kekemapa 5 |
| 2. 1883 ‘Aukake 15 | 6. 1883 Okakopa 10 | 10. 1883 Kekemapa 12 |
| 3. 1883 ‘Aukake 22 | 7. 1883 Okakopa 17 | 11. 1883 Kekemapa 19 |
| 4. 1883 Kepakemapa 5 | 8. 1883 Okakopa 31 | 12. 1883 Kekemapa 26 |

Ua hiki ke ‘ike i ka nui o ke pa‘i ākea ‘ana ma ka nūpepa; he papahana nui kēia no ka Papa. ‘O ka pahuhopu ho‘i o kēia, ‘o ia ho‘i ka loa‘a ‘ana mai o nā kū‘auhau ali‘i Hawai‘i i hiki ke huli ke aupuni ma waena o ia mau kū‘auhau a ‘ike ‘ia ‘o wai nā ali‘i (Ka Papa 1882). A ma ka ho‘olaha, ua ho‘omōakāka pū ‘ia ka makemake i ka po‘e akamai ma ka mo‘olelo kahiko a me nā mele. He kū‘auhau ia.

Aia paha ka puka a me ka puka ‘ole o kēia papahana o ka Papa Kū‘auhau i ka nui o nā kānaka i nonoi mai me ka lawe ‘ana i ke kū‘auhau ma mua o ka Papa. I loko nō o ke pa‘i ‘ana i ka ho‘olaha ma nā pule ‘umikūmālua ma ka nūpepa, he ‘eiwa wale nō kānaka i pane mai i ka ho‘olaha. Ua palapala ‘ia ko lākou inoa ma ka puke mo‘olelo o ka Papa (1882), ‘o ia nō ‘o S. Hinau, J. S. Keaunui, J. Kalua, Kopae, D. K. Naiapaakai, J. Kahalehau, L. H. Kamahana, E. Helekunihi, a me Hooilimoku²⁰. Mai loko mai o kēia mau kānaka ‘eiwa, he ‘elima wale nō i hiki kino mai. No laila, ua nānā ‘ia he ‘elima wale nō kū‘auhau. E kālailai ‘ia kēia mau kū‘auhau ‘elima ma hope aku.

‘O kekahī mea e no‘ono‘o ai, ‘o ia ke ka‘ina hana a ka Papa i mea e maopopo ai ke emi mai. Eia nō ia:

1. Ua ho‘ouna i ka palapala nonoi i ka Pelekikenā o ka Papa.

²⁰ Ua pela ‘ia kēia mau inoa me ke kahakō a me ka ‘okina ‘ole no ka maopopo ‘ole o ka pololei. Ua pela ‘ia e like me ka palapala ‘ana o J. N. Nāhaku ma ka puke mo‘olelo o ka Papa.

2. Ua lawe ka Pelekikena i ka palapala nonoi i ka hālāwai o ka Papa.
3. Ua hō‘ea kino ka mea nonoi e hō‘ike i kona kū‘auhau ma mua o ka Papa, me ka lawe pū‘ana i kekahī mau ‘ikemaka e hō‘ike pū ma mua o ka Papa.
4. Palapala ke kākau‘ōlelo i nā hō‘ike a pau ma ka puke mo‘olelo o ka Papa.

He ho‘okahi wale nō mana‘o e no‘ono‘o ai pili i ka li‘ili‘i o nā nonoi i leka ‘ia, ‘o ia ho‘i kā Kapo‘oloku wae mua ‘ana paha i nā nonoi ma mua o kona lawe ‘ana i ka Papa. Ua leka pololei ‘ia nā nonoi iā ia a nāna i lawe i nā nonoi ‘ewalu i mua o ka Papa. Inā ua wae ‘o ia i nā nonoi, ua ‘oi aku nō paha ka nui o nā kānaka i nonoi mai, akā, ‘a‘ohe ‘ōlelo e hō‘oia ‘ia kēia, he kuhi wale mai ke kālailai i ke ka‘ina hana a ka Papa. ‘A‘ohe kumu, ‘a‘ohe ‘ōlelo ho‘i e kuhikuhi ai iā Kapo‘oloku.

No laila, ‘o ka nīnau nui, no ke aha i pane ‘ole ai ka lehulehu laulā o nā ali‘i i ka ho‘olaha a ka Papa? ‘A‘ohe mana‘o i palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo pili i ia nīnau, akā he mau kumu e no‘ono‘o ai. ‘O ka mua, ‘a‘ole nō paha i ‘ike ‘ia ka ho‘olaha. Ua pa‘i ‘ia ka ho‘olaha ma ka *Nupepa Elele Poakolu* wale nō; ‘o ia nō ka nūpepa aupuni. He ho‘okahi wale nō nūpepa ia mai loko mai o ‘umikūmālima nūpepa i loa‘a mai ma ia wā a (Chapin 2000). Inā ‘a‘ole na‘e i heluhelu kekahī i kēia nūpepa kiko‘ī, ‘a‘ole nō i ‘ike ‘ia ka papahana kū‘auhau. ‘O ka lua, ‘a‘ole nō paha i lawa ka mōakāka o ka hana a ka papa. Kānalua nō paha kekahī mau mea i ka hana a ka papa ke loa‘a ke kū‘auhau iā lākou. Ma ka ho‘olaha nūpepa, ‘a‘ole nō i wehewehe kiko‘ī i ke kumu no ke noi aku me ka hana laulā a ka papa. ‘A‘ole e hō‘ea wale ana kekahī ali‘i me kona kū‘auhau me ka mōakāka ‘ole o ke kumu e hō‘ike aku ai. ‘O ke kolu, ma 1883, ua noho Mō‘ī ‘o Kalākaua no ‘eiwa makahiki. ‘A‘ole nō he Mō‘ī hou ‘o ia ma ia wā, akā loa‘a nō ka po‘e kāko‘o iā ia a me ke kāko‘o ‘ole. Hiki ke kuhikuhi i ka makemake ‘ole o kekahī māhele o ka lehulehu laulā o nā ali‘i e hā‘awi aku i ke kū‘auhau iā Kalākaua mā. He maha‘oi nō ke noi aku pēlā. Inā

he ali‘i kāko‘o ‘ole iā Kalākaua he ‘oi aku nō paha ka maha‘oi. Ma ke koho pāloka ‘ana ma waena o Kalākaua me Emma, ua nui ke kūkā ākea ‘ana i ke kū‘auhau ma ka nūpepa. Ua ho‘ohalahala aku, ho‘ohalahala mai i ke kū‘auhau o lāua ‘elua. No laila, no kekahī o nā ali‘i i pane ‘ole, ‘a‘ole nō pili ia ‘ano maha‘oi i ke kuana‘ike he la‘a wale ke kū‘auhau o kahi ali‘i. Ua ākea ‘ē no kekahī mau po‘e. No kekahī mau po‘e ali‘i, he la‘a ke kū‘auhau a ‘a‘ole nō paha he kūpono ka hō‘ike wale ‘ia (Pukui *How Legends Were Taught*). He mau kumu nō ia no ka pane ‘ole i ka Papa.

‘O kekahī kumu i pane ‘ole ai ka lehulehu laulā o nā ali‘i i ka ho‘olaha nonoi o ka Papa, ‘o ia ka loli nui o ke kūlana ali‘i mai ka wā o Kamehameha Pai‘ea a hiki aku i ka wā o Kalākaua, ka wā i ho‘okumu ‘ia ai ia papahana. ‘O ka wā o Kamehameha Pai‘ea, he wā ia i ikaika ai ka ho‘omana kahiko me kona mau loina a pau, ‘o ia ho‘i nā kapu ali‘i me ka ho‘onohonoho aupuni. ‘O Kamehameha Pai‘ea, he ali‘i mālama akua, he ali‘i nō ‘o ia i ho‘onohonoho i kona aupuni i nā kapu ali‘i a me nā ali‘i pili iā ia ma ke kū‘auhau. ‘O ke kuleana a me ka mana o ke ali‘i, aia nō ma luna o ka ‘āina a me ka maka‘āinana ma ka wā kahiko (Kamakau 1996:217). Akā, ma hope aku, ua ‘ai noa nā ali‘i a ho‘opau iholo ke kapu ali‘i me ka ho‘opau ‘ia ‘ana o ka ho‘omana kahiko. Ua ‘oko‘a akula ke kūlana ali‘i i ka ‘ai noa. ‘O kekahī hana e hiki ‘ole ai ke poina ‘ia, ‘o ia ho‘i ka ho‘okumu ‘ia o ke kula ‘o Lahainaluna ma 1831. Aia nō ia ma mua o ke aupuni kumukānāwai mua, akā ma Lahainaluna nō i kula ‘ia ai nā kānaka Hawai‘i. ‘O nā haumāna i puka mai loko aku o ia kulanui, nā haumāna ho‘i i kula ‘ia ma ka ‘ike hou, ‘o ia nā mea i pi‘i a‘e i nā kūlana aupuni like ‘ole. ‘O J. A. Nāhaku kekahī o kēia, ‘o ia ke kākau‘ōlelo o ka Papa a he mau kūlana aupuni kona (Nahaku 1887). Ua a‘o ‘ia ka ‘ike hou iā ia a waiwai akula ‘o ia i ke aupuni Hawai‘i. He ala hou ia i lilo ai ka mana o ke ali‘i. ‘O nā kūlana ali‘i like ‘ole i loa‘a ma ka wā kahiko, ‘o ka nī‘aupi‘o ‘oe, ‘o ka pi‘o ‘oe, ‘o ka na ha ‘oe, ‘o ka wohi ‘oe, ka papa ‘oe, ‘o

ka lōkea ‘oe, ‘o ka lā‘au ‘oe, ‘o ke kaukauali‘i ‘oe, ‘o ka noanoa ‘oe, ua pau (Kamakau 1870). Ua ho‘ēmi ‘ia mai ka mana o ke kūlana ali‘i i ka ‘ainoa a me ke kula ‘ia.o nā kānaka like ‘ole i nā mea hou ma LahainaLuna. I loko nō o ka nui o nā loli o ke kūlana o ke aupuni Hawai‘i i ka ho‘okumu ‘ia o ke kumukānāwai ua pau kekahī o nā kūlana ali‘i i pa‘a mau ma ke aupuni kahiko. No ka pi‘i ‘ana o kahi kanaka me ka ho‘okuleana ‘ia i ke kūlana aupuni, ‘a‘ole nō ke kū‘auhau ka mea i nāna ‘ia. ‘O ka mākaukau ma nā akamai hou ka mea i nānā ‘ia. Ma hope o kekahī wā, no ka nānā ‘ole i ke kū‘auhau o kekahī no ka ho‘okuleana ‘ia ma ke aupuni, ua mālama ‘ole ‘ia nā kū‘auhau ali‘i. No ia kumu i ‘imi ikaika ai ka Papa kū‘auhau ali‘i i nā lālani ali‘i o ke kū‘auhau e pili mai ai i ko Kalākaua mā. A ua nalo wale ‘ē nō paha, pēlā paha ke kumu i pane ‘ole ai ka lehulehu laulā i ko ka Papa ho‘olaha. ‘A‘ole nō i mālama maika‘i nā ali‘i o ia wā i kona kū‘auhau.

‘O kekahī mana‘o e no‘ono‘o ai, ma muli o ka ‘ai noa, ka ho‘okumu ‘ia ‘ana o ke kumukānāwai mua loa, ka māhele ‘āina o 1850, a me ke kula ‘ia o ke kanaka ma LahainaLuna, ua nui hou a‘e ka mana o ka haole. No ka mea, no ka haole nō ia mau ‘ōnaehana aupuni hou loa a nāna i a‘o mai i ka Mō‘ī a me ka Hawai‘i. Ua pōmaika‘i maoli ka haole i ka māhele ‘āina i ka hiki ke ona ‘ia ka ‘āina. Ua hiki pū ka haole ke koho pāloka ma hope aku o ia manawa. I ka hala ‘ana o nā makahiki, ua nui hou a‘e ka mana o ka haole a ua laupa‘i ka nui ma nā kūlana aupuni like ‘ole. ‘O kekahī o nā kuhina he mau po‘e haole nō ia. No laila, ‘o ka nui o nā haole, he kumuloli nui nō ia i ka ‘oko‘a o ke kūlana ali‘i ma ka ho‘onohonoho aupuni. ‘Imi ka mō‘ī, ‘imi nā ali‘i ‘ē a‘e, i ke akamai o ka haole ma ke aupuni kumukānāwai. Ua waiwai ka ‘ike o ka haole a ua ho‘onohonoho ‘ia ma nā kūlana aupuni. Ua lilo ia mau kūlana i ka haole ma kahi o ke ali‘i Hawai‘i. ‘O kēia kekahī kumu i emi mai ke kūlana ali‘i ma ke kuleana aupuni a ‘o ia nō kekahī kumu i mālama ‘ole ai nā ali‘i o ia wā i ke kū‘auhau o lākou. Ma kekahī ‘ano, ‘o ka haole ke

“ali‘i hou” ma ia manawa. Aia ka mana iā ia (Silva, 2001: 90).

E like me ka mana‘o o luna nei, ua hālāwai ka Papa ma ka lā 25 o Iunei, 1883 no ke kāhea ‘ia e ka Pelekikena ‘o Kapo‘oloku. Ua ho‘olaha ‘o ia i ke kumuhanā o ia papahana, ke nonoi kū‘auhau a kauoha akula i ke kākau‘ōlelo e haku i ho‘olaha no ka nūpepa a ‘āpono maila ka Papa i ia ho‘olaha ma ka lā 26 o Iune 1883. A laila, ua kali i ka loa‘a o kekahī nonoi. Ma ka lā 16 o Iulai 1883, ua hālāwai hou ka Papa no ka loa‘a mai o kekahī palapala nonoi kū‘auhau. ‘O ia ho‘i ka mea mua loa i palapala ‘ia ai kona inoa ma ka pakuhi i lalo nei, S. Hinau (Ka Papa 1882).

Ka Lā Hālāwai	Ke Kanaka Nonoi	Nā Ho‘ohiki
1883 Iulai 16	S. Hinau	S. Hinau Manu Kahuna‘ai‘ole
1883 Iulai 23	S. Hinau	Manu Kahuna‘ai‘ole S. Hinau Kalākaua
1883	J.S. Keaunui	‘A‘ole i hiki kino mai.
1883 Iulai 16	J. Kalua o Wailupe	
1883 Iulai 30	J. Kalua o Wailupe	Kekohai Nainea Kalua
1883 Iulai 30	Kopae/Kopaea	Kaneaea Manu Kahuna‘ai‘ole
6 August 1883	D.K. Naiapaakai	D.K. Naiapaakai
1883 ‘Aukake 20	J. Kahalehau	J. Kahalehau Keakapoo
1883 ‘Aukake 27	L. H. Kamahana	‘A‘ole i hiki kino mai.
1883 ‘Aukake 27	E. Helekunihi	‘A‘ole i hiki kino mai.
1884 Malaki 19	Kahooilimoku	‘A‘ole i hiki kino mai.

Ua palapala ‘ia ke kū‘auhau āna i ho‘ouna ai i ka Papa ma ka puke mo‘olelo a ua hiki kino pū mai ‘o ia. Ma hope o ka ho‘ohiki ‘ia o Hinau, ua hō‘ike akula ‘o ia i kona kū‘auhau i ka Papa. Ua ho‘i mai ‘o S. Hinau a noho hou ma ka lā 23 o Iulai 1883 me kona mau ‘ikemaka ‘o Manu Kahuna‘ai‘ole, ‘o ia ke kākā‘ōlelo o ka Papa. Me ka ‘āpono ‘ana o Papa, ua hō‘ike maila nō ‘o Manu Kahuna‘ai‘ole i kona ‘ike, pili i ka ‘ohana o S. Hinau. A palapala akula ‘o Nahaku i

nā hō‘ike a lāua ma ka puke mo‘olelo o ka Papa. ‘O ia ho‘i ma ka laulā ka mo‘oki‘ina hana a ka Papa no ia mau kānaka nonoi. Ma ka pakahi i luna nei, palapala ‘ia ke kahe ‘ana o ia papahana nonoi e like me ka mea i palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo o ka Papa. Ua loa‘a nō kekahi mau kānaka nonoi i ho‘ouna nō i leka me ka hiki kino ‘ole mai. ‘O ka minamina o kēia, ‘a‘ole nō i palapala ‘ia ke kū‘auhau o ia mau kānaka, inā ua hō‘ike ‘ia ma ke leka. A hiki i kēia manawa nō, ‘a‘ole nō i ‘ike ‘ia kekahi leka ma nā waihona, nā palapala ho‘i a ka Papa. ‘O kā Nāhaku palapala wale nō ka mea loa‘a iā kākou, ‘o ia ho‘i kā lākou inoa wale nō.

‘O ka nīnau e kū nei, he aha ka pahuhopu a ka Papa ma kēia papahana nonoi kū‘auhau? Ua kō anei? Palapala ‘o J.A. Nahaku i ka ‘ōlelo a Kapo‘oloku i ke kau mua ‘ana i ia papahana ma mua o nā hoa o ka papa penei:

E hoopuka aku ka Papa i Hoolaha e kauoha ana i ka poe a pau ¹i ike ia lakou iho he poe i hanau ia mai loko mai o na kupuna alii o Hawaii nei i hiki ai ia lakou ke waiho mai i ko lakou palapala nonoi i ka papa, a ²i mea hoi e loaa pono ai i ka Papa na hana kupono e huli ai i na kuauhau alii o Hawaii a ua apono ka Papa ia kumu hana (Ka Papa 1882).

He ‘elua mana‘o nui ko kēia paukū ‘ōlelo, ‘o ka mana‘o 1, ‘o ia ho‘i ka ‘ike ‘ana o ka po‘e, he ali‘i ‘o ia. Kohu mea lā, ma ka mana‘o o o ka Papa, ‘a‘ole nō i ‘ike ka po‘e lehulehu he mamo ho‘i lākou a ka hanauna ali‘i. A i ‘ole, ua ‘ike ka po‘e i kekahi mea e pili ana i ke kū‘auhau a makemake paha e hō‘oia ‘ia a na ka Papa kēia hō‘oia. ‘O ka mana‘o 2, pili i ka ‘ōlelo ‘o “na hana kupono”. ‘A‘ole nō kākou ‘ike he aha ia hana kūpono. No ke aha e huli ai ka mō‘ī, ke aupuni, a i ‘ole ka papa i nā kū‘auhau ali‘i o Hawai‘i? ‘A‘ole na‘e i mōakāka ia.

No laila, i mea e mōakāka ai ka pahuhopu a kēia papahana nonoi kū‘auhau, e nānā hou ‘ia kekahi paukū o ke kānāwai i ho‘okumu ‘ia ka Papa:

“A NO KA MEA; i keia wa ua maopopo ole na Ohana Alii e hiki ai ke hoomaopopoia ia haawina o ka Kumukanawai, a he mea maikai o ka hoomaopopo ana ia mau loina pilipaa o ke Aupuni, a me na moolelo o na Alii a me na Moi o ka wa kahiko a hiki i keia wa, a he kumu no hoi e alakai nui ai i ka Moi i ka koho ana i na ‘Lii o ka Ahaolelo...” (Na Kanawai 1880).

Ma ka nānā ‘ana i kēia paukū o ke kānāwai, ‘oi aku ka mōakāka o kā Kapo‘oloku ‘ōlelo i ka Papa: kohu mea lā, ‘a‘ole nō maopopo nā kū‘auhau ali‘i i ka Papa, a i ka Mō‘ī ho‘i, a makemake nō ‘o Kalākaua e hana kūpono, ‘o ia ho‘i ke kohō ‘ana i ka po‘e ‘Aha ‘Ōlelo mai loko mai o nā hanauna ali‘i. Akā, i ke kuhikuhi ‘ana i nā loina e ho‘omaopopo ai, ho‘omōakāka pū ‘ia ka maopopo ‘ole a i ‘ole ka makemake e ho‘oikaika ‘ia ‘ana o nā loina pilipa‘a Aupuni. No laila ‘o ka pahuhopu o ka papahana nonoi kū‘auhau, ‘o ia ho‘i ka maopopo ‘ana o nā kū‘auhau ali‘i i hiki ai i ka Papa ke huli a loa‘a nā inoa ali‘i, i mea e alaka‘i ai i ko ka Mō‘ī kohō ‘ana iā wai ka hana aupuni. ‘O ka mea nui, ‘imi ka Papa i kō ka pahuhopu nui. ‘O ia ho‘i ka ho‘oponopono ‘ia o ke kū‘auhau ali‘i i maopopo ‘ole ma ia wā.

No laila, ‘o nā kānaka i hiki kino mai ma mua o ka Papa i hō‘ike aku i ko lākou kū‘auhau, ‘o ia nō ‘o S. Hinau, J. Kalua, Kopaea, Naiapaakai, a me Kahalehau. E nānā ‘ia kēlā me kēia kū‘auhau i ‘ike inā ua kō nō ka pahuhopu a ka Papa, ‘o ia ho‘i ka ho‘omaopopo ‘ana i nā kānaka mai loko mai o nā hanauna ali‘i. ‘O ka hana mua ka wehewehe piha ‘ana i ka ‘ōnaehana noi‘i i ho‘ohana ‘ia. ‘O nā kū‘auhau i waiho wale ‘ia ma mua o ka Papa, ‘a‘ole nō i ahuwale ka pilina o ia mau kānaka me nā ‘ohana ali‘i. No ia kumu i hō‘oia hou ‘ia aku ai nā kū‘auhau i hō‘ike ‘ia i ka Papa me nā kumuwaiwai ‘ē a‘e, nā kumuwaiwai i loa‘a iā kākou i kēia wā nō. Ma ka pakuhi i lalo nei, hō‘ike ‘ia nā kumuwaiwai i ho‘ohana ‘ia, ke ka‘ina i nānā ‘ia, a me ka hopena o ia noi‘i:

Inoa	Puke Mo‘olelo	Nā Ho‘ohiki	Kā Kalākaua	Nūpepa	Ka Noi‘i Keu
S. Hinau	X	X-1*	X	X	X
J. Kalua	X	X-2	X	X	X
Kopaea	X	X-2*	X	X	X
Naiapaakai	X	---	X	X	X
Kahalehau	X	X-1	X	--	X

X – ka loa‘a

X# - ka loa‘a me ka nui ho‘ohiki

* – ‘o Kahunaaiole kekahī o nā ho‘ohiki.

Kolamu ‘akahī, ua ho‘omaka me nā hō‘ike o nā kānaka nonoi (mai loko mai o ka puke mo‘olelo o ka Papa ia ‘ikepili) a palapala ‘ia ma ke kōlamu mua ‘o Puke Mo‘olelo ia. Kolamu ‘alua, ‘o ia kā nā ho‘ohiki i hō‘ike ma mua o ka Papa. Palapala ka‘awale ‘ia kā lākou i hō‘ike i ka Papa ma ka puke mo‘olelo o ka Papa a ‘oko‘a ka ‘ōlelo i kekahī manawa mai ka ‘ōlelo a ke kanaka nonoi. Aia ka loa‘a a me ka nui ho‘ohiki ma ke kōlamu 2 ‘o Nā Ho‘ohiki. Kolamu ‘akolu, ‘o ia ka puke kū‘auhau a Kalākaua i waiho ai (Kalākaua n. d.). He puke kū‘auhau kēia i piha i nā inoa ali‘i o nā hanauna kahiko a hiki i ko Kalākaua hanauna. Kohu mea lā, ua ho‘onohonoho ‘ia a ua pa‘i ‘ia ma ka hale pa‘i a loa‘a kekahī mau pakuhi kū‘auhau ma‘ema‘e. ‘A‘ohe makahiki o kēia puke, akā ua waiho ‘ia ma ka waihona o ka Hale Nauā. Inā pololei kahi i waiho ‘ia ai kēia puke, hiki ke no‘ono‘o, he puke paha i pa‘a i nā kū‘auhau a ka Papa i ho‘onopono ai, no ka mea ua ho‘okumu ‘ia ka Hale Nauā ma 1886 a ua ho‘opau ‘ia ka Papa Kū‘auhau Ali‘i ma 1887 (Na Kanawai 1887). Inā pololei kēia kuhi, ua piha nō paha ia puke i nā kū‘auhau i ho‘onopono ‘ia e ka Papa a waiwai ke ho‘ohālikelike ‘ia me nā hō‘ike o nā kānaka nonoi kū‘auhau i ka Papa. Kolamu ‘ahā, he huli Papakilo kēia. He huli nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i kēia ma waena o nā nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i o ke kenekulia ‘umi kūmāiwa ka hapanui. Ma waho aku o ka hōkeo ‘ikepili ‘o Papakilo, ua ho‘ohana pū ‘ia ‘o Hawaiian Genealogies: Extracted

from Hawaiian Language Newspapers, Vol. 1 me Vol. 2., na Edith Kawelohea McKinzie (1983)

a me *Ke Kumu Aupuni* na Samuel Mānaiakalani Kamakau (1996) no ka ma‘alahi o ka ho‘ohana ‘ana i nā ‘inideka o ia mau puke i hō‘oia ‘ia ka loa‘a ‘ikepili. Ua ho‘onohonoho maika‘i a ma‘ema‘e nā kōlamulamu nūpepa ma loko o kēia mau puke i ma‘alahi kā kākou ho‘ohana. Kolamu ‘alima, he kolamu kēia i hō‘ike mai i ka noi‘i hou aku i hana ‘ia i mea e hō‘oia ai i ke kū‘auhau o ke kanaka nonoi. Inā māka ‘ia ka loa‘a ma ia kōlamu, e wehewehe ‘ia kēia hana keu ma kēia mokuna pepa ma ka māhele i kālailai ‘ia ai ia kū‘auhau.

I ka nānā ‘ana i kēia mau hō‘ike ‘elima he ‘elua mana‘o nui e ‘imi ai: 1) ka pilina ali‘i 2) ka hana a kēia kanaka nonoi. ‘O ka pilina ali‘i, ma ka nui he ‘elua ‘ano pilina ko kēia ‘imi ‘ana. ‘O ka mua he pilina ‘ohana me nā ali‘i kahiko, nā ali‘i kūpuna ho‘i, a ‘o ka lua he pilina ‘ohana me Kalākaua lāua ‘o Kapi‘olani. ‘O ka‘u hana, he noi‘i a he hō‘oia i ka hana a ke kanaka nonoi i maopopo iā kākou inā ua komo i ka hana aupuni a i ‘ole ua loa‘a nō kekahī kuleana ‘ē a‘e. Pēlā nō e ana maoli ai kākou i ka kō a me ke kō ‘ole o ka pahuhopu o ka Papa pili i kēia papahana nonoi, ‘o ia ho‘i ka ho‘omaopopo ‘ana i nā mamo a nā ali‘i Hawai‘i a me ka huli ‘ana ma loko o kēia mau kū‘auhau i nā ali‘i no ka ‘Aha ‘Ōlelo a i ‘ole kekahī mau kūlana ‘ē a‘e o ke aupuni.

Pa‘akikī ka hō‘oia piha ‘ana i ka pololei o kēlā me kēia kū‘auhau ali‘i. Nui ka hakahaka o nā lalani a nui nō ka ‘oko‘a o nā inoa ali‘i ma waena o nā kānaka. No ia kumu, inā ‘a‘ole nō lawa ka like o nā inoa pili i kekahī kanaka ma kona kū‘auhau, ‘a‘ole nō koho wale ‘ia he pilina ali‘i kona no ka inoa ho‘okahi. Ma kēia hana, ua ‘imi ‘ia ka like ma ‘elua a ‘oi aku inoa ‘ohana a puni ia kanaka. Pēlā e palapala ‘ia ai kekahī inoa, kekahī lālani hou aku ma ia palapala kū‘auhau. ‘O kekahī mea e no‘ono‘o ai ka like o nā inoa. I kekahī manawa, palapala ‘ia kekahī inoa like me kahi ali‘i kaulana i laha ‘ē kona inoa. Akā ‘a‘ohe inoa hou aku a puni ia ali‘i kaulana i hō‘oia ‘ia ‘o ia nō ke ali‘i ho‘okahi. Eia nō na‘e, he loinā Hawai‘i ke kapa ‘ana i ke

keiki i ka inoa ali‘i o kona ‘ohana. ‘A‘ole nō ho‘ohana wale ‘ia ia inoa ali‘i e kekahi ‘ohana pilina ‘ole (McKenzie 1983, vol. 2:137). No laila, kohu mea lā he pilina ‘ohana nō ko ia kanaka nona ka inoa like me kahi ali‘i kaulana; akā ‘a‘ole nō ahuwale ka pilina. ‘O kekahi hana pa‘akikī, pohihihī nō paha, ‘o ia ka huli a loa‘a o nā inoa ali‘i ma ka nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i. Ua pa‘akikī ka ‘ike ‘ana inā ‘o ka inoa i huli a loa‘a, ‘o ia nō ke ali‘i ho‘okahi. ‘A‘ole nō hiki ke ‘ike inā he inoa mua, he inoa ‘ohana, he inoa kapakapa, he inoa hapa, a pēlā wale aku.

S. Hinau

No S. Hinau, ua hō‘ea kino ‘o ia ma mua o ka Papa ma ka lā 16 o Iulai 1883, ‘o ia ke ali‘i mua loa i hō‘ike aku ai i ka Papa. ‘A‘ole ‘o ia i hō‘ea me kona mau ho‘ohiki ma ka lā 16 o Iulai, no laila ma hope o kona hō‘ike, ua kū ka papa. A ho‘i maila ‘o ia ma ka lā 23 o Iulai 1883 ua ho‘omau me ka hō‘ike o nā ho‘ohiki. ‘Elua āna ho‘ohiki, ‘o Kahuna aiole kekahi, ke kaka‘ōlelo o ka Papa a ‘o kekahi ka Mō‘ī ‘o Kalākaua. Akā, ‘a‘ole nō i hiki kino mai ka Mō‘ī ‘o Kalākaua ma mua o ka Papa (Ka Papa 1882).

He hanauna ho‘okahi ‘o S. Hinau me Ka‘eo (Joshua Ka‘eo), ke kāne a Lahilahi (Jane Lahilahi Young), nā lāua ‘o Pika (Peter Ka‘eo) me Alebada Keliimaikai Young²¹ (Barrere 1994:245) ‘O Kalaikuo ko S. Hinau kupunakāne ma ka ‘ao‘ao o kona makuakāne. ‘O Kalaikuo ke kaikua‘ana²² o Kailihiwa, ko Ka‘eo kupunakāne ma ka ‘ao‘ao makuahine. (Hō‘ike ‘ia ia i ka paku‘ina kū‘auhau o S. Hinau mōakāka ia wehewehe.) No laila, ‘o nā kūpuna kuakahi ‘o Kahakauila (k) me Hiihiinuimaalaala (w), ‘o ia ho‘okahi nō ia o lāua. ‘O Joshua Ka‘eo, ua male ‘o ia iā Jane Lahilahi Young a hānau lāua nā keikikāne ‘elua nona nā inoa i luna nei. Ua pau nō

²¹ ‘A‘ole nō i hō‘ike ‘o S. Hinau i kēia keiki a Ka‘eo lāua ‘o Lahilahi. No ia kumu i pa‘a ‘ole ai ma ka pakuhi kū‘auhau o S. Hinau.

²² ‘a‘ole nō ‘ike ‘ia inā he kaikua‘ana, akā pēlā ke ka‘ina i palapala ‘ia ai nā inoa ‘elua.

na‘e ‘o Alebada Keli‘imaika‘i Ka‘eo ma kona wā ‘u‘uku ma 1851, ‘o ia ka lua o kā lāua keiki (Apple 1978). ‘O Peter Ka‘eo kā lāua hiapo a ua ola a nui ‘o ia. A ‘o ia ke kanaka ho‘okahi i loa‘a nō i ka ma‘i ho‘oka‘awale ‘ohana a lawe ‘ia akula i Kalawao. Mai laila aku ‘o ia i kūka‘i leka ai me Emma Kalelaonālani ke ali‘i wahine kāne make o ka lāhui. ‘O ka hoihoi, ‘o ia ho‘i ka mea hō‘ike ‘ole a S. Hinau i ko Jane Lahilahi Young kū‘auhau ma kona hō‘ike. ‘O Jane Lahilahi Young, ‘o ia ke kaikamahine a John Young ‘Olohana me Ka‘ōanā‘eha, he ali‘i wahine o Hilo (Ka Make ana 1885). He ‘ohana Kamehameha nō ia a pēlā paha ka hō‘ike ‘ole o S. Hinau i ke kū‘auhau o Lahilahi, a i ‘ole ua laha ‘ē nō ia kū‘auhau. Inā ‘o kekahi pahuhopu a ka Papa ka palapala a ho‘omōkāka ‘ana i nā kū‘auhau laha ‘ole, ‘a‘ole nō paha i kālele ‘ia ma ia ‘ao‘ao o ke kū‘auhau.

‘O kekahi mea e no‘ono‘o ai, ma hope o Ka‘eo, ua pili pū ‘o Jane Lahilahi Young me Kauikeaouli, Kamehameha III a ua hānau keiki lāua. He mau māhoe kā lāua, ‘o Albert Kūnuiākea a ‘o kona māhoe i pau nō ma kona wā ‘ōpio (Kahilipuluokihelulumoku 1903). I ka wā i hānau ‘ia ai lāua, ‘a‘ole nō i male ko lāua mau mākua, ‘o Lahilahi me Kauikeaouli. Ua ola nō a nui ‘o Albert Kūnuiākea. Kohu mea lā, he keiki po‘olua ‘o Kūnuiākea na Ka‘eo me Kauikeaouli. ‘O kekahi mana‘o i puka mai ma ka nānā ‘ana i ka hō‘ike a S. Hinau, he keiki nō kā Kamehameha III i ola ai, he Kamehameha nō ‘o ia. Akā, ‘a‘ole ‘o ia i koho ‘ia he mō‘ī. I ka wā i hānau ‘ia ai lāua, ‘a‘ole nō i male ko lāua mau mākua, ‘o Lahilahi me Kauikeaouli. Ua ola nō a nui ‘o Albert Kūnuiākea. Kohu mea lā, he keiki po‘olua ‘o Kūnuiākea na Ka‘eo me Kauikeaouli. I ka pau ‘ana o Kamehameha III, he ‘ekolu wale nō ona mau makahiki i ka ha‘alele loa ‘ana o Kauikeaouli, Kamehameha III. ‘A‘ole nō i palapala ‘ia ko Jane Lahilahi Young kū‘auhau ma ia hō‘ike a S. Hinau a me ka puke kū‘auhau a Kalākaua.

‘O ka pilina o S. Hinau me ka Mō‘ī ‘o Kalākaua, ‘a‘ole nō i ahuwale. Ma ka

ho‘ohālikelike ‘ia ‘ana o kā S. Hinau me ke kū‘auhau i palapala ‘ia ma kā Kalākaua puke, ‘a‘ole nō i loa‘a kekahī inoa e hiki ke ho‘opili pū. ‘A‘ole ahuwale ko S. Hinau pili i nā ali‘i kūpuna kahiko. Ua ‘imi nō wau i ka ho‘opu‘ipu‘i ‘ana i kā S. Hinau me nā kū‘auhau i palapala ‘ia ma nā nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i mai loko mai o nā inoa a pau i pa‘a ma ka pakuhi. He ‘eono wale nō inoa e hiki ai ke ho‘opili a ho‘opu‘ipu‘i aku i ia kū‘auhau. ‘O ka mana‘o o kēia, ‘a‘ole nō laha ia kū‘auhau o S. Hinau ma ka wā o Kalākaua. Aia nō na‘e ma ka ‘ohana.

‘O kekahī kumu nō paha no ia laha ‘ole, ‘a‘ole nō i ho‘okuleana ‘ia ‘o Hinau ma ka wā o Kamehameha mā. Inā he pilina nō na‘e iā Kalākaua mā, e ‘ike ‘ia nō paha ma ia hō‘ike. Akā, he ‘ohana ali‘i nō kēia a no ia papahana nonoi kū‘auhau i loa‘a ai ia kū‘auhau iā kākou a hiki i kēia lā. ‘O kēia la‘ana ho‘okahi e hō‘oia ai i ka pahuhopu a ka Papa, ‘o ia ho‘i ka “ ho‘omaopopo ana i ke kuauhau o na alii o Hawaii nei,” ‘a‘ole nō ia no nā Keaweaeheulu wale nō: he ho‘omaopopo a he ho‘oponopono ma kekahī ‘ano i nā kū‘auhau o kēlā me kēia ali‘i Hawaii‘i.

Pa‘akikī ka ‘ike ‘ana i ka hopena o ka hō‘ike ‘ana i ke kū‘auhau i ka Papa. ‘A‘ole i palapala ka papa i ka hopena o ka hō‘ike kū‘auhau i ka Papa. A i ka huli ‘ana ma ka hōkeo ‘ikepili ‘o *Government Office Holders* (2018) ‘a‘ohe loa‘a²³. Akā, ma ka huli ‘ana i nā nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i ma ka hōkeo ‘ikepili ‘o Papakilo, ua loa‘a ‘ehā kōlamulamu pili iā S. Hinau:

²³ He hōkeo ‘ikepili i papa helu pī‘āpī ‘ia ai nā inoa o nā kānaka nona ke kuleana aupuni mai ka wā o ke aupuni mō‘ī a hiki aku i ke kelikoli o Hawaii‘i. ‘A‘ole nō i piha ia hōkeo i nā inoa a pau.

Lā	Ka Inoa O Ka Nūpepa	Ke Po‘omana‘o	Wehewehena
1879, ‘Auk 2	Ka Nupepa Kuokoa	Aia I Ka Nu-a ka Palai	He mo‘olelo ia e pili ana i kekahi huaka‘i ali‘i. Hāpai wale ‘ia ka inoa ‘o S. Hinau.
1881, Dec 24	Ko Hawaii Pae Aina	Na Nu Hou Hawaii	He ho‘olahi kēia e hō‘ike aku ai ‘o S. Hinau ka Luna o ka Halema‘i Lepera ma kai o Kaka‘ako.
1882, Ian 14	Ko Hawaii Pae Aina	Na Nu Hou Hawaii	He ho‘olaha kēia e hō‘ike aku ai, ‘O S. Hinau ka luna mālama ma‘i ma ka Halemai Kapi‘olani Kaumuali‘i.
1884, Oka 25	Ko Hawaii Pae Aina	Na Mea Kaulana o Kauwiki Ma Hana I Maui	He mo‘olelo ia e haku ai ‘o S. Hinau. Nāna i pūlima.

‘A‘ole nō nui hou a‘e ka mo‘olelo o ia kanaka ‘o S. Hinau. Akā ma ka nānā ‘ana i ka pakuhi i luna nei, hiki ke ‘ike he kuleana aupuni kona ma O‘ahu, he Luna Halema‘i. ‘O kēia kuleana, ua loa‘a iā ia ma mua o kona hō‘ike i ka Papa (Na Nu Hou 1882). Eia kekahi: kohu mea lā, he kanaka ‘o ia e huaka‘i pū ai me nā ali‘i ma Hawai‘i.; no laila, he ukali nō paha ‘o ia i nā ali‘i. ‘A‘ole nō hō‘ike ‘ia kona kūlana kiko‘ī, akā me nā ali‘i nō ‘o ia ma ia huaka‘i (Forbes 1879). ‘O ka hope o kēia mau kōlamulamu, ka mea ho‘i i haku ‘ia ma hope o ka hō‘ike i ka papa. Ma ka hoihoi, he mo‘olelo ia na S. Hinau i haku e pili ana i kekahi ‘āina kaulana ‘o Kauwiki ma Maui. A ‘o ia kekahi hana a ka papa, ka ho‘opa‘a ‘ana i nā mo‘olelo. Kohu mea lā, ‘o S. Hinau he kanaka ‘ike mo‘olelo a makemake ‘o ia e pa‘a ia ‘ike ma ka nūpepa. ‘A‘ole na‘e ‘ike ‘ia inā ua ho‘olale ka Papa iā ia e kākau ia mo‘olelo.

J. Kalua

Ua hō‘ea mai ‘o J. Kalua no kona hō‘ike i ka papa ma ka lā 30 o Iulai 1883. No Wailupe nō ‘o ia a he ‘elua ona ho‘ohiki, ‘o Kekohai me Nainea ko lāua inoa. Ua hō‘ike pū lāua i ia lā ho‘okahi.ma ke ‘ano like. Ma waena o lāua ‘elua, ua ho‘omōakāka ‘ia nā mākua ‘o Kalua, ‘o ia nā ‘ohana i kama‘āina ai lāua. A ua hō‘ike like lāua i ko lāua lohe ‘ana ‘o Kalua he mo‘opuna a

Peleiōhōlani a ‘o ia ho‘i ka mana‘o kālele ma kā lāua hō‘ike ‘elua. Akā, ‘a‘ole nō i hō‘ike ‘ia nā lālani ma waena o J. Kalua me Peleiōhōlani. Ua ‘oi aku ka nui o ka ‘ike i loa‘a iā J. Kalua, ka mea nonoi. Ua hō‘ike nō ‘o ia i kona pili ‘ohana iā Peleiōhōlani ma ka ‘ao‘ao ho‘i o kona makuakāne. A pau kona ho‘ike ‘ana i ia ‘ao‘ao, ua hō‘ike pū ‘o ia i ka ‘ao‘ao o kona makuahine. Hiki ke nānā ‘ia ka pakahi kū‘auhau o J. Kalua i mōakāka ia. No laila, he ‘ike ko J. Kalua i kona kū‘auhau ali‘i a pehea i pili pū ai ka ‘ohana ali‘i kūpuna (Ka Papa 1882).

I ka ho‘ohālikelike ‘ana i kā J. Kalua mā hō‘ike me ka puke kū‘auhau a Kalākaua (Hale Nauā n. d.), ua palapala ‘ia nō ka inoa ali‘i ‘o Peleiōhōlani ma kā Kalākaua, akā ua palapala ‘ia he wāhine ‘oko‘a āna. Ma kā Kalākaua, he ho‘okahi wahine i palapala ‘ia, ‘o Lonokahikini, ‘o ia ka makuahine o Ke‘eaumoku a me Kahahaha. Ma kā J. Kalua mā hō‘ike, ‘o Kanekipiookailua ka wahine a Peleiōhōlani i palapala ‘ia. I ka noi‘i ‘ana ma ka nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i ma Papakilo, he ho‘okahi hou aku wahine a Peleiōhōlani i hō‘ike ‘ia ‘o ia ‘o Halaki‘i. ‘O ka wahine o kā lāua keiki ‘o Kumuhana (k), ‘o ia ho‘i ‘o Lonokahikini, ‘o ia paha ka wahine a Peleiōhōlani i palapala ‘ia ma kā Kalākaua puke kū‘auhau (Mookauauhau Alii 1896). No laila, pili ‘o J. Kalua iā Peleiōhōlani ma ka lālani kū‘auhau o kā Peleiōhōlani wahine ‘o Kanekipiookailua. A launa maika‘i ka ‘ikepili ma waena o nā kūmole a pau a‘u i hō‘oia ai, ‘o ia ho‘i kā J. Kalua mā, ka puke kū‘auhau a Kalākaua, nā nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i ma ka hōkeo ‘ikepili ‘o Papakilo, a me kā Kamakau puke ‘o Ke Kumu Aupuni (1996). Mai loko mai o nā nonoi kū‘auhau ‘elima, ‘o kēia kekahi kū‘auhau maika‘i ma ka hō‘oia ‘ana. Pili paha kēia i ke kaulana ‘o Peleiōhōlani, no ka mea ua palapala ‘ia nō kona kū‘auhau ali‘i.

‘O ke kuleana aupuni o J. Kalua, ua loa‘a nō ma mua a ma hope o kēia hō‘ike i ka Papa Kū‘auhau. Eia nō nā kūlana i puka mai ma ka huli ‘ana i ke kahua pa‘a o ka Hawai‘i State Archives ma Goverment Office Holders (Hawaii State Archives Digital Collection n.d.):

Ka Makahiki	Ke Kūlana
1876	Labor Contract Agent, Maui and Lāna‘i
1877	Tax Assessor, Lāna‘i and Moloka‘i
1878	Agent for ‘Awa License, Moloka‘i and Lāna‘i
1880	Reappointed Labor Contract Agent, Maui and Lāna‘i
1880	
1882	
1884	House of Representatives, Maui
<u>1886</u>	
<u>1890</u>	
<u>1894</u>	Judge, 2 nd Circuit
<u>1898</u>	Tax Appeal Court 2 nd Circuit
<u>1920</u>	
<u>1921</u>	House of Representatives, Maui
<u>1923</u>	

‘O nā makahiki i kahalalo ‘ia, ‘o ia nō nā makahiki i loa‘a ke kūlana aupuni ona ma hope o kona hō‘ike kū‘auhau i ka Papa. ‘O ka mana‘o o kēia, ua komo ‘ē ‘o J. Kalua i ka ‘oihana aupuni a ua ho‘omau ‘o ia ma ka noho mō‘ī ‘ana o Kalākaua, Lili‘uokalani a ma hope aku²⁴.

I ka huli ‘ana i loko o ka nūpepa ma Papakilo, ua puka mai nō kekahī mau kolamulamu pili iā J. W. Kalua. ‘O kekahī hapa nui ua pili nō i kona kūlana lunakānāwai, he mau ho‘olaha kūhelu no ke aupuni a me nā kānāwai. Akā, ua loa‘a nō kekahī mau kolamulamu hoihoi loa e pili ana iā ia. Kohu mea lā ma 1902 ‘o J. W. Kalua ke kanaka Hawai‘i ho‘okahi e noho lunakānāwai ana ma ke aupuni o ia wā. Ua kākau ‘ia kekahī kolamu nūpepa pili iā ia a me ka makemake ‘ana o kekahī mau po‘e e ho‘opau ‘ia kona kūlana no ‘ekolu kumu nui. ‘O ka mea kākau na‘e i ia kolamulamu nūpepa, ua hō‘ike ‘o ia i kona kāko‘o iā J. W. Kalua ma ka ‘ōlelo “he kanaka oia i i aloha ‘ia e na Hawai‘i ‘oia‘i‘o (Ka Lunakanawai 1902).” Ma ia kolamu ho‘okahi na‘e, ua ho‘āhewa ‘ia ‘o J. W. Kalua no ‘ekolu mea nui: 1) no kona ‘ona ‘ana i ke ākea, 2) no kona ‘imi

²⁴ ‘a’ole nō ‘ike le‘a ‘ia inā ‘o ke kanaka ‘o J. Kalua i hō‘ike aku i ka papa, ‘o ia ke kanaka ho‘okahi me ka J.W. Kalua i puka mai ai kona inoa ma ka hōkeo ‘ikepili HSA. No ka loa‘a ‘ole ‘ana o kekahī koho kiko‘ī, ua ho‘omau ‘ia ma ka mana‘o ‘o ia ho‘okahi nō ia ‘o J.W. Kalua me J. Kalua.

kīpē ma nā hale pa‘ahao a me 3) no ka loa‘a ‘ana o kekahi kanaka ‘oko‘a e kākau ana i kona mau ho‘oholo lunakānāwai ma ka ‘ōlelo Pelekānia. Kohu mea lā, ‘a‘ole nō ‘o ia he mākaukau loa ma ka ‘ōlelo Pelekānia. No ia mau kumu ‘ekolu, ua kākau kahi kanaka ‘ē a‘e i kolamu nūpepa ma ka nūpepa ‘o *Maui News*, a hō‘ike ‘ia ka makemake i ko John W. Kalua waiho ‘ana i kāna hana lunakānāwai o ho‘ouna ‘ia i Wakinekona kekahi palapala no ka lawa ‘ole o kāna hana. Ua pa‘i ‘ia ia mana‘o ma *Ka Nupepa Kuokoa* ma ka lā 3 o Ianuali 1902, ma hope o kekahi kolamu ma *Maui News*.

Kohu mea lā, ‘a‘ole nō ia pilikia i pa‘i ‘ia ma Maui News ka pilikia mua i loa‘a iā J. W. Kalua. Ma ka lā 16 o ‘Aukake 1895, ua hopu ‘ia ‘o ia no ka moekolohe ‘ana. Ua pa‘i ‘ia ia mo‘olelo ma ka nūpepa ‘o *Ka Oiaio* (Hopu Ia 1895). Kohu mea lā, ua lilo ‘o ia he māka no kekahi mau po‘e makemake ‘ole ‘ia nā Hawai‘i ma nā kūlana ki‘eki‘e. ‘O ka hoihoi, i loko nō o kēia mau pilikia ‘elua a mau pilikia hou aku paha, ‘a‘ole paha, ua mau nō kona noho lunakānāwai a hiki aku i 1898 a ma hope mai o kēlā ua lilo ‘o ia he lunamaka‘āinana o ka Hale Lunamaka‘āinana , mai 1920 a 1923 (Hawaii State Archives Digital Collection n. d.).

Kopae²⁵

Ma ka lā ho‘okahi o J. Kalua, ma ka lā 30 o July 1883, ua noho nō ka Papa Kū‘auhau Ali‘i e lohe i ka hō‘ike a Kopae he wahine no Maunalua, O‘ahu. Ua ho‘omaka ka hō‘ike me ka ho‘ohiki mua ‘ia ‘o Kaneaea (k). Ua hō‘ike ‘o Kaneaea he ‘ekolu hanauna ma mua o ko Kopae loa‘a, ma ka ‘ao‘ao o kona makuakāne, ‘o ia ho‘i kona mau mākua, kona mau kūpuna, a me nā kūpuna kuakahi. Ua hō‘ike pū ‘ia ka hanauna hou āna, kāna mau keiki ho‘i. ‘O Kahuna‘ai‘ole, ke kākā‘olelo o ka Papa, ka ho‘ohiki ‘elua o Kopae. Ua ho‘opu‘ipu‘i ‘o ia i kē kū‘auhau o

²⁵ Palapala ‘o Nahaku ma ka puke mo‘olelo o ka papa ma na pela ‘elua ‘ana, ‘o Kopaea a me Kopae. ‘Oi aku nō na‘e ka nui o kona ho‘ohana iā Kopae. Pēlā i koho ‘ia ai ia pela ‘ana.

Kopae i ka hō‘ike ‘ana i ‘ekolu hanauna kūpuna ma ka ‘ao‘ao o ko Kopae makuahine. Ma waena o lāua ‘elua, ua piha nō ke kū‘auhau i nā hanauna ‘ekolu ma nā ‘ao‘ao ‘elua. ‘O kekahi mea ‘oko‘a o ia mau hō‘ike, ‘a‘ole nō i hō‘ike ‘o Kopae. Inā ua loa‘a nō kekahi palapala a i ‘ole kekahi ‘ōlelo a Kopae, ‘a‘ole nō i palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka Papa. ‘A‘ole nō i hō‘ike ‘ia ko Kopae ho‘ohiki ‘ia e like me nā nonoi ‘ē a‘e. Ua komo koke nā ho‘ohiki ma ka palapala a Nahaku. No laila, ma ka paku‘ina kū‘auhau o Kopae i loa‘a pili iā Kopae, ‘a‘ohe inoa i māka ‘ia me ka kūhō‘ailona o ka mea nonoi (Ka Papa 1882).

I ka ho‘ohālikelike ‘ana me kā Kalākaua puke (Hale Nauā n. d.), ‘a‘ole nō i loa‘a kekahi inoa e pili pū ai me ko Kalākaua kū‘auhau. Pēlā pū ma ka huli ‘ana ma loko o nā nūpepa Hawai‘i ma Papakilo. Ua puka nō kekahi mau kolamulamu me ka inoa ‘o Kopae a ua huli pū ma ka inoa ‘o Kopaea no kā Nahaku palapala ‘ana ma nā ‘ano ‘elua. ‘O ka loa‘a ma Papakilo, he 33 no ka inoa ‘o Kopae a he 78 no ka inoa ‘o Kopaea. Eia na‘e, ‘a‘ohe ‘atikala i puka mai i hiki ke kuhi ‘o ia ho‘okahi nō ia o ia wahine. ‘O ka pilikia, ‘a‘ohe hua mua i palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo a ka papa no kona inoa mua.. No ia kumu i pa‘akikī ai ka loa‘a ‘ana o ka ‘ikepili hou aku. A i ka huli ‘ana i ka hōkeo ‘ikepili ‘o Government Office Holders, ‘a‘ohe mea i puka mai ma nā inoa ‘elua ‘o Kopae a me Kopaea.

No laila, he piha ia kū‘auhau ma kekahi ‘ano ma ka palapala ‘ana a he nele nō ma kekahi ‘ano. No ko Kopae pilina i nā ali‘i kahiko, loa‘a nō kekahi mau inoa o nā ali‘i kaulana ma kona mo‘okū‘auhau, ‘o ia nō ‘o Kekaulike a me ‘o Kekuamanoha. Akā, ‘a‘ohe ‘ikepili e hō‘oia ai inā ‘o kēia mau ali‘i ‘elua nā ali‘i kaulana a i ‘ole kā lāua mau mo‘opuna paha. Eia na‘e, ke kuhi ‘ia nei he ali‘i nō ‘o Kopae no ko Kahuna‘ai‘ole ho‘ohiki nona. ‘A‘ole nō ‘o ia i ho‘ohiki no Kopaea inā ‘a‘ole nō i mana‘o ‘ia he ali‘i ‘o ia. ‘O ia ho‘i ka pahuhopu a ka Papa, ka hō‘oia i nā kū‘auhau ali‘i wale nō.

Naiapaakai

Ma hope pono o ka hō‘ike a Kopae, ua noho nō ka Papa i ka ho‘olohe ‘ana i ka hō‘ike a D. K. Naiapaakai. Na Naiapaakai nō ka hō‘ike, ‘a‘ohe ona ho‘ohiki. Ua hō‘ike ‘o Naiapaakai he ‘elima hanauna ma luna ona ma ka ‘ao‘ao o kona makuahine ‘o Kauhianohua (Ka Papa 1882).

Ma ka ‘ao‘ao o kona makuakāne, he ‘ehā hanauna āna i hō‘ike ai. I ka ho‘ohālikelike ‘ana me kā Kalākaua puke kū‘auhau, ‘a‘ohe inoa like e hiki ai ke hō‘oia ‘ia kā Naiapaakai i ho‘ike ai. Aia nā inoa ‘o Aikanaka, a me Kihapiilani ma kā Naiapaakai. Aia pū ma kā Kalākaua puke (Hale Nauā n.d.), aka ‘a‘ole nō lawa nā inoa ‘ē a‘e a puni ia mau inoa ‘elua no ka hō‘oia ‘ia ‘o ia nō nā ali‘i kaulana. A ma kā Naiapaakai, loa‘a pū nō nā inoa ‘o Keakealani (k) me Kuanuuau (k), he mau ali‘i kaulana lāua ma nā mo‘olelo ku‘una a ‘ano like ka hopena o kēia ho‘ohālikelike. Aka, ‘a‘ole nō ‘o kēia mau inoa ali‘i ‘elua ma ka puke kū‘auhau a Kalākaua; aia ma kā Naiapaakai wale nō. E like me Aikanaka me Kihapiilani, ‘a‘ole nō lawa ka ‘ikepili a puna ia mau inoa ‘elua ‘o Keakealani me Kuanuuau i kuhi wale ‘ia ‘o ia nā ali‘i kaulana. Ma ka nui loa, hiki ke kuhi he ‘ohana ali‘i i ka loa‘a ‘ana o nā inoa o ia mau ali‘i ‘ehā.

Ma ka huli ‘ana i ka hōkeo ‘ikepili o Hawai‘i State Archives ma Government Office Holders (HSA n.d.), ua loa‘a nō kekahi ‘ikepili no D. K. Naiapaakai. Eia nō kona mau kūlana aupuni i loa‘a wale mai:

Makahiki	Kūlana Aupuni
1852	
1856	Hale o Nā Lunamaka‘āinana
1860	
1865	Judge 3rd Circuit Court
1865	Marriage License Agent, Hawai‘i

Ma ka huli ‘ana ma ka hōkeo ‘ikepili ‘o Papakilo ma waena o nā nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i, ua loa‘a mai kekahi mo‘olelo pili i ka make ‘ana o kā D. K. Naiapaakai wahine male, ‘o ia nō ‘o Mrs. Loida Hoae Kalolou Kamahanaikaleleonelani Naiapaakai (Kalama 1893). Ua hō‘ike ‘ia ma ia mo‘olelo, ua hala ‘ē ‘o D. K. Naaipaakai. A ma waena o lāua, ua waiho wale ‘ia “he mau keikikane, he mau keikamahine a he mau moopuna lehulehu.” I ka huli ‘ana i kekahi mo‘olelo make no D. K. Naiapaakai ma nā nūpepa ‘ōlelo Hawai‘i ma Papakilo a me Chronicling America, ‘a‘ohe mea i puka mai. Akā, ua nui nō nā ho‘olaha aupuni nāna nō i pūlima pili i kekahi hana aupuni a hiki i ka makahiki 1880 (Na Nuhou 1880), ma ‘ō aku kēia o ka ‘ikepili i loa‘a ma ka huli ‘ana ma *Government Office Holders* (ua pau ka hō‘ike ‘ana nona ma 1865). Kohu mea lā ua nui hou aku kona noho kuleana aupuni ‘ana

‘O kekahi mea hoihoi, ma ka pau ‘ana o Bernice Pauahi Bishop ma 1884, ua helu ‘ia kona inoa ma ke ‘ano he ho‘olina ma kāna kauoha hope loa. ‘A‘ole nō na‘e maopopo ka waiwai i waiho ‘ia nāna. ‘O kona inoa hope wale nō ka mea palapala ‘ia ma ke kolamu nūpepa pili i ia kauoha hope loa, no laila he Naiapaakai ‘oko‘a paha, ‘a‘ole nō paha (Hon. Mrs. Bishop 1884). ‘O kekahi mo‘olelo hoihoi i loa‘a ma ka huli ‘ana i nā hōkeo ‘ikepili nūpepa, ‘o ia ko D. K. Naiapaakai ha‘i ‘ōlelo ‘ana iā Kalākaua ma Kohala i ko ka mō‘ī huaka‘i ali‘i o 1874. I ka hō‘ea ‘ana o Kalākaua, ua ha‘i ‘ōlelo nō ka mō‘ī i ka po‘e o Kohala a ma hope, ua hele akula ‘o D.K. Naiapaakai a ha‘i ‘ōlelo akula i kāna mau ‘ōlelo ho‘ohanohano iā Kalākaua ma ke ‘ano he ‘elele

no Kohala. Ma ia mo‘olelo nō ka maopopo, ua kama‘āina nō ‘o Kalākaua me D. K. Naiapaakai (Ka Huakai 1874).

J. Kahalehau

‘A‘ole nō i hālāwai hou ka Papa a hiki aku i ka lā 20 o ‘Aukake 1883, ‘o ia nō ka lā i hō‘ea kino ai ‘o J. Kahalehau i hō‘ike i kona kū‘auhau i ka Papa. Ma ka ‘ao‘ao o kona makuakāne, ua hō‘ike ‘o J. Kahalehau he ‘elima hanauna ma luna ona. Ma ka ‘ao‘ao o kona makuahine, he ‘ehā hanauna ma mua ona kona hō‘ike. He ho‘okahi wale nō ho‘ohiki o J. Kahalehau, ‘o ia nō ‘o Keakapoo. Ua hō‘ike pū ‘o ia i kona ‘ikepili i ko Kahalehau kū‘auhau ma ia hālāwai ho‘okahi. ‘O kāna ‘ōlelo ‘o “ua like loa no me ka mea i hoike ia e Kahalehau (Ka Papa 1882).” No laila, ‘a‘ohe mea hou aku a Keakapoo.

I ka ho‘ohālikelike ‘ana i kā J. Kahalehau me kā Kalākaua puke kū‘auhau (Hale Nauā n.d.), ua ‘ike ‘ia nō kekahī like, ‘o ia nō ke ali‘i ‘o Keakealani (k). ‘O Keakealani (k) ke kupunakāne kuakolu o Kahalehau ma ka ‘ao‘ao o kona makuakāne. No Kalākaua, ‘o Keakealani (k) ke kaikua‘ana o ko Kalākaua kupunawahine kuaono ‘o Keliiokalani (w) ma ka ‘ao‘ao o kona makuakāne ‘o Kapa‘akea. Ua palapala ‘ia nā inoa ‘elua ‘o Keakealani (k) a me kona kaikuahine ‘o Keliiokalani (w) ma ka puke kū‘auhau a Kalākaua. Akā, ua hō‘ike wale ‘ia nā mamo a Keliiokalani wale nō, a aia ‘o Kahalehau ma nā mamo a Keakealani (k). ‘O ka ‘oia‘i‘o, pa‘akikī ka hō‘oia piha ‘ana inā ‘o ia Keakealani (k) ke kanaka ho‘okahi, akā, ma ka nānā ‘ana i kona hanauna ‘o ia nō paha ka pololei. ‘O kekahī mea hoihoi, ma kā Naiapaakai kū‘auhau, ua loa‘a pū ka inoa ‘o Keakealani (k). Inā ‘o ia ho‘i ke kanaka ho‘okahi ma kēia mau kū‘auhau ‘ekolu, he pili nō ko lākou ‘ekolu kekahī me kekahī. E ‘oi aku ka mōakāka o kēia ‘ōlelo i luna nei ke nānā pū ‘ia nā pakuhi kū‘auhau i pāku‘i ‘ia.

I ka huli ‘ana ma ka hōkeo ‘ikepili ‘o Government Office Holders (HSA n.d.), ‘a‘ohe ‘ikepili i puka mai. Kohu mea lā, ‘a‘ohe kanaka e noho ana i kekahi kūlana aupuni nona ka inoa ‘o Kahalehau. I ka huli ‘ana ma Papakilo, ua puka mai nō kekahi mau loa‘a i pili i ka inoa ‘o Kahalehau, akā, ‘a‘ole loa i mōakāka inā ‘o ia ke kanaka ho‘okahi. ‘O ka hapa nui o nā inoa i loa‘a, ‘a‘ohe hua mua, a ‘a‘ohe ‘ikepili hō‘oia.

I ka no‘ono‘o ‘ana i ka papahana nonoi kū‘auhau o ka Papa, hiki ke ‘ike i ka pa‘akikī a me ka nui kānalua i ka hō‘oia ‘ana i kēia mau kū‘auhau. Hiki paha ke hō‘oia hou aku ‘ia, akā aia ia ‘ano nui noi‘i ma waho aku o ka palena kūpono o kēia pāhana pepa laeo‘o.

Keka‘anī‘auokalani Pratt

Ma hope o ka nānā ‘ana i ko Kahalehau kū‘auhau, kohu mea lā ua pani ‘ia ka papahana nonoi kū‘auhau. A laila, ma ka lā 2 o Mei 1887, ma kahi o ‘ehā makahiki ma hope o ko Kahalehau, ua palapala ‘o Nahaku i ka loa‘a ‘ana o ke kū‘auhau o Keka‘anī‘auokalani Pratt. Ua palapala ‘ia i loko o kekahi puke a ka Papa i kapa ‘ia ‘o *He Buke Moolelo o ka poe Hookomo a noi i ka Papa Kuauhau no ko Lakou mau Mookuauhau*. Kākau ‘ia i loko o ka puke, ua waiho ‘o Keka‘anī‘au i kona kū‘auhau ma mua o ka papa ma ka lā 18 o ‘Apelila 1887 a e hui ana ka papa i mea e nīele pono ai ko kēia ali‘i ki‘eki‘e kū‘auhau. Ma lalo o ia ‘olelo, ua palapala ‘ia ke kū‘auhau o Keka‘anī‘au. Eia na‘e, ‘a‘ole nō hiki ke heluhelu ‘ia ka ‘olelo. I ka hala ‘ana o nā makahiki he nui, ua lahilahi wale nō ia palapala a nalo nā hua‘olelo. Lawa na‘e ke ahuwale o kekahi o nā hua‘olelo i ‘ike ‘ia he kū‘auhau i palapala ‘ia. ‘A‘ole nō i lō‘ihī loa, ho‘okahi nō paha ‘ao‘ao wale nō ka nui (Ka Papa 1887).

Hō‘ulu‘ulu No Ka Pāhana Nonoi Kū‘auhau A Ka Papa

He mau mana‘o nui e no‘ono‘o ai pili i kēia mokuna a me ka papahana nonoi a ka Papa Kū‘auhau Ali‘i o Hawai‘i. ‘O ka mua, pili i kēia mau ali‘i ‘elima i hō‘ea kino mai no ka hō‘ike ma mua o ka papa. Kohu mea lā, he mau ali‘i kuhaulua lākou, ‘o ia ho‘i ke keiki na ke ali‘i ki‘eki‘e me kekahi wahine ali‘i ha‘aha‘a ke kūlana. He ali‘i ‘o ia, akā ‘a‘ole nō ki‘eki‘e. A ‘o nō paha ke kumu i laha ‘ole ai nā kū‘auhau o lākou. I loko nō o ka mōakāka ‘ole ‘o wai kēia mau ali‘i a me ka pilina me nā ali‘i i laha ai nā inoa, inā ‘a‘ole nō palapala ‘ia ma ka puke a ka papa, ‘a‘ole nō pa‘a ia mau inoa a hiki i kēia lā. ‘O ka lua, ‘a‘ole nō i noi nā ali‘i a pau. A ‘a‘ole nō paha no ka maopopo ‘ole he ali‘i ‘o ia. He mau kumu no ia noi ‘ole a ua kākau ‘ia kekahi o ia mau kumu ma loko nō o kēia mokuna. Akā, ‘o nā nonoi i loa‘a i ka papa, ua maopopo nō ia mau kānaka he ali‘i lākou. No laila, ‘a‘ole i nalo piha ke kūlana ali‘i ma ia wā, ma nā ‘ano ali‘i like ‘ole. ‘O ke kolu, ua mana‘o mua wau, e ‘imi ana ia mau ali‘i i nonoi mai i pilina me ka Mō‘ī ‘o Kalākaua. Akā, ‘a‘ole nō pēlā, no ka mea, hiki ke ‘ike ‘a‘ole nō loa‘a ka pilina me ka Mō‘ī. Ua hō‘ike ‘ia, ua palapala ‘ia, a ua lohe ‘ia nā kū‘auhau i loa‘a wale mai. ‘A‘ole nō i wae ka papa ma waena o nā Kamehameha me nā Keaweaheulu. A ‘o ka hope, kohu mea lā, ‘a‘ole nō i hō‘ea nā ali‘i ‘elima a nonoi akula no ka pi‘ina kūlana aupuni wale nō. No ka mea, ‘a‘ole nō ia ka hopena. Inā pēlā, ‘oi aku nō paha ka nui e hō‘ea ana e hō‘ike mai. Akā, ‘a‘ole nō pēlā ke kuana‘ike o ka po‘e ali‘i o ia wā.

Ke Kumulipo

Ma hope pono o ia mau ‘ao‘ao pili iā Keka‘anī‘au Pratt, he mau ‘ao‘ao pili iā Kumulipo. ‘A‘ohe lā kiko‘ī i kākau ‘ia i loko o ka puke; ‘o ke po‘o mana‘o o ia mau ‘ao‘ao, ‘o ia ‘o “O na Kuauhau o ka hanau ana o na Alii me na kanaka.” A laila, wehewehe ‘ia ‘o ke kuamo‘o o ke mele i kapa ‘ia he Kumulipo, ‘o ia ka ‘oihana a kahuna o ka heiau. A ‘o Kumulipo “he au ia.” A

laila ma hope pono, papahelu ‘ia ma ‘ekolu kōlamu nā mea i hānau ‘ia mai Kumulipo mai, he kāne, he wahine, he keiki. Penei ka mana‘o i palapala ‘ia ma ka ‘ao‘ao 21 o ia puke a ka Papa.
‘A‘ohe mana‘o hou aku pili i Kumulipo (Ka Papa 1887)

No Kumulipo		
Kāne	Wahine	Keiki
‘O Kumulipo	‘O Poele	‘O Poeleele
‘O Poeleele	‘O Pohaha	‘O Pouliuli
‘O Pouliuli	‘O Powehiwehi	‘O Popanopano
‘O Popanopano	‘O Polalowehi	‘O Pokanokano
‘O Pokanokano	‘O Polalouli	‘O Kapohiolo
‘O Kapohiolo	‘O Kapohanee	‘O Kapohaneeaku
‘O Kapohaneeaku	‘O Kapohaneemai	Lailai (he wahine)
Kii Kane (he mau māhoe kāne)		
Mai a Kahakaunaweli; he i‘a		
Moanalihā Ka waomaaukele (he mau pahu)		
Kupololiilialiiimuaolaipo (He kanaka ola loa a he mau lau ali‘i, maike o Kupololiilialiiimuaolaipo)		
Ma ke mele Kumulipo nae, ua hō‘ike ‘ia mai he hanauna kanaka ‘oko‘a a he mau lau hanauna, a laila hanau maila ‘o Polaa ‘o Poelua (I ke alo o Wākea)		
A hanau mai Kapomaikai Kapoino Kamoā i ke kua o Wakea a laila make o Kupololiilialiiimuaolaipo. Nalowale ia hanauna ali‘i.		
E nānā aku i ka hanauna o ke kuamo‘o o Lailai.		
Lailai (w)	‘O Ki‘i (k) Māhoe	Kamahaina (k) Kamamule (k)

Ma waho aku o kēia mau ‘ao‘ao o ka puke mo‘olelo o ka papa ‘elua, kohu mea lā ‘a‘ole nō nui ka nānā o ka papa iā Kumulipo. Ma ka hō‘ike o ka Papa i ho‘opuka ‘ia ma 1884, ua kau ‘ia ‘o Kumulipo ma kekahi papa helu o nā mele kū‘auhau. ‘O Kumulipo ka mua loa, ke kahiko loa ho‘i, i papahelu ‘ia mai loko mai o 128 mele (Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i O Hawai‘i 1884). Kuhikuhi pū ka papa i ke mele ‘o Kumulipo ma kekahi mau ‘ao‘ao ‘ē ‘ae, pili i ka waiwai o ke mele no kona hō‘ike ‘ana i ka ho‘onohonoho ‘ana i ke kumu honua. A laila, kuhikuhi ‘ia ia mele ko‘iko‘i i wehewehe i ka hanauna o nā holoholona nunui (Ka Papa 1884). Ma waho aku o ia, ‘a‘ole nō ‘ike ‘ia kekahi mau palapala ‘ē a‘e i hō‘ike mai i ko ka Papa lu‘u i loko o kahi hana pili iā Kumulipo. Ma kā Noenoe Silva puke ‘o *Aloha Betrayed; Native Hawaiian Resistance to American Colonialism*, kākau ‘o Silva (2004:99), “By far the work with the most far-reaching consequences, and the most ambitious work accomplished by the board of genealogy was the collection and transcription of the *Kumulipo* (source of deep darkness).” Kohu mea lā, ua kuhi ‘o Silva i kēia hana a ka papa pili iā Kumulipo no kona nānā wale nō i ka hō‘ike o ka Papa. ‘A‘ole nō paha ‘o ia i nānā i nā palapala ‘ē a‘e i pili i ka Papa. I ko‘u noi‘i ‘ana ma waena o nā palapala kahiko, ‘a‘ohe ‘ikepili e kuhikuhi ai na ka Papa i ‘ohi a ho‘omākaukau i ke mele ‘o Kumulipo. ‘A‘ohe palapala a‘u i ‘ike maka ai pēlā ke kuhi.

‘O John Charlot ka mea i ho‘omōakāka mai i ia pōhīhihi pili iā Kumulipo, he ‘umi makahiki ma hope o kā Silva puke ‘o *Aloha Betrayed; Native Hawaiian Resistance to American Colonialism*, Ua hō‘oia ‘o Charlot (2014:4-5), i ka loa‘a ‘ē ‘ana o ia mele iā Kalākaua, he mau makahiki ma mua o ka ho‘okumu ‘ia ‘ana o ka papa. Kākau ‘o Charlot , ua mana‘o ‘o Kalākaua, ua palapala ‘ia ke mele ‘o Kumulipo ma nā makahiki mua o ke kenekulia ‘umikāmāiwa. Ma 1880, ua hō‘ea mai kekahi Kelemānia ‘o Adolf Bastian i Hawai‘i. Ua noho ‘o ia ma Hawai‘i ma kahi o ho‘okahi mahina. He kālaikanaka ‘o ia a ma ia huaka‘i ua noho pū ‘o ia me ka Mō‘ī ‘o

Kalākaua. Ua hō‘ike nō ‘o Kalākaua iā Bastian i kekahi kope o Kumulipo. Ua hau‘oli kupaihana ‘o Bastian i ia mele piha mai ka pō a ke kanaka. No ia kumu i noho ai ‘o Bastian me ka hana kope lima ‘ana i ia mele ko‘iko‘i. I loko nō o kona noho a ao ka pō, pō ke ao, ua hapa wale nō kāna hana. Ua lawa nō na‘e kāna i pa‘a kahi ‘oloke‘a o ke mele piha. Ua ha‘alele ‘o Bastian iā Hawai‘i me ka mana‘olana e ho‘opau ‘ia ana kekahi kope piha no ka lawe ‘ia i ka hale waihona ali‘i o Berlin. A ‘o ia nō ka hana a Kalākaua. I ka hala ‘ana o ‘eiwa makahiki, ma 1889, ua pa‘i ākea ‘ia ‘o Kumulipo e Kalākaua. No laila, ‘a‘ole nō i ‘ohi a ho‘omākaukau ka Papa Kū‘auhau Ali‘i i ke mele ‘o Kumulipo. Ua mākaukau ‘ē ‘ia, a na Kalākaua nō ia kope o ke mele (Charlot 2014). Ola ‘o Kumulipo iā Kalākaua.

Mokuna VI: Panina

“O ka hana ia a ka lawaia iwi paoa, iho no ka makau, pi‘i no ka i‘a” (Pukui 1983, 2403).

‘O ka lawai‘a paoa he lawai‘a i loa‘a ‘ole ai ka i‘a. ‘O kāna hana ke kālai makau mai kahi iwi o kona kupuna akamai ma ka lawai‘a ‘ana a ‘o ia iho nō ia o kona makau a pa‘a nō ka i‘a iā ia. He ‘ōlelo noe‘au kēia e wehewehe ai i kekahi loina kahiko. ‘O ia ho‘i ke kālai ‘ana i ka makau mai ka iwi kupuna mai a ‘o ke akamai o ke kanaka nona ia iwi, lilo piha ia akamai i ka lawai‘a o kahi hanauna aku a pau ka makapehu i‘a i ke akamai o ke kupuna. ‘O ka lawai‘a paoa i kālai ‘ole i ia makau iwi kupuna, ‘o ia ka lawai‘a e pōloli ana ka ‘ohana.

He ‘elua pahuhopu nui a ka Papa Kū‘auhau Ali‘i, ‘o ka mua ka loa‘a ‘ana o ka makau iwi kupuna iā kākou a hiki i kēia lā i mea e hakahaka ‘ole ai ka ‘ōpū o nā hanauna aku. ‘O ia ho‘i ko ka papa ‘imi, ho‘oponopono, a me ka ho‘opa‘a i nā mo‘okū‘auhau like ‘ole i mea e loa‘a ai i nā hanauna e hiki mai ana a hiki i kēia lā a ma hope aku. ‘O ka hakahaka o ka ‘ōpū, pili i ke ea o ke aupuni Hawai‘i a ko ka Hawai‘i noho mau ‘ana ma luna o ka ‘āina. Kākau ‘o Silva, “*The projects of interest here performed by the Papa Kū‘auhau Ali‘i were done for specific political reasons and not simply as knowledge for knowledge’s sake. The reason for determining the ali‘i nui and reaffirming the sacred in tradition was to keep the rule of Hawai‘i in Kanaka Maoli hands*” (Silva 2004: 94-95; no‘u ka ho‘ohiō ‘ana). ‘O ka hana a ka papa, ka ‘imi ‘ana, ka ho‘oponopono ‘ana, a me ka ho‘opa‘a ‘ana i nā kū‘auhau i hō‘ike mōakāka ai no hea mai ka Hawai‘i he hana i pa‘a mau ai ka noho aupuni o ka Hawai‘i. Ma ka wā o ka papa, he wā e laupa‘i ana ka mana o ka po‘e Haole a he wā kū‘ē‘ē o ka Hawai‘i (Silva 2001:88). No laila, ‘o ka ho‘opa‘a ‘ana i nā mo‘olelo like ‘ole o ka Hawai‘i, ma kona ‘ano hāiki a ka laulā, ‘o ia ho‘i mai ke ‘ālina ‘āina a hiki aku iā Kumulipo, he mau mo‘olelo i hō‘oia ai ka pono o ka lāhui Hawai‘i a me ka pono o ke ea o ke aupuni.

Ua ho‘okō ka papa i kēia pahuhopu i nā ‘ālina ‘āina, i ka ‘imi ‘ana i nā iwi kūpuna, iā Kumulipo, i ka papahelu mele he 128, ka nānā ‘ana i ke ‘ano o ke kanaka Hawai‘i, kona nohona, kona ‘āina kūpuna, a me kona kūlana ma ka honua. Ma waena o nā hana i palapala ‘ia ma ka puke mo‘olelo o ka papa a me ka hō‘ike o 1884, ahuwale ‘o ka hapanui o ka hana a ka papa, aia i ke kō ‘ana o kēia pahuhopu. I ko‘u mana‘o, ua kālele nō ka papa ma luna o kēia pahuhopu a ua kō ka palapala ‘ana i ka ‘ike i loa‘a iā lākou pākahi. ‘a‘ole nō i kō piha ia pahuhopu. Kohu mea lā ‘a‘ole nō nui ko lākou ‘imi ‘ana i waho o nā hoa o ka papa. Ma laila nō kekahī hana ko‘iko‘i hou aku i nele i ka loa‘a ‘ole. Inā ua ‘imi ma waena o ka po‘e, ka lehulehu ho‘i, i nā mo‘olelo o ka ‘āina, he nui hou a‘e ka ‘ikepili, ka mo‘olelo ho‘i, i loa‘a iā kākou a hiki i kēia lā. No laila, i loko nō o ke kālele o ka papa ma luna o ia pahuhopu, a me ka mahalo nui ‘ia ‘ana o ka ‘ikepili i loa‘a iā kākou, ‘o ka hopena ke kō ‘ole.

‘O ka pahuhopu ‘elua, pili kiko‘ī i ka ‘ōlelo o ke kānāwai, ka maopopo ‘ole o nā ‘ohana ali‘i. ‘O ka ‘imi a loa‘a o nā inoa o nā ali‘i e ola ana kekahī hana ko‘iko‘i i kō ia pahuhopu a ka papa. ‘O ia ho‘i ka papahana nonoi kū‘auhau. Inā ua makemake e piha nā kūlana hanohano o ke aupuni i nā ali‘i o ia wā, ua pono e ‘imi i nā kānaka nonoi ke kū‘auhau ali‘i. A ‘o ia nō ka hana a ka papa ma ia papahana nonoi. Inā makemake e kūmau a pa‘a ke ea o ke aupuni Hawai‘i ma lalo o ke ali‘i Hawai‘i, pono e piha nā kūlana aupuni i nā ali‘i. ‘A‘ole nō he mō‘ī wale e pono ai i pa‘a ke ea o ke aupuni. He mau ali‘i e pono ai ma nā ‘ano kūlana like ‘ole o ke aupuni. Ua ‘ike ‘ia i ka nānā ‘ana i nā kū‘auhau o nā kānaka nonoi, ‘a‘ole nō i ‘imi wale ai ka papa i nā ali‘i pili iā Kalākaua wale nō. Ua ‘imi a kono ‘ia nā ali‘i a pau o ka ‘āina e hele mai a hō‘ike i ke kū‘auhau. A no nā mea i hō‘ea kino, ua palapala pū ‘ia nā lālani ali‘i pili ‘ole iā Kalākaua. Ua ‘imi ikaika nō ka papa i ka ho‘okō ‘ana i ia pahuhopu a kaulapa nō ka pahuhopu ‘elua me ka pahuhopu mua. ‘O ka minamina, ‘a‘ole nō i kō ia pahuhopu i ka papa. Ua hiki ke ‘ike ahuwale

‘ia ma ka noi‘i ‘ana i nā mea i pane a hō‘ea kino ma mua o ka papa. Ua hakahaka wale ka hapanui o nā kū‘auhau i hō‘ike ‘ia. Ua kō ‘ole nō na‘e ia pahuhopu i ka pane ‘ole o nā ali‘i o ia wā i ko ka papa nonoi hō‘ike kū‘auhau. ‘A‘ole nō lawa nā ali‘i i pane i ka ho‘olaha.

‘O kekahi ālaina i ka ho‘okō ‘ana i ia pahuhopu (ka ho‘omaopopo i nā ‘ohana ali‘i), he lālani ali‘i hou ko Kalākaua. He pilina nō ko Keaweaeheulu me nā Kamehameha, akā, he pilina mamao ho‘i. No laila, i ka pi‘i ‘ana o Kalākaua i ka noho mō‘ī, ua pono e ‘imi a ho‘oponopono i kekahi lālani ali‘i i noho mō‘ī ‘ole no nā makahiki he nui loa, he mau hanauna ho‘i ma waena o nā kūpuna ali‘i o Kalākaua i noho mō‘ī ai a me kona wā noho mō‘ī. No laila, ‘a‘ole nō paha i mālama ‘ia ai ke kū‘auhau ‘o Keaweaeheulu me ka ma‘ema‘e e aho ai ka mō‘ī. He ālaina laulā kēia, akā he kumuloli nō ho‘i i ka pane nui ‘ole o nā ali‘i o ia wā.

‘O kekahi hana ko‘iko‘i e ho‘omana ‘ia ai ka lālani ali‘i ‘o Keaweaeheulu a me nā ali‘i kahiko. ‘o ia ho‘i ka ‘imi a loa‘a ‘ana o nā iwi kūpuna o Keaweaeheulu, Nāihe, a me Keli‘imaika‘i. Ua ki‘i ‘ia ia mau iwi a ua lawe i O‘ahu, kahi o nā pāilina ali‘i ki‘eki‘e a ke noho malu nei ma Mauna‘ala. Nā Kalākaua i ho‘oponopono i kēia i mea i malu ai nā iwi o kona mau kūpuna ma ke kūlana kūpono nona ka mō‘ī. No laila, i loko nō o ke kō ‘ole o ia pahuhopu i ka papahana nonoi, ua kō nō i ka ho‘oponopono ‘ana i kahi e malu mau ana nā iwi o kona mau kūpuna.

‘O ka hopena nui o ka hana a ka papa, aia nō ma waena o kākou i kēia mau lā a me nā hanauna e hiki mai ana. No ka nui o nā makahiki i hala mai ka wā o ka papa a hiki i kēia lā, ua nui loa ka pau ‘ana o nā ‘ano ‘ike like ‘ole. Paio mau ka Hawai‘i i kēia mau lā i mea e ho‘omaopopo ai i ka ‘ike Hawai‘i a akamai kākou i ke ‘ike ku‘una o ko kākou ‘āina. ‘O ka hapanui o nā Hawai‘i, ‘a‘ole nō ‘ōlelo Hawai‘i. He kūhō‘ailona kēia o ke kūlana o ko ka Hawai‘i kuana‘ike. ‘O ka mana‘o nui o kēia, i loko nō o ke kō a me ka ‘ole o kekahi o nā pahuhopu a ka

papa ma ka wā o Kalākaua, a me ka hapa o ka ‘ike i loa‘a iā kākou pili i ka mo‘olelo o ka Papa, he waiwai lua ‘ole ka ‘ike i loa‘a mai no ka hana a ka papa. Akā, ‘a‘ole nō e hua ana ia waiwai nui inā ‘a‘ole nō kākou e lālau. Ke lālau ‘ia, e a‘o ‘ia ana ke kuana‘ike o ka papa a me ka mō‘ī ‘o Kalākaua pili i ka mo‘okū‘auhau. Na kēlā me kēia kanaka o kēia wā e ‘imi a loa‘a ka ha‘awina i mea e pa‘a ai kona i‘a, ‘a‘ole nō neo i ka hapa o kona ‘ike.

Papa Kūmole²⁶

- Achiu, Jason Kāpena. 2003. “Ke Kumukānāwai o ka Makahiki 1864.” *Ka Ho ‘oilina: Journal of Hawaiian Language Sources* 2:16 – 51.
- ‘Aha Kuhina o Ka Mō‘ī Kalākaua. 1891. *Ka Puke Moolelo o Ka Aha Kuhina 1874 – 1891, Vol. 8*. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, 422, v. 8.
- ‘Aha Kūkā Malū o Ke Aupuni Hawai‘i. 1875. *Ka Puke Mo ‘olelo o ka Aha Kuka Malu o Ke Aupuni Hawaii, 1873 – 1875, Vol. 12*. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, Pahu 421, v. 12, FO & EX.
- _____. 1881. *Ka Puke Mo ‘olelo o ka Aha Kuka Malu o Ke Aupuni Hawaii, 1875 – 1881, Vol. 13*. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, 421, v. 13.
- _____. 1892. *Ka Puke Mo ‘olelo o ka Aha Kuka Malu o Ke Aupuni Hawaii, 1881 – 1892, Vol. 14*. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, 421, v. 14.
- ‘Aha‘ōlelo 1880. *Legislative Journal 1880*. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, Pahu 222, General Records, Legislature of the Hawaiian Kingdom.
- Apple, Russell A. 1978. *Pahukanilua: Homestead of John Young Kawaihae, Kohala, Island of Hawai‘i, Historical Data Section of the Historic Structure Report*. Honolulu: National Park Service.
- Barrere, Dorothy B. 1994. *The King’s Mahele: the Awardees and Their Lands*. Hawaii: D.B. Barrere.
- Beamer, Kamanamaikalani. 2014. *No Mākou Ka Mana: Liberating the Nation*. Honolulu: Kamehameha Publishing.
- Chapin, Helen G. 2000. *Guide to Newspapers of Hawai‘i, 1834-2000*. Honolulu: Hawaiian Historical Society.
- Charlot, John. 2013. *A Kumulipo of Hawai‘i. Comments on the Origin Chant (Lines 1 to 615)*. Sankt Augustin: Academia Verlag. (Collectanea Instituti Anthropos, v. 47)
- Forbes, A. O. 1879. “Aia i ka Nu-a ka Palai.” *Ka Nupepa Kuokoa*, ‘Aukake 2.
- Hale Nauā. *Hale Naua; Organizational Records, M-469*. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i.

²⁶ Ua helu ‘ia kekahi mau kūmole ma kēia Papa i kuhikuhi ‘ole ‘ia ma ke kino o ka pepa. Eia na‘e, ua heluhelu ‘ia no ke kūkulu pō‘aiapili i mōakāka ka mo‘olelo. No ia kumu i papa helu ‘ia ai ia mau kūmole.

Hawaii State Archives Digital Collection. n. d. “Government Office Holders.”
<https://digitalcollections.hawaii.gov/greenstone3/library/collection/governm1/page/about>

He Buke Mele Inoa no Ka Moi ame Ka Moi Wahine. n. d. Hawai‘i Ethnographic Notes (HEN) III: 976-981. Bishop Museum Archives, Honolulu, Hawai‘i.

Hinau, S. 1884. “Na Mea Kaulana o Ka Puu o Kauwiki Ma Hana I Maui.” *Ko Hawaii Pae Aina*, ‘Okakopa 25, 1884.

“Hon. Mrs. Bishop’s Will.” *The Daily Bulletin*, Nowemapa 3, 1884.
<https://chroniclingamerica.loc.gov>

“Hopu Ia O J.W. Kalua.” *Ka Oiaio*, ‘Aukake 16, 1895.

“Ka Hoau Ana O Ka Ahaolelo.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Mei 4, 1878.

“Ka hookuuia ana o ka Ahaolelo.” *Ka Nupepa Kuokoa*, ‘Aukake 15, 1874.

“Ka Huakai Alii!” *Ko Hawaii Ponoi*, ‘Apelila 29, 1874.

Ka‘ai, Simeon. 1884. *He Lei no Poomaikelani*. Hawai‘i Mele Index: HI.M 82. Bishop Museum Archives, Honolulu., Hawai‘i..

Kalākaua, David. n. d. Puke Kū‘auhau. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, M-469, Hale Naua.

Kalama, S.W. 1893. “Ua Hala O Mrs. Loida Hoae Kalolo’u Kamahanaikaleleonanani Naiapaakai.” *Hawaii Holomua*, ‘Apelila 4, 1893.

“Ka Lunakanawai J.W. Kalua; Makemake Kahi Nupepa o Maui E Waiho Mai Oia I Ka Hana.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Ianuali 3, 1902.

Kamakau, Samuel Mānaiakalani. 1996. *Ke Kumu Aupuni: Ka mo ‘olelo Hawai‘i no Kamehameha Ka Na ‘i Aupuni a me kāna aupuni i ho ‘okumu ai*. Honolulu: ‘Ahahui ‘Ōlelo Hawai‘i.

_____ 1869. “Ka Moolelo Hawaii.” *Ke Au Okoa*, Nowemapa 4, 1869.

_____ 1870. “Ka Moolelo Hawaii.” *Ke Au Okoa*, ‘Okakopa 27, 1870.

“Ka Make Ana O Hon. L. Aholo.” *Ko Hawaii Pae Aina*, Malaki 17, 1888.

Kanahele, George S. 1999. *Emma, Hawai‘i’s Remarkable Queen*. Honolulu: The Queen Emma Foundation.

Ka Papa Kū‘auhau Ali‘i O Hawai‘i. 1882. Ka Puke Moolelo o ka Papa Kuauhau Alii o Hawaii. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, G-31.

- _____. 1884. *Hoike A Ka Papa Kuauhau o Na Alii Hawaii*. Honolulu: Ka Papa Kuauhau Alii o Na Alii Hawaii.
- _____. 1887. Ka Puke Moolelo o Ka Poe Hookomo A Noi I Ka Papa Kuauhau No Ko Lakou Mau Mookuauhau ‘ii. Hale Waihona Palapala Kahiko o Ka Moku‘āina o Hawai‘i, G-32.
- Kapooloku. 1861. “He Inoa No Ka Haku O Hawaii.” *Ka Hoku o Ka Pakipika*, Nowemapa 21.
- _____. 1862. “Maloko o ka Helu 10...” *Ka Hoku o Ka Pakipika*, Pepeluali 13.
- Kaunamano, J. K. 1882. “Halawai Makaainana Ma Hamakua, Hawaii.” *Ko Hawaii Pae Aina*, Malaki 25.
- “Kau Ahaolelo o 1884²⁷.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Mei 10, 1884.
- “Ka weheia ana o ka Ahaolelo 1874.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Mei 2, 1874.
- “Ka wehe ia ana o ka Ahaolelo 1876.” *Ka Nupepa Kuokoa*, ‘Apelila 29, 1876.
- “Ka Wehe Ia Ana O Ka Ahaolelo o 1880.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Mei 1, 1880.
- Kealohapauole, John. 1877. “Ka huakai a ka Moiwahine.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Kekemapa 8.
- “Ke Koho Balota.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Pepeluali 14, 1880.
- “Kela A Me Keia.” 1895. *Ka Makaainana*, Iulai 1, 1895.
- Kuykendall, Ralph S. 1953. *The Hawaiian Kingdom, Volume II: 1854-1874, Twenty Critical Years*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- _____. 1967. *The Hawaiian Kingdom, Volume III: 1874 – 1893, The Kalakaua Dynasty*. Honolulu: University of Hawai‘i Press
- Lumaawe, S. 1862. “No ke Mele Lahui.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Pepeluali 1 1882.
- Lydecker, Robert C. 1918. *Roster Legislatures of Hawai‘i; 1841-1918*. Honolulu: The Hawaiian Gazette Co., Ltd.
- Malo, Davida. In press. *Ka Mo‘olelo Hawai‘i a Davida Malo, Volume 2: Text and Translation*. Edited and Translated by Charles Langlas and Jeffrey Lyon. Honolulu: University of Hawai‘i Press.

²⁷ He pa‘i hewa ia. ‘O ka pololei ‘o “Kau Ahaolelo O 1884.” Ua kau ‘ia ma ia papa i mea e loa‘a hou mai.

Mckinzie, Edith Kawelohea. 1983. *Hawaiian Genealogies: Extracted from Hawaiian Language Newspapers*, vols. 1 and 2. Edited by Ishmael W. Stagner, II. Hawai'i: Brigham Young University Institute Polynesian.

“Mookauahau Alii.” *Ka Makaainana*, Mei 25, 1896.

“Mookauahau Alii. Na Iwikuamoo o Hawaii nei Mai Kahiko Mai.” *Ka Makaainana*, June 29, 1896.

Nahaku, Jno. K. Jr. 1887. “Ka Hon. J.A. Nahaku.” *Ka Nupepa Kuokoa*, Malaki 5.,

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1874. 1874. Honolulu: Black & Auld.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1876. 1876. Honolulu: H.L. Sheldon.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1878. 1878. Honolulu: E.J.H. Black.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1880. 1880. Honolulu: E.R. Gribve.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1882. 1882. Honolulu: Black & Auld.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1884. 1884. Honolulu: P.C. Advertiser Steam Print.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1886. 1886. Honolulu: Black & Auld.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua I, Ke Alii o Ko Hawaii Paeaina, I Kau Ia E Ka Hale Ahaolelo Kau Kanawai, I Ke Kau Ahaolelo Kuikawa, 1887. 1887. Honolulu: Press Publishing Company Steam Print.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1888. 1888. Honolulu: Black & Auld.

Na Kanawai o Ka Moi Kalakaua, Ke Alii o Ko Hawaii Pae Aina, I Kauia E Ka Hale Ahaolelo, Iloko o ka Ahaolelo o ka Makahiki 1890. 1890. Honolulu: Halepai Mahu Press Publishing Co.

“Na Nu Hou Hawaii.” *Ko Hawaii Pae Aina*, Kekemapa 11, 1880.

“Na Nu Hou Hawaii.” *Ko Hawaii Pae Aina*, Kekemapa 24, 1881.

“Na Nu Hou Hawaii.” *Ko Hawaii Pae Aina*, Ianuali 14, 1882.

“New Legislature is soon, A.” *Pacific Commercial Advertiser*, February 14, 1874.

Poomaikelani. 1883. “Kuauhau Alii.” *Nupepa Elele Poakolu*, ‘Aukake 1, 15, 22, Kepakemapa 5, 19, Okakopa 10, 17, 31, Kekemapa 12, 19, 26.

Pukui, Mary Kawena. 1983. *‘Ōlelo No ‘eau, Hawaiian Proverbs & Poetical Sayings*. Bernice P. Bishop Special Publication 71. Honolulu: Bishop Museum Press.

_____. n.d. “How Legends Were Taught.” Typescript, Hawaiian Ethnographic Notes (HEN) I:1602-1606, Bishop Museum Library, Honolulu, Hawai‘i.

Silva, Noenoe K. 2004. *Aloha Betrayed: Native Hawaiian Resistance To American Colonialism*. Durham: Duke University Press.

Stillman, Amy Ku‘uleialoha. 1996. “Queen Kapiolani’s Lei Chants.” *The Hawaiian Journal of History* 30:119-152.

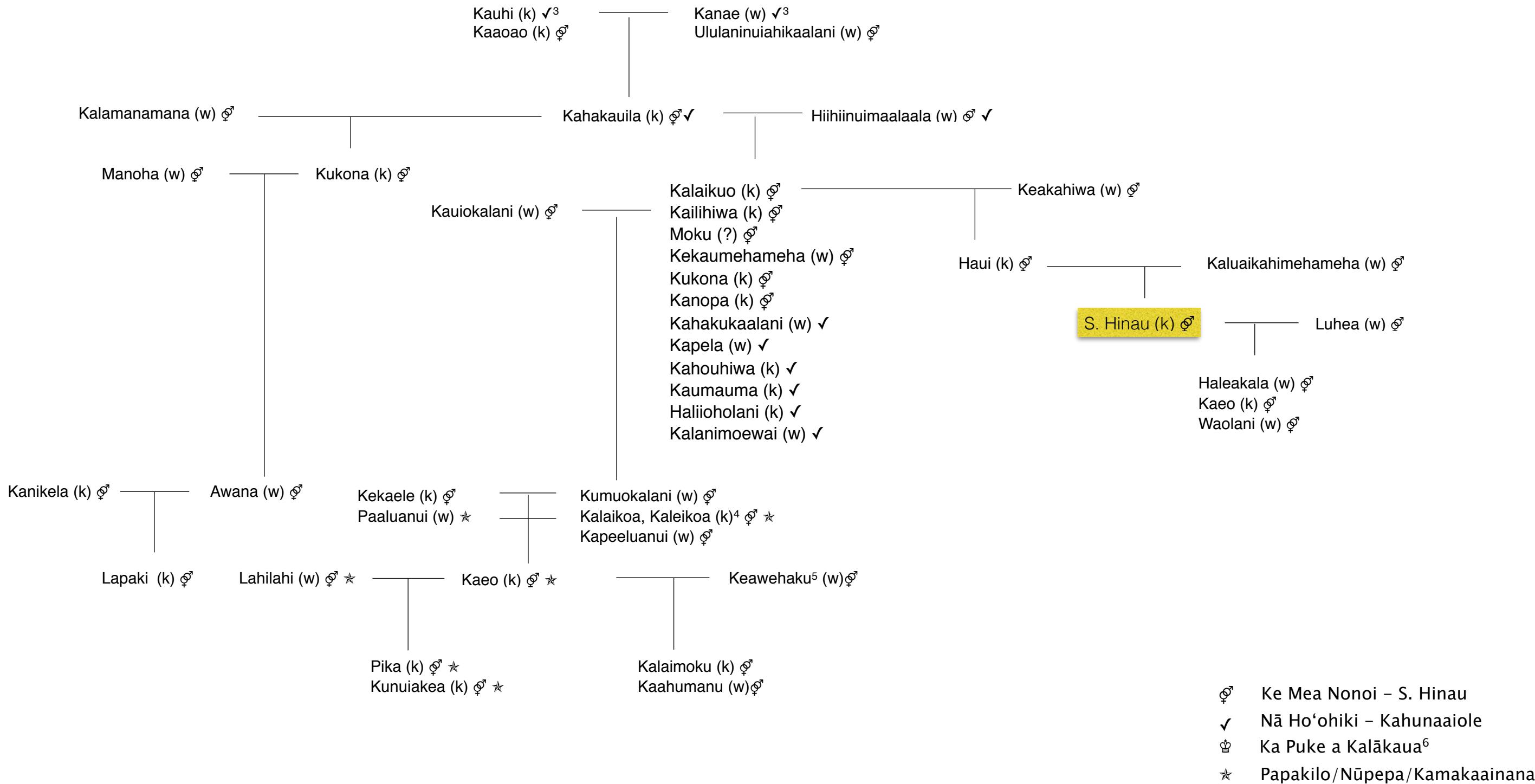
Tsing, Tiffany Lani Ing. 2014. “‘He Kā Waiho Ho‘ohemahema’: Kanaka Maoli Responses to King Kalākaua’s Tour of the Kingdom from 1874 Newspapers in Hawai‘i.” *The Hawaiian Journal of History* 48:115–143.

Ulukau. 2017. “Papa Kuhikuhi Mo‘okū‘auhau Hawai‘i.” <http://ulukau.org> (accessed Nowemapa 20, 2017).

Unauna, A. 1842. “No Ke Kuauhau.” *Ka Nonanona*, Nowemapa 8.

Nā Pāku‘ina

Ke Kū'auhau o S. Hinau



¹ Ua ha'i mai 'o Hīnau, 'o ka Mō'ī kekahī hō'ike ona. 'A'ole na'e 'o ia i lawe mai i ia hō'ike. (Ka Puka A Ka papa)

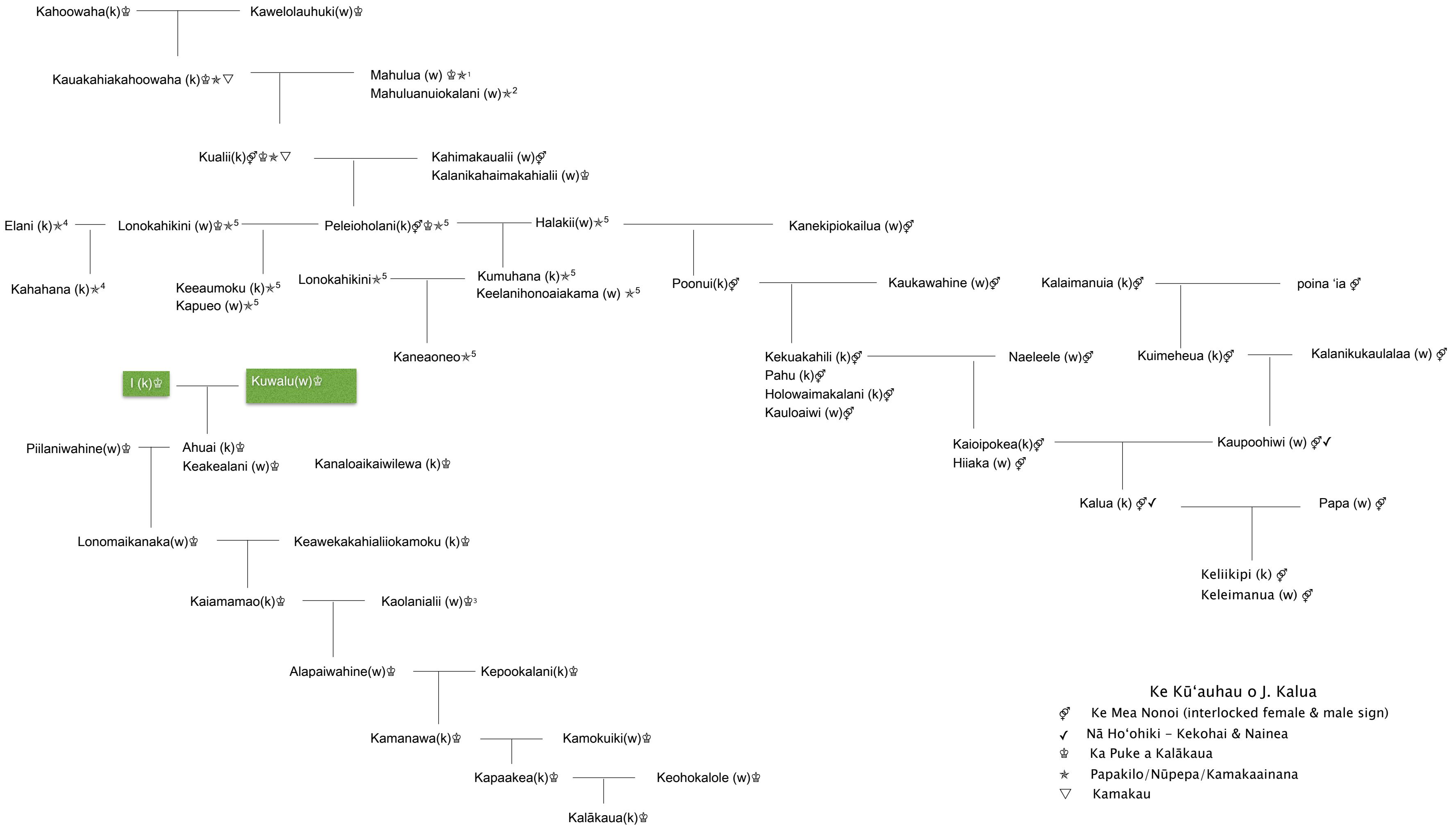
² Ua hō'ike 'o Hīnau ma o 2 lā. Ua ho'okomo 'o ia i ka nui 'ikepili ma hope pū 'o kā Kahunaaiole hō'ike.

³ Ua 'oko'a loa kā Kahunaaiole ma kēiahanauna.

⁴ 'O ka pela 'ana ma nā kumuawaiwai nūpepa, 'o ia ho'i 'o Kaleikoa. 'O kekehi 'oko'a nui, 'o ia nā mākua 'o Kaeo. 'O kā Hīnau, 'o Kekaele me Kumuokalani nā mākua o Kaeo. 'O ka nūpepa, 'O Paaluanui me Kaleikoa nā mākua. - Mookuauhau Alii; Na Iwikuamoo o Hawaii Nei Mai Kahiko Mai - 1896-July 13

⁵ 'O kēia wahine, 'a'ole nō i palapala 'ia ma ka nūpepa. 'O Lahilahi wale nō ka wahine a Kaeo i palapala 'ia ma ka nūpepa.

⁶ 'A'ohē inoa o kēia palapala ma ka Puke a Kalākaua.



Ke Kū‘auhau o J. Kalua

- ♀ Ke Mea Nonoi (interlocked female & male sign)
 - ✓ Nā Ho‘ohiki – Kekohai & Nainea
 - 👑 Ka Puke a Kalākaua
 - ★ Papakilo/Nūpepa/Kamakaainana
 - ▽ Kamakau

¹ 1896, Iune 29 Ka Makaainana; Mookauahau Alii: Na Iwikuamoo o Hawaii Nei Mai Kahiko Loa.

'A'ole nō i hō'ike 'ia he wahine 'o Mahulua ma ka Puke a Kalākaua. Ua hō'opia 'ia ma ia kōlamulamu nūpepa.

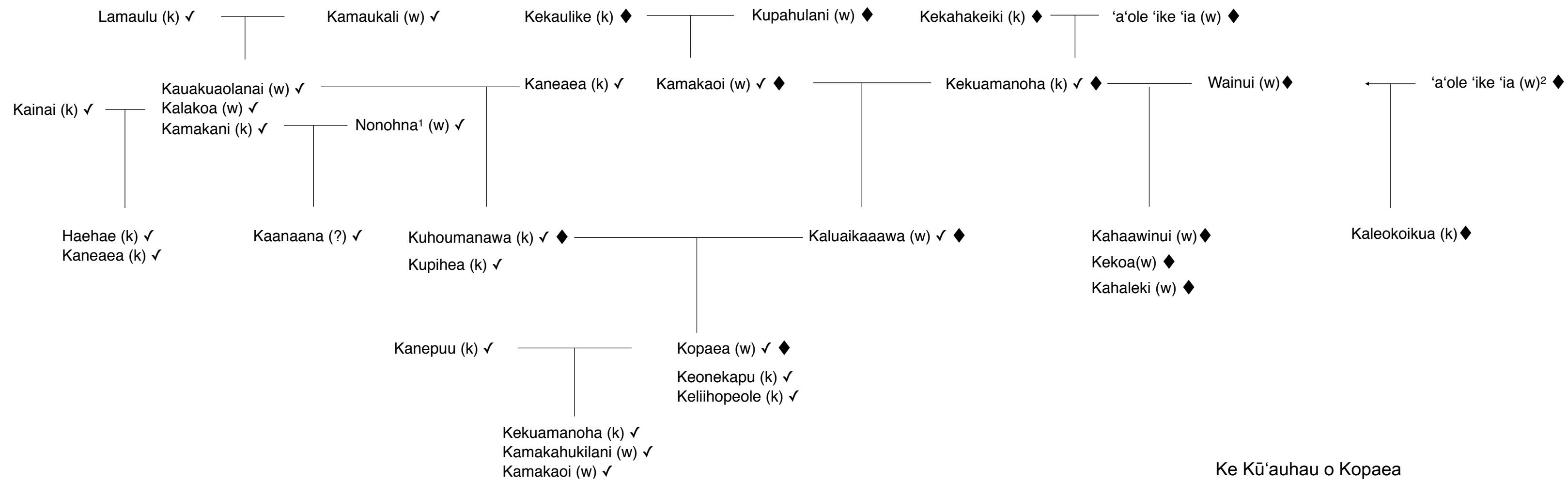
² 1893, Okakopa 9, Nupepa Puka La Kuiokoa; He Mo'olelo Hawaii; Mokuna X

³ Ma ka Puke Kū'auhau o Kalākaua, ua māka 'ia ka inoa o kēia ali'i me kēia (naha).

⁴ 1896, Mei 25, Ka Makaainana; Mookauahau Alii; Na Iwikuamoo o Hawaii Nei Mai Kahiko Loa

⁵ 1896, Mei 26 - Ka Makaainana; Mookauahau Alii; Na Iwikuamoo o hawaii Nei Mai Kahiko Loa

'O ka Puke a Kalākaua, 'o kēia lālani ali'i, ua palapala 'ia a hiki aku iā Peleioholani me Lonokahikilani. 'A'ole nō i palapala 'ia 'o Halakii. A 'a'ole nō i palapala 'ia nā keiki a lāua 'o Peleioholani me Lonokahikilani. Ua mau me lāua.

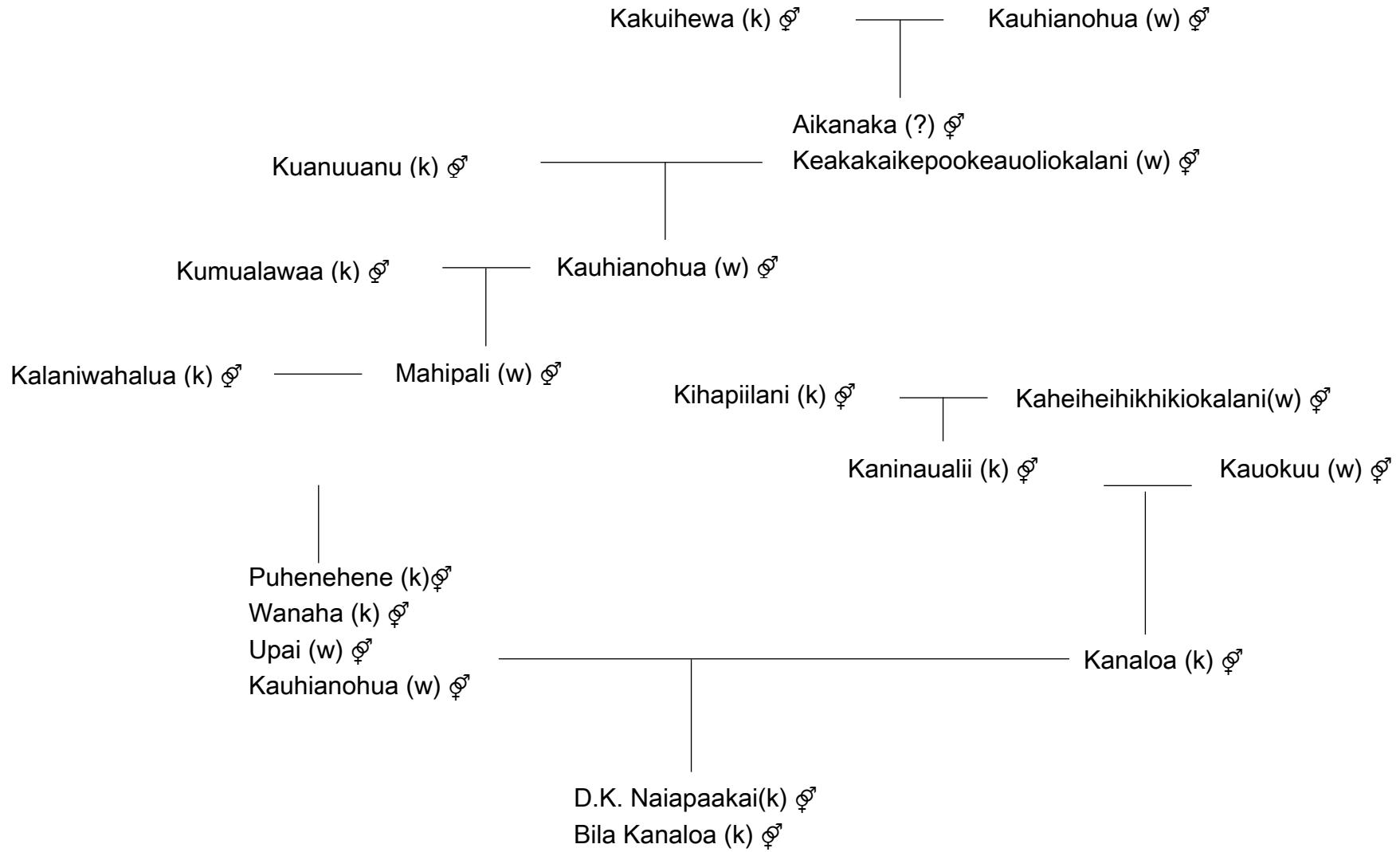


¹pela hewa nō paha 'ia e Nahaku ma ka Puke Mo'olelo A Ka Papa

²He wahine hou aku a Kekuamanohā. 'A'ole nō i hō'ike 'ia kona inoa.

³'A'ohe ia mau inoa ma ka Puke a Kalākaua

⁴'A'ole nō i mōakāka ka 'ikepili i hō'ike ai ka mea nonoi. Pili kēia i ke 'ano o ka palapala 'ana o Nahaku.

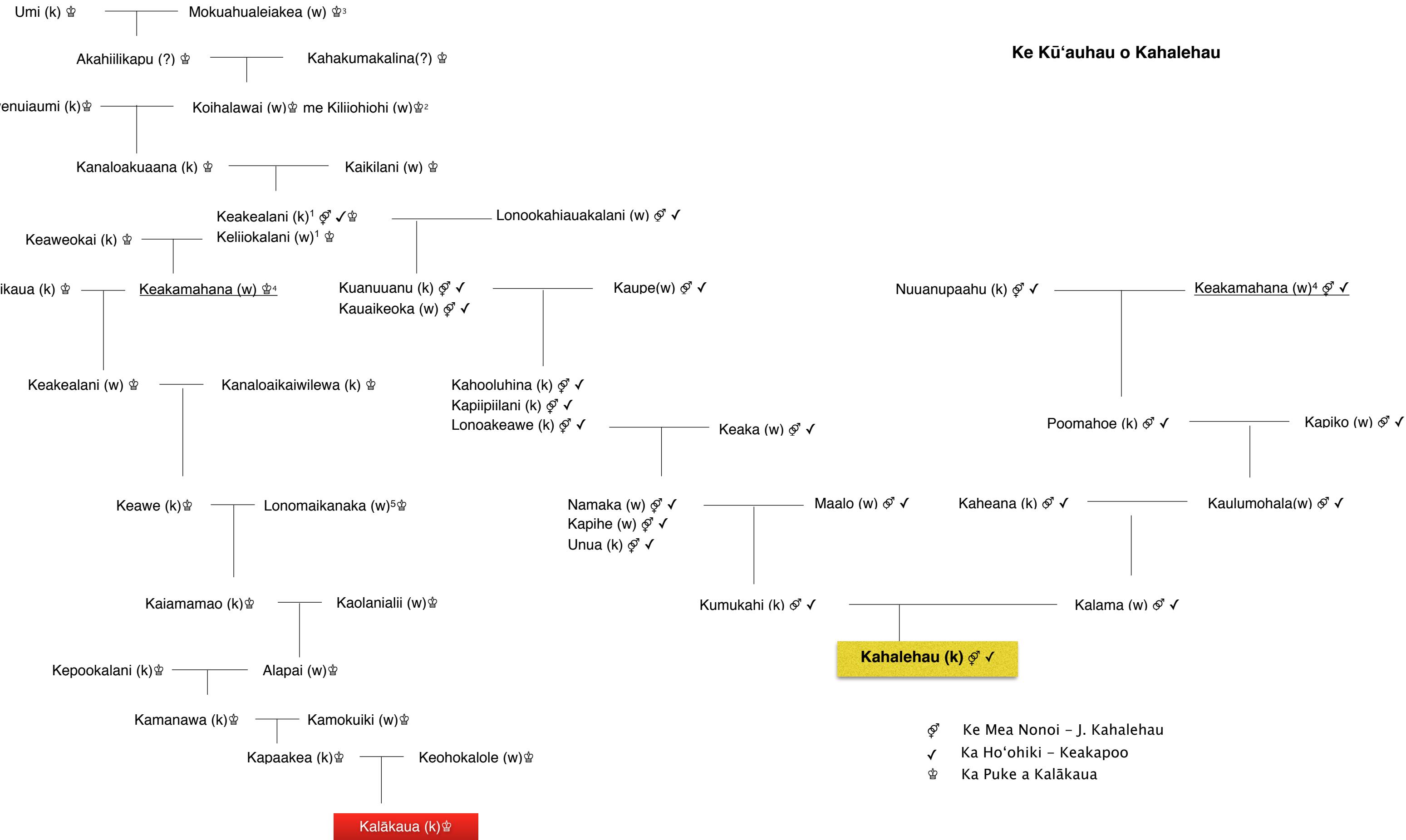


Ke Kū‘auhau o Naiapaakai

♀ Ke Mea Nonoi – D.K. Naiapaakai

♚ Ka Puke a Kalākaua

★ Papakilo/Nūpepa/Kamakaainana



¹He mau pi'o. "brother and sister, pi'o" - Ka Puke A Kalākaua

² "Kohalawai w and Kiliiohiohi w" 'a'ole 'ike inā he mau inoa a i 'ole he mau wāhine 'oko'a kēia.

³ "5th wife" - Ka Puke A Kalākaua

⁴ "2nd wife"

⁵ "1st wife"

PAUKU 2. E lilo keia i Kanawai mai kona la e aponoia ai.
Aponoia i keia la Eiwa o Augate, M. H. 1880.

KALAKAUA R.

MOKUNA VII.

HE KANAWAI

E HOOMAOPOPO ANA I KE KULUHAU O NA ALII O HAWAII NEI.

No ka mea ; ua hoakaka ia ma ka Paulu 22 o ke Kumukana-wai o ke koho ia ana o ka Moi o keia Aupuni mailoko mai no ia o na Hanauna Alii,

A no ka mea ; i keia wa ua maopopo ole na Ohana Alii e hiki ai ke hoomaopopoia ia haawina o ke Kumukanawai, a he mea maikai o ka hoomaopopo ana ia mau loina pilipaa o ke Aupuni, a me na moolelo o na Alii a me na Moi o ka wa kahiko a hiki i keia wa, a he kumu no hoi e alakai nui ai i ka Moi i ke koho ana i na 'Lii o ka Ahaolelo ; nolaila,

E hooholoia e ka Moi a me ka Hele Ahaolelo o ko Hawaii Pae Aina i akokoa iloko o kai Ahaolelo Kau Kanawai o ke Aupuni:

PAUKU 1. Na ka Moi no iloko o kona Aha Kuhina e koho i kanaka a mau kanaka kupono nana e hoiliili a lawe mai mai-loko mai o na Buke Kuauhau, a me ka ike o ka poe kahiko i na moolelo a me na kuauhau o na Alii o Hawaii nei, a e pai ia i Buke me ka Moolelo o ka hana ana oia Papa a e kapa ia ua Papa 'la o ka "Papa Kuauhau Alii o Hawaii" e noho ana no ka manawa hana.

PAUKU 2. E aeia no ke Kuhina Kalaiaina e uku aku no na lilo o ua papa 'la i na dala aole e oi aku mamua o na dala elua no ka la o ke kanaka hookahi, a me na lilo e ae o ua Papa 'la, aole e oi aku mamua o ka Elua Tatusani dala, no ke kuai ana i na buke, ke kaahele ana, na pepa, peni, inika, buke a pela aku, no ka huli ana i na mea kahiko i nallowale i huna ia ma na luau-huna, a me ka hoomaopopo ana i na lua-huna kahiko o na Alii

i ka wa kahiko, kahi e waiho la ko lakou mau iwi; mailoko ae o na dala i hoomaopopo ole ia maloko o ka Bila Haawina.

PAUKU 3. Na ua Papa 'la e hoonohonoho i mau Rula no ka pono o ko lakou Papa a me ka lakou hana, a e waiho aku i ka hoaponoia ana oia mau Rula imua o ka Moi iloko o kona Aha Kuhina, mamua o ka hoomaka ana o ka lakou hana.

PAUKU 4. E lilo keia i Kanawai mai kona la e aponoia ai. Aponoia i keia la Eiwa o Augate, M. H. 1880.

KALAKAUA R.

MOKUNA VIII.

HE KANAWAI

E PILI ANA I NA HALE HOLOI LOLE.

NO KA MEA, no ka mahuahua ana o na hale holoi lole maloko o na palena o ke KulanaKauhale o Honolulu, he mea ia e laha ai na mai;

A NO KA MEA, he mea pono e hoihoi ia na hale holoi lole a pau malalo o ka hooponopono ana a me ke kiai ana o ka Papa Ola; nolaila,

E hooholoia e ka Moi a me ka Hale Ahaolelo o ko Hawaii Pae Aina i akoakoa iloko o ka Ahaolelo Kau Kanawai o ke Aupuni :

PAUKU 1. Ua ku no i ke Kanawai, a ma keia ua haawia ka mana i ke Kuhina Kalaiaina e kauoha e kukulu ia ma kapa o ke kahawai i kapa ia "Ke Kahawai o Makaho" ma ka aina i kapa ia o "Kaliukai," he mau hale holoi lole nui kupono, a e hoolimalimaaku ia mau Hale i ka poe e noi mai ana, ma ka uku hoolimalima a ma na hooponopono e ae a ua Kuhina 'la i manao ai he kupono.

PAUKU 2. Mahope iho o ke kukulu ia ana o ua mau hale holoi la, e waiho ia malalo o ka mana a me ka hooponopono ana o ka Papa Ola.

MOKUNA XL.

OLELO HOOHOLO KANAWAL.

No ke Kokua ana i ka "Papa Kuauhau o na Alii."

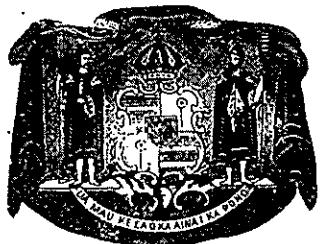
No ka mea, aole hoi he Haawina i hooholo ia no ka uku ana i na lilo o ka Papa Kuauhau o na Alii o Hawaii nei, e like me ia i hana ia ma ke Kanawai e hoololi ana i ka Pauku 2 o ka Mokuna 7 o ke Kanawai o ka 1880 i apono ia ma ka la 3 o Augate o 1882 ; nolaila,

E hooholoia e ka Moi a me ka Hale Ahaolelo o ko Hawaii Pae Aina i akoakoa iloko o ka Ahaolelo Kau Kanawai o ke Aupuni.

Ma keia e hoomana ia ke Kubina Waiwai a ke hoomana ia aku nei e ukuaku i na dala mai loko ae o na dala o ka Waihona Dala o ke Aupuni ma o ke kikoo ana a ke Kuhina Kalaiaina ma ke kikoo a ka Peresidena i na dala i manao ia ai e kikoo i kela a me keia manawa iloko o keia mau maka-hiki elua i na dala aole e oi aku mamua o ka Umi Tausani (\$10,000).

Aponoia i keia la 7 o Augate, M. H. 1882.

KALAKAUA REX.



KA PAPA KUAUHAU ALII

— + — + — + —

O na Alii I Hawaii.

BOARD OF GENEALOGY

— OF —

I Hawaiian Chiefs.

HAWAIIAN HISTORICAL SOCIETY

560 Kawaiaha'o Street
Honolulu, HI 96813

H
929
1431

HOIKE A KA PAPA KUAUHAU

— o na —

ALII HAWAII.

— → —

I KA MEA MAHALOIA, CHAS. T. GULICK,
Kuhina Kalaiaina.

ALOHA OE:—Ua kauoha ia mai au e ke Alii ki Moi, "waiho akinu imua ou i ka'u Hoike no na lema a ka Papa Kuanhau Alii, a me ka hoakaka ana i ka moolelo kahiko o Hawaii nei.

Ma ka la 4 o Feberuari, 1882, ua oloulu i ka Moi ka hoikohu ana mai ia'u i Peresidena no ka Papa. Ua konoaku au he manu kokua no'u, o Manu Kahumaaiole oia ka mea hoike moolelo o ka wa kahiko a kuanhau hoi, a o J. A. Nahaku i Kakauolelo; a oia iho la na hoa ekolu o ka Papa e like me ka rota i aponoia e ka Moi iloko o kona Alia Kuhina ma ka la 29 o Maraki, 1882.

Na Rula o ka Papa no ka Hoakaka ana i ka
Moolelo Kahiko Hawaii me Mele a me
ka Mooknauhau o na Alii Hawaii.

No ka mea, mamuli o ke Kanawai i aponoia i ka la 9 o Augate, A. D. 1880, e kukulu ana i Papa no ka hoakaka ana i ka moolelo kahiko Hawaii a me ka mooknauhau o na Alii Hawaii; a no ka mea, mamuli o ka manao o ua Kanawai la, ua hookohu ia na Papa lu; nolaila, na hana ia a aponoia e ka Moi iloko o ka Aha Kuhina keia mai Rula, no ka hooponopono ana i na hana o ia Papa, e like me ka Pauku 3 o ia Kanawai.

PAUKU I. He ekolu ka nui o na hoa o ka Papa Hoakaka Moolelo Kahiko Hawaii, a no loko mai o lakou he Peresidena he Knauhau a he Kakanolelo.

PAUKU II. E halawai ka Papa ma ke kahiea a ka Peresidena, ma kahi a me ka manawa ana e kauoha mai ai, aole nae e oiaku i ka cono la halawai o ka pule.

PAUKU III. Na ka Peresidena e hooponopono i koano o ka hana e waialo ia mai ana imna o ka Papa, a na ka hapa-nui e hooholo i na hana a pau imua o lakou.

PAUKU IV. Na ka Peresidena e hoakaka i na hoa o ka Papa i ke kumu o ka halawai, a e hoike mai i na mea a pan e pili ana i ke kumuhanu.

PAUKU V. Na ke Kakanolelo e kope i ka moolelo yolei o na hana a ka Papa ma na halawai a pau maloko o kekahi buke kupono no ia mea.

PAUKU VI. Na ke Kakanolelo e kope i ka Mooknauhau o na Alii Hawaii a me ka Moolelo Hawaii kahiko, me na Mele pu kekahi i apono ia e ka Papa maloko o kekahi buke kupono no ia mea.

PAUKU VII. O na hana nui a ka Papa, oia keia: 1.—E hoululu, hana, hooponopono a kope i ka Mooknauhau o na Alii Hawaii. 2.—E hoululu, hana, hooponopono a kope i ka Moolelo Hawaii Kahiko i hoolaha a hoolaha ole ia. 3.—E hoululu, hana, hooponopono a kope i na Mele i hoolaha a hoolaha ole ia, a e kope pu i ke kumu a me ke kaona o ke Mele, ke kahiko a me ka moolelo o ka wa i baku ia ai ma-joko o ka Buke Moolelo. 4.—E kope i ke kapu o na Moi a me na 'Lii Hawaii.

PAUKU VIII. Na ke Kakanolelo i hoomana ia e kikoo i na dala ma ka Waibona Aupuni no na hoolilo o ka Papa ma na bila kikoo i kakau inoa ia e na hoa.

PAUKU IX. E mana keia mai rula mai ka la e apono ia i e ka Moi iloko o ka Aha Kuhina.

PAUKU X. Aole e ae ia e lawe i kekahi Moolelo a Buke paha o ka Papa ke ole e ae ka Peresidena me ka apono mai o ka Moi.

O ka heluna o na Mele kahiko a me na Mele hou i hoakoa-koia, ua oiaku mamua o 128, a na hoomohouho ia penei:

NA MELE O KE AU KAHIKO.

- 1 O Kumulipo.....Oia ke Mele kahiko loa.
- 2 Kaluaunu o Kuhalii i Kahaluu.....I ka wa o Kualii.
- 3 Kabikaelelua.....I ka wa o Kakuhihewa.
- 4 Hau i ka lani ka Manli honua.....I ka wa 1780
- 5 Kamauli o Ku.....I ka wa o Kamualii.
- 6 Kahoihoi, (he 31 pauku).....Ke Kaua o Ke'paniwa'i.
- 7 Kau o HiiakaI ka wa o Pele.
- 8 Kau o Kawelo....." Kawelo
- 9 O Kahikinui auahikamoku....." Pili

NA MELE O KEIA AU.

10	Wela ka lani	28	pauku
11	Ke Kapapa.....	22	"
12	Hanau o Hua ka lani.....	18	"
13	Kahonkapu.....	18	"
14	Moi e Moi.....	12	"
15	Kekaililau.....	14	"
16	Punkahonna.....	16	"
17	Kekuinalani	4	"
18	Lamalama	10	"
19	Luiia Lani ka Haku kaa.....	10	"
20	Mohala i ka la ka pua ilima i Mana &c 5 Mele	10	"
21	Moe ke kini o lafo ua abiahia &c..... 6	"	
22	Anau i ka makani ka manu o Kaula &c 6	"	
23	A nonoli Hilo a Katuia i ka lehnia &c 2	"	
24	Hooluu lema ia e ka ua ka hala pala loa &c..... 5	"	
25	O ka hio halala lma ia Paewa &c.... 7	"	
26	Kini aloha i ka Waikini—e &c..... 2	"	
27	Puamalaima i ka la Kawaihoa &c.... 4	"	
28	Kahalia i ke oho o ke Kukui &c..... 5	"	
29	Halan Lahaina molalo malu i ka ulu &c 5	"	
30	Ahi ka welau ka moka a ka makani&c 2	"	
31	Hulihuli Hilo huli i Waiakea &c.....11	"	
32	Naholo iluna ka okai ao makani &c..10	"	
33	Kapukapu na muka o Puna &c.....10	"	
34	A ke kualono i ka uka i Hailei &c..... 8	"	
35	Ua wahahhee ia'n o Hana &c..... 1	"	
36	Hoopoo hoopoo iluna ka lepo &c..... 3	"	
37	E kapu luna e kapu luma &c..... 9	"	
38	Maopopo Hilo one i ka maikai &c... 3	"	
39	Kalani miu kua lilioliho i ke kapu &c 7	"	
40	Oi polopolona inaikua Haehae &c ... 9	"	
41	Ke kai nui opua kai honi &c..... 7	"	



42	Omaomao ka lani Kahaeluna &c....	2 Mele	10 pauku
43	Huli Kohala me he ama waa la i ke kai &c.....	5 Mele	"
44	Hoolun lena ia ka ua Kahalapala iloli &c.....	5	"
45	Ke walea la no Hilo i ka poliu &c....	7	"
46	O ka Haku ihii lanalii o Ihii &c.....	5	"
47	Kihe Koolau kihei i ka ua Moelana &c.15	"	"
48	Kafiko kanahi uwahi nae manu &c....	5	"
49	Ka hanu po lani o Waikulono &c....	5	"
50	E Loe kakae e Kaulahaea &c.....	6	"
51	O Kahakui ka lani o Kahakui ka honua &c.....	2	"
52	Hiki kau e hia ka malama &c.....	1 Mele-Mahelehele	"
53	Kooali kookeea ka lani &c.....	14	"
54	Ke kabili lehua makani &c.....	5	"
55	Ke kakai puoa &c.....	6	"
56	Pua malalua i ka la &c.....	4	"
57	Pua koli ka lehua i pua i ka wai &c.	6	"
58	A Kukalaula i ka papa o Apua &c ..	"	"
59	Haliaia mai ana ia'u ka ohia o Ka- halii &c.....	4	"
60	Ula kalae loa i ka lepo a ka maknii &c.13	"	"
61	Mele man opua kai honi &c.....	6	"
62	Ke kn lei ula ou e ke 'ili &c.....	6	"
63	Pnka na biolo e, na kalawalawa ka opua &c.....	6	"
64	Hilo ua wela loa i ka lani &c (he-hula).	5	pauku
65	Ka hipu i ka hipu i na u o Lewa &c (he hula).....	2	"
66	O ka mala pua kanu a ke akua i kanu &c.....	8	"
67	Kalamuiohua (no Lunalilo).....	4	"
68	O Kawan (no Lunalilo).....	4	"
69	O Kalei (no Lunalilo).....	20	"

70	Laulelina punoniula &e (he hula)....	6	pauku
71	Kapuakakoililani Manuia &c.....	6	Mele
72	Lai oolo loai oolo loai &e (he hula)....	2	"
73	Me he lama la ka pualena o ke Koo- lau &c.....	4	"
74	Ke kukupao i ka lani ku ke 'lii &c... 2	"	
75	Oi kuaia i kapaia a o Kamoku &c.... 9	"	
76	Kupa ann ka lani'au e Haa &c..... 3	"	
77	E a ka lani akahi no Kahiki &c.....		
78	O Iolani oe o ka maka o Ouli &c.... 7	"	
79	He kapu onohi maka no lakou &c.... 9	"	
80	Ka malama io Kaaona ke kau &c.... 4	"	
81	Kuu lehua io Malio &c..... 11	"	
82	A makani, luakai malie ka pali &c.... 5	"	
83	Kapahulu makakea nanae o Keaka &c 5	"	
84	Ka weli lau o ka lani Moliha &c.... 4	"	
85	Ka piq, ke koi, ka lani, ke oi &c.... 7	"	
86	Ka haku makalani kapu o ka haku maka &c.....	4	"
87	Ke kolokolo ao malie lii ka lani &c (Lunalilo).....	3	"
88	Kaulu nana io Nana o Nanalani &c.... 3	"	
89	Pulu ka honua i hoopulu i ka ino &c 4	"	
90	Ke kokolo waiamuhuea o Ilainalau &c 7	"	
91	Kalokani o Pipa, o Lulea ka lan &c... 1	"	
92	A makani, luu wai malie ka pali &c.. 5	"	
93	Kaliai lana honua i one hau &c..... 5	"	
94	Nei e halulu iluna o Waialoha &c.... 8	"	
95	Pilihua oe o hele lua i Ewa &c.....	"	
96	O Kuku Nai ann Uhinihape &c..... 1	"	T alian
97	O ka mamaka walu lono o ke kapu ka lani &c.....		
98	Hooknpukupu i Puna ke ao a nui &c 5	"	
99	Pukaka na lehua o Mana &c..... 8	"	
100	O Malama ka malia o Lehua &c.... 3	"	
		30	pauku

MELE KAUAI.			
101	Aloha au o ka laula o Kapaa &c.....	9	Mele
102	He Alii ka lani he moopuna na Lono &c 5	"	"
103	Kaawale Puna, kaawale Kona e &c... 6	"	"
104	E aloha ananei—Auwe! (ka pule a Nian).....		6 pauku
105	Kona opua oilili ilana &c.....		5 "
106	Niologu iloko ka manao e &c..... 4	"	
107	E lalau ana no Hiimanu &c	8	"
108	Aukuu nana Kaula iloko o ke kai &c 6	"	
109	Ke kai ku'i loulu ne o Puna &c..... 5	"	
110	Mihala naan i kua Kahiki ka newa &c.....	1	"
111	Ohalani o ke Kahiki lan onio &c.... 4	"	
112	Ka manai lehua makolo manu &c.... 8	"	
113	Ke au i kahuli wela ka honua &c.... 16	"	
114	E ana ia e Kama, e kona moku &c... 5	"	
115	Ka nalu nui e ku ka nalu mai Kona &c.....		6 "
116	Oi hoalohia ke Alii o ka moku & (he waa).	3	"
117	{ O na hoa nei o Kuihewa &c..... 1	"	21 ..
	{ O Lonoikamakahiki kapu a ka lani &c 3	"	4 ..
118	Kui hala o ka hala i Paewa—ka &c.. 1	"	18 ..
119	Loe Kuaiwa, o Laa ke 'lii &c..... 4	"	
120	Kaniluiaikeanu Waialeale &c..... 9	"	
121	Waele e ke ala makani o luna &c.... 5	"	
122	Waialua nui a Hono &c (he hanau)...10	"	
123	O Maui o Papa o Papaikanian &c.... 9	"	
124	He lei &c.....	6	"
125	Pua mai ka lani &c.....	4	"
126	Kumuhonua o ke 'lii &c.....		3 ..
127	O oe ia e Kalakana &c.....	5	"
128	Ea ka Kalani ka Hiwa Kumauouli &c 5	"	

Malalo o ke poo o ka Pauku 7 o na Rula, ua ac ia mai ka Papa e nana i ke kope o na buke kuauhau i hoike ia malalo penei:

1. Kamokuiki.....	He kope
2. Ka Kaoo.....	"
3. Ka Kaunahi	Buke kumu
4. Ka Unauna.....	He kope
5. Hakaleleponi.....	"
6. Piiania.....	"
7. Kalauaulu (ua oleloia).....	"
8. D. Malo.....	Buke kumu / He man buke komo
9. D. Malo.....	Mookelelo kahiko / hope mai keia.

Ke noi ia aku nei, e kuai ke Aupuni i keia mau buke a me na buke mele, a e hoolilo ia na dala he \$6,000 no ke kuai ana aku, a hiki ke malama ia na mea kahiko.

Aole i komo aku ka Papa e hooponopono i keia mau buke a me na moolelo i kakau ia e na haole, oiai, na lilo nui kekahī mau manawa o ka Papa i ka hooiaio i ka poe i noi mai e hooiaio ia ko lakou kuauhau e ka Papa, oia no na inoa i hoikeia malalo iho:

Ilinau.....	Aole i pan
Kopacea.....	"
Kahoolimoku.....	"
Keaumui.....	"
Helekumili.....	"
Kamahana.....	"
Kalua	"

O ka loaa ana o na iwi o kekahī mau ali'i kabiko, oia ke kabī o na mea ano nui i hana ia e ka Papa. No ko'n onawa liwali ua hele kino ka Moi ma ka la 11 o Maraki, 1884, i hala ae nei, e nana i ua mau iwi la, a no ka hooiaio ana me ka poe i oiaio ka malama ana i ua mau iwi la, a eia ma ke Keena nei i "faila" ia ai na Papa Hoike oia hooiaio ia ann.

Ö·na inoa o na man Alii la, o Kepoookalani (i kapa ia o Ke'elijimaikai) kaikaina o Kamchameha I, ma ka aoao o ka makuahine.

Keaweaeheulu, Kuhina a Kakaoolelo a kokua Na-i Aupuni o Kamehameha I.

Najhe, Kuhina a Kakaoolelo a kokua Na-i Aupuhi o Kamehameha I., Aia ma ke ana o Kamilo Paekanaka, Waiohinu, Kan, Hawaii.

Ma ke ana o Hoaiku ma Kaawaloa, Kona Hema, Hawaii, na iwi o Keona—ka makuakane o Kamehameha I.

O Kaikioewa, Kuhina o Kamehameha I., a Kiaaina o Kauai, 1835.

O Aikanaka, ke kupunakane o ka Moi e ola nei.

O Kawao, kupunawahine o ke Alii Pauahi.

O Kamakau, ka Haku Mele kaulana, a Kuauhau, a Kakaoolelo no hoi, a oia kekahī o na kanaka Hawaii mua i kokua i ka unuhi ana i ka Baibala me Dibela, a me Binamu ma.

O Kaliokalani, kaikuaana o keia Moi.

O Kekupuohi, Kamoonohn, Kahahana, he mau Aliiwahine keia i kaulana no ko lakou haipule a huli mua i ka pono Karistiano i ka hiki ana mai o ka olelo a ke Akua.

Ka Ipu Makani a Laamaomao, ua loaa ma keia ana, a aia i ka Moi ma ka Halealii kahi i waiho ai o keia ipu. O ka loaa ana o keia ipu kaulana kahiko, he mea nui no, oiai ua pili keia ipu kahiko me kekahī o na moolelo kaliko kaulana o ka wa kahiko.

Ma ke ana e kokoke ana i ka heian o Kaeku, ma Kahaluu, Kona Akau, Hawaii, ua loaa na iwi o na Alii malalo o ka malama ana a Kahele.

O Iwikauikana.....Alii kabiko o Hawaii

O Kuakini I.....Kaikunane o Kaahumanu

O Kuakini II.....Kaikubane o Kaahumanu

a Kiaaina o Hawaii i ka makahiki 1844.

Ma ke Ana ma Waiakea, Hilo, Hawaii, malaila i olelo ia ai kahi i waiho ai na iwi o Moku, Kanekoa, Keawemauhili, a me Namakeha. Ma ke Ana o Pohina, Kau, Hawaii, o kahi ia i waiho ai na iwi o Kalaniopuu a me kekahi poe iho; aole nae i hoomaopopo loa ia keia poe. Ua hoouna i na kanaka, aole nae i hoomaopopo loa ia mai. Ma keia ana i lohe' wale ia ai, aia malaila kahi i waiho ai na iwi o Hanalaanui, Lono-kawai, Laau, Pili, Koa, Loe, Kukohau, Kaniuhi, Kamipahu, Kalaunuiohua, Kuaiwa, Kahoukapu a me Kiha ka makukane o Liloa, kahi i waiho ai. O keia na poe o ka lala mahae ana o na Alii o Hawaii, ma o ka Jalani la o Hanalaanui.

O ko Liloa a me ko Lonoikamakahiki, aia laua ma ka lua alii i Kawanananakoa, Honolulu. Oahu, a o keia mau iwi kai lawe ia aku mai ke Ana aku o Hoaiku ma Kaawaloa, i ke au ia Kamehameha IV., a i lawe ia i Honolulu nei maluna o ka moku Vixen, Kapena Mikiuma, makahiki 1861.

O ko Maui lalani Alii ma o ka lalani o Hanalaaiki, ua olelo ia, aia ko lakou mau iwi ma ke Ana ma Iao, Wailuku, Maui, a cia ko lakou mau inoa :

Heleipawa, Aikanaka, Kahainuia-Hema Luanuu, Kamea, Hua, Pau, Paumakua, Haho, Palena, Hanalaaiki, Kakaalaneo, Kekau like, Kamehameha Nui a me Laka. O ko Wahieloa, ua oleloia aia ma Kipahulu Mani. O na alii hope i hoihoiia ma ia ana e like me ka lohe o Kaeokulani, Peleioholani (Keoptolani, Naahienena, Keokianapauokalani; aka, o kekahi oleloia, ua kiloi ia i ke kai keia mau inoa hope.) O Kau-mualii, Alapaiwahine a me Kamanawa o lakou ka poe hope loa, aia lakou ma ka aoao i oleloia me Kakaalaneo kahi i waiho ai, a ke paa nei he olelo aelike waha me Colonel Clause Spreckles ka mea nona ke Ahupuua o Wailuku i keia wa, e hookaawale ia keia wahi a e hookapua.

Ua kuhikuhia mai kekahi mau lua e ae, a o kekahi ana ma Wainanalii, a aia ma Kaloko kahi i waiho ai na iwi o Ka-

mehameha I; aka, ua pohihihia na olelo e pili ana. Ma keia ana, ua oleloia ke waiho pu la me ko Kamehameha mau iwi na iwi o Umi, kekahi o na alii kaulana o Hawaii nei i ka wa kahiko, a ke manao nei ka Papa e loaa ana, oiai, ua loaa he mau moali e akaka loa ai ka oiaio o na lono.

Ina e loaa ana keia mau iwi kahiko a pau, he mea nui ia a he mea waiwai loa i ka poe kakau moolelo a me ka poe huli i na mea kahiko o'ka aina.

I kumu e hiki ai i ka Papa ke waiho aku i ka hoomaopopo ana ina kumu, pehea la i loaa'i he lahui kanaka mua loa kona? Ua noi aku ka Papa i ke Keena Ana Aina Nui o ke Aupuni i na Palapala Honua, a ma ka lokomaikai'la o Lutanelia G. E. G. Iakekona, (Jackson) he ahia manuwa Pelekane a ke noho nei ma ke Keena Auaina o ke Aupuni Hawaii, ua hoolakoia mai ka Papa i na Palapala Aina Ana Honua o ka Moana a ka Manuwa America Tuscarora, mai America mai a hiki i Honolulu nei, a mai Honolulu aku nei hoi a i Asia, na ka manuwa Pelekane Challenger.

O ke kumu o ka lawe ana mai o ka Papa i na Ana Hohonu Moana a hoopili mai me na kumuhana o ka Papa, aole no ka manao e hapai i na ninaninai e pili ana no ka aina ma kona ano Geologio (oia, hoi, keano Honua) aiole ma ka hoomaopopo ana i na makahiki o ke kahiko o keia mau Mokupuni ma o kona hoopuuia ana mai mailalo ae o ke kai, aiole ma o ka hoopuhalu a emi malie ana paha o kekahi mau Ainapuni o le i ke kai.

No ka mea, o keia mau ninau ma keano hoakaka a wehe-wehe ana ua nui loa no ka mea i manaoia no keia Hoike, oiai o na mea ano nui wale no i manaoia no ka hoike ana a ka Papa i kana man hana iloko o na makahiki elua i bala, aka, oiai mau kumuhana a pau a me na ninau e pili ana, e komo mai ana no ia ma kona wahi kupono ma kekahi hoike okoa aku. Aka nae hoi, o na mea e pili ana i na Ana Hohonu Moana, he kumawaiwai loa ia no ka Papa e kukulu a'i i ka-

hua e pau ai ka pohihahi o kekahi mau kumu hoopaa i hoopukaia e ka poe kakau i ka moolelo o na lahuikanaka o ka Moana Pacifica nei.

E lawe mai au i kekahi mau olelo a Lutanelo G. E. G. Ia-kekona, (Jackson) i kakauia ma ka aoao o na Palapala Aina a me na kii i waihoia mai i ka Papa penei:

"O ko'u manao e pili ana no keia mea he mau Aina nui puni ole i ke kai ma ka Moana Pacifica nei. Oia hoi he Aina nui puni ole i ke kai Hikina a he Aina nui puni ole i ke kai Komohana. O ko ka Hikina, oia no o Hawaii, Samoa, Lalakoa, a me ia mau Mokupuni a pau ma ka hikina me ke komo pu mai o Nukilani (a me ia mau mokupuni e pili ana,) a me ka aoao hikina o Fiji. O keia Aina puni ole i ke kai no Malalai mai kona lahuikanaka. O Polynesia Komohana, oia no na Mokupuni o Nukinea, Solomona, Nu Heberdi, Nu Caledonia, a he Papua ko laila lahuikanaka, oia hoi he poe lauoho hulupiipii a eleele loa me ka ahii a aikanaka hoi. He lahu i okoa loa mai ka lahu naauao o ko ka Polynesia Hikina. Aia ma ke ana hohonu moana ana e hiki ai ke hooiaio ia keia ninau nui ma ke ano Akeakamai, a ke manao nei au ma keia mua aku, aole paha e loihi aku ana na makahiki, e lawe ai na Anpuni nui i ha hooholo ana i na hana i mea e pau ai ke kuhihewa ma keia kumuhana nui."

He mea hiki ke hoomaopopoia na kumu i hoopohihihia ai ka poe kakau i ka moolelo o keia wa, i ka moolelo o ka lahu Polynesia ma ko lakou kukulu ana i ke kahua o ka hooiaio ana i kahi a me ke kumu i hele mai ai keia lahu kanaka, ma ka hoohalike ana i ko lakou helehelena, ka like o na olelo, malalo oia mau hiohiona wale no na kumu i kuhiai ai ma ke ala o na auwaa i hiki ai keia lahu maanei, aole hoi he mau kumu e ae kekahi e alakai aku a hiki i kahi e hoomaopopo lea loa ia ai ka hooiaio ana aku i ko lakou kumu oiaio maoli.

I ka nana ana i na mokupuni lili i kakaa wale o ka Moana Pakipika i hoopunia e na Kaikohola ako'ako'a a me ke akea

aulaha ana o kahi i noho ai ka lahu kanaka Polynesia, a hookahi ano nui o ka olelo, ke ano o ka noho'na, ka like o na kino, a ma na helehelena he like loa, ke hoohalike ae me na lahu kanaka o America ma ka Hikina, a o Asia ma ke Komohana, he hookahi no mea e hiki ke hoomaopopo ae i keia kumu o ka like, oia no ka loli ana o ke ano o na wa i ko na au kahiko loa. E like me ke au o na wa mamua aku o ke kai a Kahinalii o Europa, Aferica, a me Asia; pela no na Aina Puni ole i ke kai ma ka Moana Pacifica nei.

Aole paha i manaoia ua anai ia a pau loa ka lahu kanaka a pau o ka honua nei i ka make, no na hoonauue olai ana o ka honua ma kahi wahi e kokoke ana i Europa.

He mea hiki ke hooiaio ia ua loli ke au o ke kulaua o ka waiho ana o na wahi honua o ka Honua nei i okoa loa mai ke ano o na hiohiona o ka honua aina e hoikeia nei ma ko kakou mau Palapala Honua Aina i keia wa.

Aka, e hoi hou ae kakou a nana i ke ano o ka nui o ua mau aina puni ole nei i ke kai o ka wa kahiko; ke nana ae kakon i ke ala o na mokupuni lili i moe lalani ana, e oili ae ana maluna o ka ili o ke kai mai ka mokupuni o Nipona ma Iapana a e holo ana i ka Hema a hiki i ka Mokupuni lili o ka Lakarona a hiki i na Mokupuni lili o Marshall kapaia o na Mokupuni Gilibati. Mai Iapana hou, moe maila a loaa o Ocean Ailana, oia ka Mokupapapa e pili koke ana me Midway Ailana, oia hele mai a loaa o Hawaii nei, mai anei aku a hiki i Palamaila, Madelen, Puakailima ma, a i Nuuhiva, a Tabiti, na Mokupuni lili o Poomatu a hiki loa aku ia Kamoa a me na aina lili ma ka Hema aku, a mai na Mokupuni Pilipia (ma Inia Hikina) na hiohiona o ka moe ana o ka aina malalo o ke kai ma na wahi papau ka hoomau ana mai o ka moe ana o ka aina mai Asia mai e holo ana a hiki i na Mokupuni Karoline a hiki i kahi hapa o na Mokupuni o Fiji e hookaawale ana i ko ka Polynesia Hikina mau aina lili i ko ke komohana.

Ma keia wahi i lawe hou mai ai ka Papa i na olelo a ua Lukanelia Iakekona (Jackson) nei no ka mau ana mai o ka moe ana o Asia ma ia aoao, penei kana:

O na mokupuni o Karoline, he oiaio loa, he lalani mauna i moe pololei mai mai Malaia mai, me he la he hookahi no ia lalani mauna mai ka aina puni hapa i ke kai o Malaia mai, aka, i keia wa, ua emi ilalo. He ninau? No keia emi ana anei o ka aina oia wahi i moe ai ke au me ka ikaika mai ka Poai Waena (Equator) e holo ana i ka Hikina ka mea mau ma keia mau Latitu i keia wa e ike ia nei.

Aia ma kekahī mōkūpuni ma ka aoao Hema loa o na Mōkūpuni o ka Ladorone, ma ke kowa mawaena oia mōkūpuni a me na mōkūpuni o Karoline, ua hiki i ka 4475 anana kā honu, he hoike oiaio, he kowa hohonu loa ma ia wahi. Maloko aku o keia kowa he ano kuono aku la e holo ana i ka Hikina me he ana o ka hapa poepoe nui 'la a hiki kokoke i ka Latitu 6°. Akau o ka Poaiwaena, a e holo ana me ka moe aku a hiki i na Mōkūpuni Marshall (Gilipati), a o ka ili (area) oia wahi kuono aole paha e emi mai malalao o 3,000 mile kuea. A he wahi kowa iki aku la ma kahi e kokoke ana ma ka Akau o na Mōkūpuni o "Kings-mill Group." O ka mahēle ana o ke kowa ma keia wahi, wahi a ua Lutanelia Iakekona nei: "Ua maopopo loa, oiai o na hiohiona a me na helhelena o na kanaka ma kekahī aoao o keia mau mōkūpuni me kekahī ua ano e loa ma ke ano o na kī oia mau lahui a me ka laua mau olelo."

Ma na Mōkūpuni Marshall, he ano like me ka helhelena o ke kī o na kanaka o Asia waena, oia hoi ka lahui Managolia, a o ka lahui hoi o ke "Kings-mill Group," he ano kanaka Malaia ko laila. Malaila e hiki ai ke hoomaopopo ia ka mahēle ana o na lahui a elua. Ninau: Ina ua oiaio ka Darwiana mau manao no keia mea, a aole no hoi au i ike he man kumu e kue ia ai keia mau manao.

"He oiaio, aole no, oiai ke alakai ia nei ko'u manao e hooiaioaku i ka oiaio oia manao. Aia hoi, he mau kumu hoike ikaika loa ma o na Mōkūpuni Kohola Ako'ako'a la iwaena o keia mau kai, aia i kekahī manawaaku mamua o keia wa, he mau aina nni puni ole i ke kai maanei, e like me ka hoike a keia mau kī aina—Aka, he mea koho wale no nae ka noonoo anaaku, pehea la ka nui o keia mau aina puni ole i ke kai."

Ina he mau manao noonoo wale iho no keia o ka mea kakau me he mea la, he hoopanaaku no ia na ka oihana Akeakamai ma kekahī e pūka mai ai ka oiaio, i ike ole a i noonoo nui ole ia paha mamua, aka, aole no ia he mea e hewa ai ka aoao o ka poe e hilinai ana ma na auwaa na kanaka mua i hiki ai ma keia Pae Aina, i mea e hooiaio ai i ke knmu i Jau-laha ai na Lahui Polynesia ma keia mau mōkūpuni o ka Pakipika. E lawe ia mai no kela a me keia kumu noonoo me he mau lala 'la no ke kumu laau hookahi, oiai, ua mana lula na lala mai ke kumu hookahi ae, aka, ma o ko laua ulu ana e hoomahuahua a hoohua mai i na hua like e hikiaku ai i ka haina oiaio o keia mau ninauano nui.

O kekahī o na hana nui o ka Papa i kulike ai me na hana i manao ia, oia no ka hoonuaopopo ana i na wa a me ka manawa o ka hele anaaku a me ka hiki ana mai paha o na kanaka ma keia mau mōkūpuni. Oiai ua haalele ka Papa i ka ui anaaku ma na buke o na aina e, koe wale no ka lawe ana mai i na moolelo kahiko o Hawaii nei a me na mea i hoike ia ma na mele. A ma ia nanāana, ua oiaku ke kahiko o ka hele ana o koonei lahui i Tahiti mamua o ka hiki ana mai o ko Tahiti ia nei.

Ma kekahī mele kahiko, i kapaia o ke Kumulipo, na hoike ia malaila, he chiku wa a au o ka honua nei mamua o ka hoea ana a me ka puka ana o ke kanaka mua he wahine, oia o Lailai.

I ka 450 hanauana mai a Lailai mai, ka wahine a Kupolo-

kalili i kapa ia o Uliuli, ua haalele oia i ka aina, a ua hele ma ke Komohana,. Ma ka moolelo kahiko o keia wahine o Uliuli o Ulunui o Hakalauaielono. He wahine lokomaikai, a oia ke akua o ka poe mahiai. O ka lua o na kaatielie ana, aia i ka 656 hanauna.

O Halulu ka wahine a Kepoo, haalele iho la oia i ka aina mai Upolu ma Kohala, a hele aku la i Tahiti-mai-e-ka. He wahi keia aia ma Kahaualea, a ma ka inoa wale no i lohe ia ai. A maluna o ua wahi la he Heiau, a o ka inoa o ua Heiau nei, o Tahiti-mai-e-ka, ua emi malalo be mau anana iloko o ke kai, aka, he ike ia no nae e ka poe lawaia i ka la malie. I kona hoi ana mai, lawe mai la oia i kekahi manu, a ua kapa ia ua manu la ma kona inoa a i kauiana ma ke mele Kiwaha, o "Halulu o ka manu kani halau.". O ke auo o ka manu, he manu ai i-a (Pelican) a o na iwi o ua manu la, aia ma ka Hale Aupuni Aliiolani Hale. O ke kolu o na wa i hele ai ko onei poe i Tahiti, oia no ka wa he eha hanauna mai o Wakea mai oia ke an ia Nanakehili. Ua oleloia he ali'i ino keia; mai Hilo a mai Kohalaaku na hoopihai'a na waa i kanaka, wahine a me na keiki, a kuu i ka moana. No keia hana hoomainoino ana i na kanaka, ua huhu na makaainana a ua pepehi'a ua 'lii nei ma ka lumai ia ana ona iloko o ke kai a make.

O keia mele o ke Kumulipo no kona ano kahiko, he mele waiwai loa keia i ka Papa. Ma o keia mele la e loaa ai he hoike okoa, he hoonohonoho kumu honua ana no ko keia la-huikanaka, aka, oiai ua paewa iki mai ke kulana o ka hoonohonoho kuhonua maoli ana, aka, ma o kona ano pili i na mea o ka wa kaliko he mea ano nui loa.

O ka hookumu ana o ka Davida Malo Buke Kuauhau, ua hoomakaia ma o Kumulipo la, aka, ua hakahaka kekahi mau hanauna mawaena o ke Kumulipo a me Puanue.

Ma ka Buke Kuauhau a Kamokuiki, oiai oia kekahi i ao

pu ia me David Malo malalo o Auwae, ke Kuanhanu nui o ko Kamehameha I. mau la hope, ua hoopihai'a keia hakahaka ma ke Kuauhanu i komo iloko o ua Mele Kumulipo nei; a malaila e hoomaopopoia ai ka hoomaka hou ana o ka Davida Malo Kuauhanu ma o Puanue la ka 637 hanauna mai ia Lailai mai, a o na Kuauhanu e ae a pau, ua hoomaka lakou a pau mai ia Kumuhonua mai ka 873 hanauna mai ia Lailai mai i kulike a'i me ko ke Baibala, oia hoi ka Papa Kuauhau o na hanauna o ka poe Iudaio.

Ma ka Moolelo o na hananna kanaka a pau o ka honua nei, aia hoi iloko o ka poiuin o ka manao o na an i hala, ua hoomanao ae kekahi poe i ka moolelo o ko lakou mau kupuna he wa kekahi i uhipuia ai ka honua o ko lakou mau kupuna e ke kai.

Oia kai, oia no na kai a Kahinalii i ikeia i ka wa Kahiko, aole wale hoi he hookahi, aka, he oi aku ma keia mau Pae Aina, ka emi mau ana ma ke ano mimino ana o ke anapuni ili o ka honua. Nolaila, mai ka Lonitu 150° Kom. ua like me 300 mile ma ka Hikinaaku o Hawaii a hiki i ka Lonitu 175° Kom. a i like me 1,440 mile mai Kauaiaku, he mau hoike ana no no ka pii ana iluna a ilalo a kokoke hiki i ka 3,100 anana ka hohonu o na welau a elua, e kuhikuhu ana i kahi i pau ai ka emi ana o kahi i puhalu o ka ili o ka honua iloko o ke kai; a ilaila iho la i pan ai ka emi ana o ka aina. Ke kumu o ka pii o ke kai i oleloia ai e ka poe o ka wa Kahiko o keia Pae aina, i oleloia ma na Moolelo Kahiko no ke (Kaiakahinalii) oia hoi (ke kai nana i luku na 'lii,) a ma ke kahi olelo ana o ka pau ana o na mea i hanamua ia i ka nalo-wale.

Ua ae ka Papa i ka lokomaikai o C. O. Berger ke Kakauolelo o ka Hui Telefona a Teleglapa Mutual o Hawaii nei no na ana moana i loaa mai i ka Papa, e hoike ana i ka hohonu o ka moana mawaena o na Mokupuni o Hawaii, Maui, Molokai, Oahu, a me Kauai, a ua hoike ia malalo penei:

(Alenuihaha)	Kowa o Hawaii a me Mani.....	1261	anana
(Pailolo)	" o Mania me Molokai.....	145	"
(Kaiwi)	" o Molokai a me Oahu.....	363	"
(Kaieie)	" o Oahu a me Kauai.....	1872	"

E ike ia auanei ma na hoike o keia mau ana moana, o kahi hohonu loa o keia mau kai e kokoke ana, o ka hookahi lapa-lua ia o kahi hohonu loa ma ka Lonitu 150° ma ka Hikina a ma Lonitu 175° Kom. ma ka aoao Komohana. I na e laweia mai ana ka emi, oia hoi ka puhalu ana mai Lonitu 122° Kom. kokoke ma ke kapakahakai o America ma ka aoao Hikina a ma ka Lonitu 142° Hikina kokoke ma ke kapakahakai o Asia, a kaha ae i keia laina ma ke kaha pololei, alaila, o kahi o ke kai mawaena o na kowa o keia mau mokupuni, he honua aina ia mamua a ua like me he Aina puni ole la i ke kai, me he mea la, ua kokoke me 1,500,000 mile Kuea, a o kahi kiekiae loa o keia mau Mokupuni maluna ae o ka ili o ke kai ua like me 35,800 kapuai o ka huini o luna loa o Maunakea.

No ke au kahiko loa o ka noho ana o ka lahui kanaka o ka honua ma ka moolelo e pili ana i na kai a Kahinalii me na ulia poino auhulihia e pili ana ia mau mea, a ua olelo ia, no ka lili a me ka inaina o na akna.

A ua manao wale ia he hookahi wale no wahi i loohia ai na poino o ia ano, a o kahi hoi i pau ai na mea a pau i ka unake a koe wale no ka poe a na akua i aloha ai.

Ma na hoike oiaio o keia mau ana moana hohonu, me he la, ua hookuia loa ia mai ia mau manao kabiko. Aia hoi, ua lehulehu aku na kai a Kahinalii ma na wahi he lehulehu o ka honua nei, oiai kona manawa ma ke ano he boku kaahele a o na kumu o ia mau kai, noloko mai no ia o ka mimino ana o ka ili o ka honua ma o na hooni ana la o na ahi maloko o ka opu o ka honua nei.

O ka moe ana o ka aina ma ke ano ihona o ka honua e

hoomaka ana mai ke kapa kai o Mekiko, oia ke kihi welau Hikina loa, kahi i hoomaka ai ka emi a me ka puhalu ana o ka honua, a ua hiki ke bahai ia na piina iluna a ilalo o na kualapa o lalo o ke kai a hiki i Iapana ma ke kiko waena o ia mau welau a elua o ka Moana Pacifica oia no ka Pae Aina Hawaii nei, oia ke kahua iwaena. Ma na hoike ana i na hiohiona o ka area o ka emi ana o ka honua iwaena o keia mau welau a elua, e pono no e lawe pu ia ka area o ko ka Akau a me ko ka Hema. Oiai, oia emi ana he uuku no ke hoohalike ae me ka ili anapuni o ka honua, a aole no hoi i hoano e loa ia ka pohai kaha poepoe nni o ka honua ma kona ano ilihonua, aka, ua lawa na hoonaueue ana o na olai, e emi ai ka aina e waiho ana iwaena konu o ia kahua, a ua hoopuhalu ia kaupaku a ua emi ilalo. A pela i haule ai mai ke 5,000 a hiki i ka 10,000 a i ka 15,000 kapuai, a o ka hopena loa o keia mau emi ana a hiki ihola i ka papaku o ka honua e waiho nei malalo o ka ili o ke kai he 28,000 kapuai. He mau huahelu keia i hoouohonoho wale ia no i maopopo ai na anuu o ka emi ana. A ua hiki no hoi ke lawe ia mai na hoohalike ana no ke kowa o ka manawa mawaena o kekahia emi ana a i kekahia, he 5,000 makahiki ke kowa, Ua olelo ia ma kekahia o na moolelo kahiko iloko o keia mau au i hookupikipiki-o ia ai ka honua, ua pii ae ke kai a kokoke e uhi pu ia o Maunakea, i pakele ai o Kahikoluamea maluna o kekahia laau lana i kapa ia o Konikonihiia, a pakele oia a me kona ohana a pau o lakou wale no ka poe i koe mai keia puhalu nui ana o ka honua.

O ka hoike nana i kubikuhi mai ia kakou no keia emi, oia no ke kakaawale a me ka mokumoku liilii ana o na mokupuni o Hawaii, Maui, Molokai, Lanai, Kahoolawe Oahu, Kauai a me Niihau. A oiai ke nana ia aku, me he la, he mau kiko liilii lakon maluna o ka ili o ke kai, aka, o na hoike maka oia ia i ke koena o kahi honua nui aku i koe ae, mai ia emi ana, e hooiaio ana i ka wa kahiko loa mamua o

ka emi ana o ka ili o ka honua, he aina nui puni ole i ke kai kekahi e ku ana iwaena konu o ka moana Pacifica.

E like me ke ano mau o na wahi honua nui i hoopuhalu ia o ka ili o ka honua, aia hoi o na wai, o na loko, mauna, aina a me na kai moana o ia wa, ua hoopihia ia ae la i na makalua o ka area o na kai hou. Aole ma ke ano paukiki, aka, no ke kowa o ka manawa i emi iho ai ka ili o ka honua. A peia e alakai ia ai kakou i ka hoomaopopo aua i na kumu i hele liili'i ai na ano holoholona mai keia hapa o ka poai honua a i kahi wahi e aku.

Ua olelo ia ma ka moolelo o ke mele Kumulipo no na holoholona nunui, a o kekahia o keia mau holoholona nunui, he manu, oia hoi ka Moa, a pela hoi me ka Moho ka manu ehen ole i naloawle, a ua pau i ka make ia lalani manu, aka, ua koe nae ke kino a ua ike ia iho nei no e ka lehuléhu ma Hilo, Hawaii, ma kahi o Mr. Mills.

Maanei e hiki ai ke hoomoakaka ia i ka wa i emi ai ka ili o ka honua, o na holoholona e noho ana ma kahi i emi ai, ua pau lakou i ka make, aka, o na holoholona e kokoke ana a i mamaao iki aku ma kahi i emi ai, oiai ma o ka nee ana mai o na wai a me na kai ma kahi i puhala ai, ua nee aku lakou ma kahi i maluhia ai mui ka poino, a ina kakou e lawe mai ana i ka noonoo ana i ka nui o ka area o ka honua aina mamua o kona puhalu ana, he mea oiaio, ua koe aku no na holoholona o na ano like i auhee aku mai kahi i emi ai, a naue aku la i ka honua aina paa ma na aina puni ole i ke kai ma ka Hikina ma kekahia aoao a ma na aina puni ole Komohana kekahia, i hiki ai ma ka ike ana aku ka hoohalike ana i na kii o na holoholona o kahi wahi me kekahia. Ua hiki loa ke hoopili ia keia rula i ka nee ana o na holoholona mai kekahia wahi aku a i kahi wahi aku.

O ke kai a Kahinalii mua, iloko no ia o ka nohoalii ana o Alahinalea a me Palemo kana wahine, oia ka 200 hanauna

mai a Lailai mai. O ka lua o ke kai, i ke au o ka nohoalii ana o Papio a me Loiloi kana wahine, oia ka hanauna 404 maiaLailai mai. O ke kolu o ke kai, i ke au o ka nohoalii ana o Lipuu a me Kaneiwa kana wahine, oia ka 602 hanauna mai a Lailai mai, a o ke kai hope loa, i ke au o ka nohoalii ana o Kahikoluamea, oia ka hanauna 901 mai a Lailai mai.

Ma ka aoao Hikina o Maui, mai Kahikinui a Kaupo, aole no i liuliu loa ua emi ka aina ilalo, a i ka M. H. 1868, o ka aoao Hikina o Hawaii oia o Kapoho a me Kaimu ma Puna, a me kekahia wahi o Keauhou ma Kau, ua emi ka aina ilalo mamuli o ka puhalu ana.

Ma ka Mookauhau o ko Tahiti poe, ko Samoa a me na Mokupuni ma ke Komohana Hema o Hawaii nei, o ke kumu o ko lakou mau kupuna, aole he halaaku i hope aku o Wakea, oia ka 902 hanauna mai a Lailai mai, aka, o na kupuna o ko Hawaii nei lahui, aiaaku i hope o lakou a pau, a malaila e akaka ai mai keia manu mokupuni aku na kupuna a pau o ia mau aina a pau. O ka poe o Nukilani, e kapa nei ia lakou he poe Maoli, ano wale iho nei no lakou. O ko lakou kupuna mai a Hema mai no ia, ke keiki a Aikanaka a o ka hanauna 935 ia mai a Lailai mai o na kupuna o Hawaii nei. O na inoa o na aina o Upolu, o Wawau, o Polapola a me kekahia mau inoa iho i ike ia he manu inoa like me na mokupuni ma ke Komohana Hemaaku nei, no Hawaii nei ia mau inoa i ka wa lehulehu o na kanaka, mamua aku o ka emi ana o ka aina ilalo.

HOOPOLOLEI:—Ma ka laina hope loa o keia pauku, ua pakui ia aku keia mau huolelo hou, a oia keia: Mai kekahia wahi aku a i kahi wahi aku, a pela no hoi ko na lahuikanaka.

O Maui-a-kalana i kekahi poe, o Maui-a-kamalo. i kekahi, oia ka hanauna 925 mai a Lailai mai, a o ka hanauna 24 mai a Wakea hoi, no kona kamaaina i ka moolelo o kona mau kupuna, he aina maloo a he hookahi no aina o keia Pae-moku, ua upu oia e lou hou, e heopili hou i ka aina i hoo-kaawale ia.

Mawaho ae o na hana pili ponoi i ka Papa, he mau kumumanao pili akeakamai e ae no kekahi i kupo loa ke ninau a wehewehe pono ia. Oiai mamuli o ka noii ana aku i ke kuauhau o na alii ma ke ano lie-lahui, aia hoi, ua alakai pu ia aku la ma ka noonoo ana i na mea e pili ana i ka noho ana o ka lahui kanaka. Ma ka loli ana o na honua paa o, ka ili o ka honua e loli pu ai ke ano o ka noho ana.

O ka noho ana o kekahi labui kanaka i oi ae ke kiekie o ka naauao ma ka noho ana ma kekahi aina nui laula a palaha-la i oi ae mamua o ka area o ka aina e ike ia nei i keia wa ka haiki mai, ua hoemiiia mai ko lakou holomua no ka loihi o ke au o ka manawa o kona 'kaawale loihi ana me kekahi mau aina e ae.

No ia kumu i kuanui ole ai ke ano o ka olelo. No ka launa ole ma ke ano kalepa me na aina e ae i loaa ole ai ka loli ana o na hua palapala ma ke ano olelo o ka wa kahiko; aka, ua laweia ae i mea hoonani wale no ma ke ano kapalapala i na kapu, na moena a me na huewai wehe a me na umekē pohue. No ka nele i na mea hoonani metala ma ka lima a me na pepeiao a me ka ai, ua lawe lakou i ka palaoa. No na ipuhao ole kahi e moa ai na mea ai, ua hoomaka mua lakou e hana i na ipu pohaku; aka, no ka lohi loa a me ka loihi o ke kalai ana i na ipu pohaku, ua kapaeia ia mau mea a ua laweia mai na ipu laau, a mahope loa na hakui ana o na mea ai iloko o na ipu pohue. Ka na 'lii, hooman ia no iloko o na ipu laau a hiki i keia wa, aka, o ka na kanaka maoli iho, ke hoomau ia nei no ka hakui a me ka hoomoa ana o na mea ai a hiki wale i ka hoea ana mai nei o ka naauao hou o keia wa.

Oiai, ua hoohaikiia ka Papa ma ke kanawai, ma o ke Ku-ahuau wale no a me na Moolelo; aka, e pili pono ana me keia kumuhana na kumuhana Akeakamai o ka Pisiologio (Pili ina mea o ke kino) Psikologio (Pili ina manao) Pilologia (Pili-olelo) Paleonotologio (Pili i ka wa kahiko) Zoologio (Pili ina holoholona) Botania (Laau ulu) Oronotologio (Pili i na manu) Conokologio (Pili ina Pupu) a me na mea wehewehe Akeakamai ana e pili ana ina mea a pau o keia Pae Aina o Hawaii. Malalo o keia mau kumuhana Akeakamai, ua hoomaka ka Papa e hoakaka a e wehewehe me ka hoonohonoho pono ana malalo o ke poo hana i hoikeia malalo penei:

KE ANO O KA LAHUI HAWAII.—KA WEHEWEHE ANO ANA.

I.—Pisiologio. (PILI I NA MEA O KE KINO O KE KANAKA).

NO KE KINO O KE KANAKA.

- | | |
|--------------------------|---------------------------|
| 1. Ka waihooluu o ka ili | 7. No ka leo |
| 2. Ke kiekie | 8. Ke ano o ka hanau ana |
| 3. Ke ano o ke poo | 9. Ka nui o na keiki |
| 4. Ka lauoho | 10. Na moe ano mau |
| 5. Ke ola kino | 11. Na hanau ano e a eepa |
| 6. Ke kulana, ka niho | 12. Na kekeea |
| | 13. Na mai |

NA MEA PILI I KA NOHO ANA.

- | |
|---|
| 14. Ka noho ana o na kane, wahine, a keiki |
| 15. Na mea e ola ai; ke ano o ka ai |
| Mahiai |
| Lawaia |
| Kapiro manu |
| Pana iole |
| Na hapuu ai, kikawaio &c. |
| 16. Ke ano o na hana a me na mahelehele ana |

O Maui-a-kalana i kekahi poe, o Maui-a-kamalo i kekahi, oia ka hanauna 925 mai a Lailai mai, a o ka hanauna 24 mai a Wakea hoi, no kona kamaaina i ka moolelo o kona mau kupuna, he aina maloo a he hookahi no aina o keia Pae-moku, ua opu oia e lou hou, e heopili hou i ka aina i hoo-kaawale ja.

Mawaho ae o na hana pili pono i ka Papa, he mau kumu-manao pili akeakamai e ae no kekahi i kupon loa ke ninau a wehewehe pono ia. Oiai mamuli o ka noii ana aku i ke kuauhau o na alii ma ke ano he-lahui, aia hoi, ua alakai pu ia aku la ma ka noonoo ana i na mea e pili ana i ka noho ana o ka lahui kanaka. Ma ka loli ana o na honua paa o ka ili o ka honua e loli pu ai ke ano o ka noho ana.

O ka noho ana o kekahi labui kanaka i oi ae ke kiekie o ka naauao ma ka noho ana ma kekahi aina nui laula a palaha-laha i oi ae mamua o ka area o ka aina e ike ia nei i keia wa ka haiki mai, ua hoemilia mai ko lakou holomua no ka loihi o ke au o ka manawa o kona 'kaawale loihi ana me kekahi mau aina e ae.

No ia kumu i kuanui ole ai ke ano o ka olelo. No ka launa ole ma ke ano kalepa me na aina e ae i loaa ole ai ka loli ana o na hua palapala ma ke ano olelo o ka wa kahiko; aka, ua laweia ae i mea hoonani wale no ma ke ano kapalapala i na kapa, na moena a me na huewai wehe a me na umekē pohue. No ka nele i na mea hoonani metala ma ka lima a me na pe-peiao a me ka ai, ua lawe lakou i ka palaoa. No na ipuhao ole kahi e moa ai na mea ai, ua hoomaka mua lakou e bana i na ipu pohaku; aka, no ka lohi loa a me ka loihi o ke kalai ana i na ipu pohaku, ua kapaeia ia mau mea a ua laweia mai na ipu laau, a mahope loa na hakui ana o na mea ai iloko o na ipu pohue. Ka na 'lii, hoomau ia no iloko o na ipu laan a hiki i keia wa, aka, o ka na kanaka maoli iho, ke hoomau ia nei no ka hakui a me ka hoomoa ana o na mea ai a hiki wale i ka hoea ana mai nei e ka naauao hou o keia wa.

Hoopiole:—Mawaena o keia man pauku mua elua, e komo keia pauku hou i pakui ia, a oia keia: Kii aku la o Maui-a-Kalana i ka makau ia Manaiakalani, (a oia makau aia i ka Hale Aupuni e waiho nei) e hoolou i ka ia Pimoe, a me na kaikuaana ekolu, e hoolou ai lakou i ka ia ma Hamakua. Ua kauoha aku la o Maui i na kaikuaana imua wale no na maka o lakou e nana ai, aole e nana i hope. Ua holo mai lakou a waena moana, alana ae la o Hina-a-ke-ka ma ke ano he kalinwaa ma ka aoao o ka waa, a ike ae la o Maui, lalan ae la i ua ka nei, aia hoi, ku ana ua o Hina-a-ke-ka he wahine maikai imua o Maui. Ia wa huli like ae la na kaikuaana e nana, a ike i keia wahine maikai, a hoomaka lakou e apue-pne, aia hoi paina ae la a moku ke aho a lakou, lilo ae la ka manaolana ana o ka huakai a lakou i manao ai e hoohui hou i na moku e like me kona ano man mamua i mea ole.

I.—PISTOLOGIO. (PILI I NAMEA O KE KINO O KE KANAKA).

NO KE KINO O KE KANAKA.

- | | |
|--------------------------|---------------------------|
| 1. Ka waihooluu o ka ili | 7. No ka leo |
| 2. Ke kiekie | 8. Ke ano o ka hanau ana |
| 3. Ke ano o ke poo | 9. Ka nui o na keiki |
| 4. Ka lauoho | 10. Na moe aeo mau |
| 5. Ke ola kino | 11. Na hanau ano e a eepa |
| 6. Ke kulana, ka niho | 12. Na kekeea |
| | 13. Na mai |

NA MEA PILI I KA NOHO ANA.

- | |
|---|
| 14. Ka noho ana o na kane, wahine, a keiki |
| 15. Na mea e ola ai; ke ano o ka ai |
| Mahiai |
| Lawaia |
| Kapiro manu |
| Pana iole |
| Na hapuu ai, kikawaio &c. |
| 16. Ke ano o na hana a me na mahelehele ana |

17. Na kukulu hale ana
18. Na kua a me na kapili waa ana
19. Na mea hana lima
Olona, wauke &c.,
Na oo mahiai
Na kui, koi a me na ipu
Pohaku a ipu laau paha
Ka hoopili ana i na hana o ia man mea
20. O na mea hoonani kino, na mea kalai, na mea hookani-kani mele
21. Ke kuai, piele, a me ke kalepa ana
22. Na mea mau o ka noho ana
Ka hanau ana
Ka hoopalau a malama ana
Ke kapa inoa ana
Ke ao ana
Na hoao ana
Ka paele ana
Noho hookahi, a moe lehulehu ana, a hookaawale ana
Ke konikau a me na makena, ke kanu ana
Ke puhi ia ana o na iwi
Ke kaulai a me ka huai hou ana
Na hoomainoino ana
23. Ke kulana o na Papa Alii me na kanaka
Ke kanaka makaainana
Ke kanwa
Ka Lopa kuakea
24. Pili i ka waiwai me na aina,
Na pono pili i na alii
Na pono pili i na kanaka
Paa loa i na kanaka
A paa kapekepeke
Na hooilina
Ka iho ana o ka waiwai

- Na konohiki
 - Na aina ponoi
 - Na aina i na kanaka
 25. Ka lapaau ana i na mai
 26. Ke ano hana e loaa ana i ke kanaka
 27. Na mea inu
 28. Ka pu-a ana
 29. Ke aloha ana i na keiki
 30. Na holoholona milimili
 31. Na mea paani, na lealea
 32. Ke ao ana i ka lele iluna a ilalo a lele-kikoo
 33. Ka heenalu, ke kaha, ka luu, na mea hauoli.
- II.—PISIKOLOGIO. (NA MEA PILI I KA NAAUAO)
34. Ka naauao me ka nolio
 35. Na anoai ano mau
 36. Na Hewa
 37. Na manao hiohiona
 38. Kahi i ulu mai ai na
 39. Na waihooluu
 40. Na manao me na aloha
41. Na rula o ka noho ana
me na hookipa ana.
 42. Na Kapu
 43. Na moe uhane, na ouli,
akua lapu, anaana,
hoopiopio, kakaola
a pela aku
 44. Ke ano o ka hoomana
 45. Ka make ana
- III.—PILOLOGIO. (NA MEA PILI I KA OLELO.)
46. Ka olelo Hawaii
 47. Kona hai ano
 48. Na olelo naauao kahiko,
na kaaao
49. Na mele
 50. Na Moolelo kahiko
 51. Kakaoolelo
 52. Ka laulaha o ia oihana
- IV.—PALEONOTOLOGIO (PILI I KA WA KAHIKO)
53. Ke kumu o ka Lahui Hawaii, ke Kuauhau
 54. Kona kahiko, na moolelo pili, na mea kahiko,
Moolelo, ke ano o ka noho ana, na hana,
Na olelo, Hoomana, wehewehe hope
 55. Poe mua i hele i ko na aina e, a i komo mai.

56. Mai hea mai la?
57. Na Pele, na Minerela

Na muliwai, mauna, na hookahe wai,
Palena o na aina

V.—KO KEIA WA.

58. E hui ana i ke Keneturia okoa o ka launa ana me ko na
Aina E,
Kuloko a kuwaho; Ka huina nui o na kanaka i ka wa
kahiko a i keia wa;
Na mai a me na kumu; Na manao e pili ana no ia mea.

VI.—NO KEIA MUA AKU.

59. Na manao hopohopo a me na manaolana,
Ka malama ana i ka poe i hoopae ia mai ma ke ano
Lima hana;
Ko lakou malama ana a me ko lakou hoonaauao ia ana.
60. Wehewehe hai ano nui; Ka manao hope.

Ua hilinai nui ia maluna o ka manao naauao ka noonoo
akea ana a me ke komohia ana o keia mau oihana a manao
Akeakamai i ka poe kau kanawai, e hoomau aku, a i ole, e
hoopololei ma ke ano mookuauhau wale no me ke kapae ana
ina mea e pili ana i keia oihana, e like me ia i hoike mua ia
ae nei ma keia Hoike.

E waiho aku ana ka Papa i ko lakou hoomaikai ana i ka
Lunakanawai Apana, ka mea Hanohano J. H. S. Martin, ke
Kahunapule Hon. J. Kauhane, Wm. T. Kaaemoku, a me ka
Hope Makai Nui Kamika o Kau, Hawaii, no na hana e pili
ana i ka hooiaio ana i na iwi o na alii ma Kamilo, Kau, Hawaii,
a i hoikeia ma ka hapa mua o keia hoike, a ia Prof. Hon. W.
D. Alexander no ka hoolako ana mai iua kii Palapala Aina
mai ke Keena Ana Aina mai.

I mea e moakaka ai a e kuhihewa oleia ai na dala i hoo-
lolia ia Kaneiūu, Kealakai, a me G. B. Kalaukane, he mau

dala ia i uku ia ia lakou no ka lakou mau hana o ka hoakaka
ana ina moolelo kahiko mai ka 1880 a hiki i ka 1882. A oiai,
aole he dala i ae ia no ka lakou hana ma ka Bila Haawina
oia kau, ua ae ia lakou e uku ia ma na kikoo i ke Keena
Kalaiaina noloko ne o ka \$10,000 i ae ia ma ka Olelo Hooholo
no na lilo o ka Papa Kuauhau. A pela iho la i komo ai ia
itamu iloko o na lilo o ka Papa Kuauhau Alii.

Ma ka hookuu ana i na olelo hope o keia Hoike, ke olelo
nei ka Papa aole i pau ka lakou hana. No ka mau no o na
manao naaupo me ka hopohopo o ka poe kahiko, nolaila i
apuepue loa ai ka mea a ka Papa e hana aku ai. Aka, e
hoaoaku ana no nae ka Papa i ka huli i na mea kahiko i ke
aku e like me ka hiki ia lakou, me na hoao ana ma na Ku-
auhau a me na mele, a hoormalamalama ae mai ka nalo loa ana
aku o ka moolelo kahiko o keia Lahui.

Me ka mahalo,

POOMAIKELANI,
Peresidena Papa Kuauhau o na Lii.

He Hoike no na Lilo o ka
Papa Kuauhau Alii.

1882.

Aug. 12	Kikoo a Poomaikelani no Kahunaaiole.....	\$ 200 00
Sept. 4	" " Uku.....	250 00
Aug. 21	" " no Nahaku.....	200 00
Dec. 28	" " J. H. Kanepuu.....	218 00
" "	" W. E. Kealakai.....	166 00
" "	" G. B. Kalaaukane.....	199 00
Aug. 8	" Uku 4 malama.....	1,000 00
Oct. 3	" "	250 00
" "	" J. A. Nahaku.....	100 00
" 31	" Poomaikelani, Uku.....	250 00
Nov. 30	" "	250 00
" "	" no J. A. Nahaku.....	100 00
" "	" Kahunaaiole.....	200 00
Dec. 31	" " Uku.....	250 00
1883.		
Jan. 2	J. W. Robertson, Lako kakau.....	35 35
" "	Kikoo a Poomaikelani no J. A. Nahaku.....	50 00
" 31	" " " "	50 00
" "	" Kahunaaiole.....	100 00
" "	J. H. Kenoi, Unuhi ana a me Kope mele.....	52 00
" "	Kikoo a Poomaikelani, Uku.....	250 00
Feb. 28	" " "	250 00
" "	J. H. Kenoi, Unuhi ana.....	125 00
Mar.	Smith and Hopkins, Unuhi ana, 3944 lalani..	30 00
" 7	Elele Poakolu, pai ana.....	394 40
" 31	J. H. Kenoi, Unuhi me Kope ana.....	152 00

" "	Kikoo a ka Peres. no J. A. Nahaku.....	50 00
" "	" " " " na mea liili.....	50 00
" "	" " " " "	50 00
" "	" " " " "	50 00
Apr. 30	" " " Uku 2 malama.....	500 00
" "	J. H. Kenoi, Kope Kuauhau a me mele.....	184 00
May 16	P. C. A. Pai ana ia 1910 lalani.....	191 00
" 31	Kikoo a ka Peres., Uku.....	250 00
" "	" " " Poomaikelani no Nahaku	50 00
" "	" " " Poomaikelani no Kahuna- aiole.....	50 00
June 30	" " " Uku.....	250 00
" "	" " " J. A. Nahaku.....	100 00
" 31	" " " Kope me hooponopono..	154 00
July 31	" " " Uku.....	250 00
" "	" " " Poomaikelani no Kahu- naaiole.....	50 00
" "	" " " J. A. Nahaku.....	50 00
" 6	J. De Greaves, no ka Hale lua.....	50 00
Aug. 1	C. E. Williams, Uku pahu kupapau, moku &c.	10 00
" 31	Kikoo a ka Peres., Uku.....	250 20
" "	" " " no Kahunaaiole.....	50 00
" "	" " " no J. A. Nahaku.....	50 00
Sept. 29	E. Oakley, Kamana Ilina kupapau.....	368 88
" "	Kikoo a ka Peres., Poomaikelani	50 00
" "	" " " "	50 00
" "	" " " Uku.....	250 00
Oct. 21	" " " "	250 00
" "	" " " Poomaikelani no Nahaku...	50 00
" "	" " " " no Kahunaaiole	50 00
Nov. 20	" " " Uku.....	250 00
" "	" " " No J. A. Nahaku.....	50 00
" "	" " " no Kabunaaiole.....	50 00
Dec. 4	" " "	95 00

"	"	"	"	"	Uku	250 00
"	"	"	"	"	no Nahaku.....	50 00
"	"	"	"	"	no Kahnuaaiole.....	50 00

1884.

Jan. 31	Kikoo a ka Peres., Poomaikelani.....	50 00
" " "	" " " " "	24 62
Mar. 31	" " " " "	250 00
	Huna	\$10,000 00